

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემია

საქართველოს შესახებ არსებული უცხოური წყაროების კომისია

ფლავიუს არიანე

მოგზაურობა შავი ზღვის გარშემო

თარგმანი, გამოკვლევა, კომენტარები და რუკა
ნ ა თ ე ლ ა კ ე ჟ ა დ მ ა ძ ი ს ა

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა

თბილისი – 1961

მთავარი რედაქცია: ი აბულაძე, ვლ ფუთურიძე, ს.ყაუხჩიშვილი,
გ. წერეთელი (მთ. რედაქტორი), ს. ჯიქია.

ბერძნულ-რომაული წყაროების
სერიის რედაქტორი
სიმ. ყაუხჩიშვილი

1

ფლავიუს არიანე და მისი „პერიპლუსი“

ფლავიუს არიანეს თხზულება - Περὶ πλοῦς Ἐπιείνου Πόντου უძვირფასეს წყაროს წარმოადგენს შავი ზღვის სამხრეთ და განსაკუთრებით აღმოსავლეთ სანაპიროს ისტორიის შესწავლისათვის.

„პერიპლუსის“ ავტორის ცნობები ამ სანაპიროებზე მის დროს არსებული ნავსადგურების, მდინარეების თუ მოსახლეობის შესახებ ფრიად ანგარიშგასაწევია, რადგან, ჯერ ერთი, ავტორი გამოირჩევა საქმის მშვენიერი ცოდნით, საფუძვლიანი განათლებით და, შემდეგ, მას, როგორც რომის იმპერატორ ადრიანეს მოხელეს, სამსახურებრივი მოვალეობის შესრულების დროს სანაპირო ხაზის ბევრი ადგილი თავისი ფეხით მოუვლია და თვალთ უნახავს. ყოველ შემთხვევაში საქართველოს მიმართ ეჭვიმუტანლად ცნობილია (მისივე გადმოცემით), რომ მან ტრაპიზონიდან დიოსკურიამდე მოიარა მთელი სანაპირო ხაზი. ამიტომაც, რომ ამ მონაკვეთში ბევრი ობიექტი აქვს მოხსენებული და ტომებიც დასახელებული. სხვაგან ის ტომებს არ ასახელებს. არიანეს ევალეობდა შავი ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროს შესახებ დაწვრილებითი ანგარიშის შედგენა, ამ სანაპიროზე არსებული მოსახლეობის რომის მიმართ განწყობილების შესახებ იმპერატორისათვის მოხსენება.

არიანე თვითმხილველია იმისა, რის შესახებაც წერს, და ეს „პერიპლუსის“ ავტორის ფასდაუდებელი ღირსებაა.

ფლავიუს არიანე დაიბადა დაახლოებით 95 წ. ახ. წ. ა. ბითონიის ქ. ნიკომედიასში. მშობლებმა მას მიაღებინეს საფუძვლიანი ზოგადი განათლება, ე. ი. შეასწავლეს მაშინ ცნობილი ყველა საგანი. ის აღიზარდა, უმეტესად, ბერძენ ავტორთა ნააზრევზე. ჭაბუკობისას ათენში სწავლობდა; 112 და 116 წლების მახლობლად კი ნიკომედიასში ისმენდა ფილოსოფოს ეპიქტეტეს.

2

ლექციებს, რომლებშიც სტოიციზმი საკმაოდ იყო მოცემული. არიანე ამ მასწავლებლის დიდი თაყვანისმცემელი იყო.

ეპიქტეტე მჭიდრო ურთიერთობაში იმყოფებოდა რომთან და რომის ლიტერატურულ წრებთან. რომთან კავშირის მომხრე იყო არიანეც, ამას მოწმობს მისი დამოკიდებულება იმპერატორისადმი და მოხელეობის საფეხურებზე აღმა სვლა. თავისი სიცოცხლის მანძილზე მას რამდენიმე თანამდებობა ეკავა. არიანემ მრავალი ქვეყანა მოიარა. გარდა ათენისა და შავი ზღვის სანაპიროსი იგი იყო ნორიკაში, პანპონიაში, გალიაში, ნუმიდიაში, აფრიკაში. ბიოგრაფიული მასალა უმეტესად წარწერების საშუალებითაა ცნობილი. რამდენიმე წარწერაშია ის მოხსენებული.

ნიკომედიის ერთი წარწერიდან ცნობილია, რომ ახალგაზრდობაში არიანე იყო თავის ქალაქში დემეტრეს და კორეს ქურუმად². ბ. ბორგჰეზის³ აზრით, არიანე იყო consul Suffectus 121.-124 წლების მახლობლად⁴, ხოლო შვარცის⁵ მიხედვით - 130 წელს. გ. სავიცი⁶ ფიქრობს, რომ არიანეს კონსულობის წელი 120 წელია. 131 – 137 წლებში ის იყო კაპადოკიის მმართველი - legatus Augusti pro pretore. წარწერებში დამოწმებულია მისი მმართველობა. ერთი ასეთი წარწერა, მაგ., 133 წელს მიეკუთვნება⁷. ეს წარწერა (ქერჩი, 1830) მიუძღვნა იმპ. ადრიანეს ბოსფორის მეფემ როიმეტალკემ, რადგან, მიუხედავად კოტის II-ის სიკვდილის შემდეგ ბოსფორის ტახტის მიმართ ევპატორის პრეტენზიებისა, ადრიანემ როიმეტალკე გაამეფა და ეს უკანასკნელი სიკვდილამდე ბოსფორის პატრონად დარჩა. წარწერაში იხსენიება არიანე, როგორც ბოსფორთან ყველაზე უფრო ახლო მყოფი პროვინციის მმართველი. 137 წელს, არიანეს მმართველობის დროსაა შედგენილი კაპადოკიის ორი ქალაქის მოქალაქეთა მიერ ადრიანეს შესაქებად

¹ W. C h r i s t. Griechische Litteraturgeschichte, t II, Nachkiasische Periode. 1913, 8. 583 - 587, Pauly-Wissowa. RE d. cl. Altertums-wissenschaft, II, 1896, Schwartz-ის სტატია.

² Ελληνικός Συναλογος III, I, p 253, 5. არიანეს ქურუმობა მოხსენიებულია Phot. cod. 93- შიც.

³ B. Borghesi, Oenvres, Paris. 1872, IV, 157.

⁴ CIL, XI, 244, 552.

⁵ Pauly-Wissowa, RE, t, II, s.v.

⁶ Г. И. Савицкий и Ф. Арриан как источник по истории Средней М., 1941.

⁷ GiG, II, 2108 შევსებულია H. Dulcet -ის მიერ: Quid. Xenophonti de bnerit FI. Arrianus, Parisiis, 1882, p. 43.

3

ერთი წარწერა⁸. ამის შემდეგ ადრიანემ ის რომში გაიწვია⁹. კაპადოკიით არ დამთავრებულა არიანეს მოხელეობა; 147 წელს ჩვენ მას ვხედავთ არქონტ ეპონიმად ათენში¹⁰. 171/2 წელს კი პრიტანების სიაში ვპოულობთ მას¹¹. აღსანიშნავია სოხუმის სანაპიროზე ნაპოვნი წარწერა, რომელიც, რასაკვირველია, არიანეს ლეგატობის ხანას ეკუთვნის. ეს წარწერა ორი პუბლიკაციითაა ცნობილი¹² და ეხება რაღაც ნაგებობის აშენებას ადრიანეს მიერ ფლავიუს არიანეს საშუალებით.

არიანე რომის საქმეებს პროვინციებში კარგად აწყობდა. რომის ინტერესებს იცავდა ბოსფორში და აღმოსავლეთ სანაპიროზე. ცნობილია ადრიანეს რესკრიპტი არიანეს მიმართ¹³. არიანეს ევალეობდა მშვიდობის დაცვა პროვინციაში და, განსაკუთრებით, ალანების წინააღმდეგ ბრძოლა. ალანები თავს ესხმოდნენ პროვინციას და არიანე ენერგიულ ზომებს იღებდა მათ უკუსაგდებად¹⁴. ეს არც ისე ადვილი საქმე იყო, მაგრამ არიანემ მოახერხა სიმშვიდის დამყარება მისთვის ჩაბარებულ მხარეშია 175 წ. იგი ცოცხალი აღარ ჩანს.

არიანე გამოირჩეოდა არა მხოლოდ მოხელეობის უნარით, არამედ დიდი ერუდიციითა და გონებრივი მონაცემებით. მას რომ

საფუძვლიანი განათლება ჰქონდა მიღებული, ეს ჩანს მის ნაწერებში. ჯერ ერთი, თემატურად არაა ის შემოზღუდული, მისი ნაწერები ეხება ფილოსოფიას, ისტორიას, გეოგრაფიას და სხვათ. შემდეგ, მის თხზულებებში. ჩანს, რომ ავტორი კარგად იცნობს მხატვრულ ნაწარმოებებს და მეცნიერულ ნარკვევებს. არიანე დიდი თავყვანისმცემელი იყო ისტორიკოს ქსენოფონტისა: არიანეს ცხოვრების წესსა და აზროვნების მიმართულებას ხშირად ადარებდნენ ქსენოფონტის მოღვაწეობას, „ახალ ქსენოფონტს“ უწოდებდნენ მას დიდად პატივს სცემდა, როგორც ზემოთ აღნიშნა, თავის მასწავლებელ ეპიქტეტეს. ამ უკანასკნელის ლექ-

⁸ ეს წარწერა L. Renier-მ გამოსცა Revue archeol. N. S. 180, a., 1887, p. 200.

⁹ CIL, X, 6006.

¹⁰ CIA, III, 1116.

¹¹ CIA, III, 1020, 1032.

¹² Зап. Одесск. Общ. Истории и древностей. Зас... 365. прил. I: Новые латинские надписи с юга России: Иак, вып. 33, т. I. прим. 2. Стр. 12.

¹³ Dio, XLIX. 142.

¹⁴ Dio, LXIX, 15.

4

ციები ჩაწერა და მას მიუძღვნა ახალგაზრდობის ხანში ორი თხზულება: ეპიქტეტეს ლექციები და („Διατριβαί Ἐπικτήτου) „ეპიქტეტის სახელმძღვანელო“ (Ἐγχειρίδιον Ἐπικτήτου).

კაპადოკიაში მოღვაწეობის ხანის აღწერას ემსახურება „დარაზმვა ალანთა წინააღმდეგ“ (Ἐκτασις κατ' Ἀλανών). აქ გაშუქებულია ბერძნული და რომაული სამხედრო ტაქტიკის ურთიერთდამოკიდებულება. იგივე საკითხია განხილული „ტაქტიკაში“ Τέχνη τακτική) ეს უკანასკნელი თხზულება 136 წელსაა დაწერილი, ადრიანეს იმპერატორობის მეოცე წელს, და ეყრდნობა ელიანეს "ტაქტიკას". წიგნი ორი ნაწილისაგან შედგება: პირველ ნაწილში განხილულია ბერძენთა და მაკედონელთა ტაქტიკა, მეორე კი ეხება იმპერატორ ადრიანეს რეფორმას ამ დარგში¹⁵.

„ტრაქტატი ძალღებით ნადირობაზე“ (Κυνηγετικὸς) ქსენოფონტის ასეთივე სათაურის მქონე შრომის მიბაძვაა.

„ინდოეთის აღწერა“ (Ἰνδική) გეოგრაფიული ხასიათის თხზულებაა. ძირითად წყაროდ მეგასთენე და ნეარქოსია გამოყენებული. დაკარგულ თხზულებათა რიცხვს ეკუთვნის: „დიადოხოსთა ისტორია“ (Τάμει' Ἀλέξανδρου) „ბითონიის ისტორია“ (Βιθυνιακ) და „პართიის ისტორია“ (Παρθικά).

არიანეს საუკეთესო შრომად ითვლება „ალექსანდრეს ანაბაზისი“ (Ἀνάβασις Ἀλεξάνδρου, I – XII წიგნი). ეს თხზულება ალექსანდრე მაკედონელის ისტორიის შესწავლისათვის ერთ-ერთი ძვირფასი წყაროა. თხზულება იწყება ალექსანდრეს აზიაში ლაშქრობის აღწერით და მთავრდება ალექსანდრეს გარდაცვალებით. თემა იმპ. ტრაიანეს ხანიდან აქტუალური იყო, რადგან ამ უკანასკნელს თავი ალექსანდრე დიდად მოჰქონდა. ამიტომ არიანეს შრომა ზოგ ადგილას არაა ტენდენციურობა და ჰიპერბოლიზაციას მო-

კლებულ. მთლიანად კი მეტად მნიშვნელოვანია, რადგან არიანე ზღაპრულსა და რეალურს ერთმანეთისაგან კარგად არჩევდა და ამასთან იყენებდა დღეს ჩვენთვის დაკარგულ წყაროებს: პტოლემიოსსა და არისტობულეს. ზოგ ადგილას გამოყენებული აქვს ერატოსტენე, ნეარქოსი და მეგასტენე.

არიანეს ორთ-ერთი ადრინდელი ნაწარმოები არის „მოგზაურობა შავი ზღვის გარშემო“ (Περίπλους Εὐξείνου Πόντου)¹⁵. დაწე-

¹⁵ W. Crist, Griech. Litt; II 1913, გვ. 585.

¹⁶ „პერიპლუსი“ ერთადერთი ხელნაწერთაა ჩვენამდე მოღწეული (Palat. 398), ამიტომ აქ ხელნაწერულ ვარიანტებთან არა გვაქვს საქმე. უმნიშვნელო კითხვა-სხვაობას გვთავაზობენ „პერიპლუსის“ გამომცემლები. არსებობს რამდენიმე გამოცემა: რამდენიმე გამოცემა: a) Arriani Periplus Ponti Enxini, ed. J. Fr. Gail.

5

რილია 131 წელს. ეს არის არიანეს მიერ მისი სამმართველო პროვინციის დათვალიერებისა და იქ მისი საქმიანობის ანგარიში. კაპადოკიის მმართველმა – ფლავიუს არიანემ ეს აღწერა დაურთო იმპერატორისადმი გაგზავნილ ლათინურ წერილს. ამას ცხადყოფს „პერიპლუსის“ ერთადერთი ჩვენამდე მოღწეული ხელნაწერი (Palat. 398), რომლის ბოლოს სწერია: Ἄρριανου ἐπιστολὴ πρὸς Τραϊανόν, ἐν ἣ καὶ περίπλους Εὐξείνου Πόντου. „არიანეს [მიერ] ადრიანესადმი (მიწერილი) წერილი, რომელშიც არის შავი ზღვის „პერიპლუსიც“. თხზულებაში არიანე ესაუბრება იმპ. ადრიანეს და ორ ადგილას მოაგონებს მას ლათინურ წერილს: τὰ Ῥωμαϊκά γράμματα (6; 10).

არიანეს მიზნად დაუსახავს შავი ზღვის სანაპიროების „ორგვლივი აღწერა“. მსგავსად მის დრომდე და მის შემდეგ გაჩენილი „პერიპლუსების“. ტრაპიზონიდან დიოსკურიამდე მან ნამდვილად საკუთარი ფეხით მოიარა თავისი პროვინციის სანაპირო და ამ ნაწილში დაწვრილებით აღწერა ადგილები და ადგილობრივი მოსახლეობის შესახებ რამდენიმე ღირსშესანიშნავი ცნობა შემოგვინახა.

შრომის მეორე ნაწილში ის კმაყოფილდება მხოლოდ დასახელებული პუნქტების და მდინარეების ჩამოთვლით. აქ აღწერილია შავი ზღვის სანაპირო ქვეყნები თრაკიის ბოსფორიდან ტრაპიზონამდე.

მესამე ნაწილი (ნაკლებ სანდო და შეცდომებით სავსე) აღწერს სანაპირო ხაზს სებასტოპოლისიდან ბიზანტიონამდე. მეორე და მესამე ნაწილი არიანეს შედგენილი აქვს ძველი წყაროების მიხედვით. ამ წყაროთაგან ცნობილია მ ა რ კ ი ა ნ ე ჰ ე რ ა კ ლ ე ე ლ - თ ა ნ შემონახული Περίπλους τὰς ἐντὸς θalάσσης მენიპე პერგამონელისა.

არიანეს „პერიპლუსის“ I ნაწილი ფასდაუდებელი წყაროა დასავლეთ საქართველოს შავი ზღვის სანაპიროების ისტორიის შესწავლისათვის. II საუკუნეში ამ სანაპიროების თვითმხილველი

Hoffmann, I842; b) Arriani scripta minora. ed. Rud. Herscher, I854; c) K. Muller, GGM. v. I, 1882; d) Arriani Scripta minora, ed. Rud. Herscher. iterum recognovit, edenda curavit alfredus Eberhard, aed. Teubneri, 1885; e) Flavii Arriani quae extrant omnia. ed. A. G. Roos. vol. II,

„პერიპლუსის“ სქოლიასტები ცალკე გამოცემული აქვს Stukius-ს: Jo. Gujijelmi Stukii Scholia in PPE (sacrorum sacrifieiorumque gentilium brevis et accurata descriptio ad sacros et profanos scriptores), 1598.

6

არიანეს ყოველი სიტყვა ადგილების თუ ადგილობრივ მკვიდრთა შესახებ მხედ.ველობაში მისაღებია და მოითხოვს ჩვენგან დიდ ყურადღებას.

2

რომაელების მიერ სამხედრო-პოლიტიკური თუ სხვა მიზნებისათვის გამოყენებული პუნქტები შავი ზღვის სანაპიროებზე

ასეთებად იგულისხმება ის ადგილები, სადაც არიანე ჩერდებოდა, ალბანი, პოლიტიკური თუ, სამხედრო ან სხვა მიზნების განსახორციელებლად. აღსანიშნავია, რომ არიანე ასეთი ადგილების შესახებ ყოველთვის მართავს მსჯელობას, ან ადგილის სახელს არჩევს, ან ჰავას ან სიმაგრეებს, რომლებიც იქ არის აგებული. სრულებით არაფერს წერს იმ ადგილების შესახებ სადაც არ გაჩერებულა, მათი მსოლოდ სახელწოდება და მანძილები აქვს მოცემული.

I. ტ რ ა კ ი ზ ო ნ შ ი ხანგრძლივი შეჩერების დროს არიანე ვრცლად აღწერს ამ ქალაქის სამსხვერპლოებს, ჰერმესისა და ფილესის ქანდაკებებს, ადრიანეს ქანდაკებას, ბერძნულ წარწერას, რომელთა მიერ შესრულებულ მსხვერპლ-შეწირვას და სხვა.

II. ნავსადგურ ჰ ი ს ო ს შ ი, ათვალიერებს აქ მყოფ ქვეითა და ცხენოსან მცირერიცხოვან ჯარს, ჯარისკაცთა რაოდენობის შესახებ იმპერატორს ცნობას აწვდის.

არიანე ჰისოსში შეჩერდა, რადგან პოსოსი მნიშვნელოვანი პუნქტი იყო ძველითგანვე. IV - III საუკუნეებში ძველი წელთაღრიცხვით ძლიერი და აყვავებული ქალაქი იყო. ამას ამბობს Xen. An. I, 2, 24; IV, I; Diod. XVII. 32, 4, ST.Bvz. Schol. Dionis.

Perieg. 118, მართალია, სტრაბონის ხანისათვის დაკნინდა ეს ქალაქი და დაბად იქცა, მაგრამ მოხერხებული გეოგრაფიული მდებარეობა არ დაუკარგავს, არ გამქრალა და მემდეგ ისევ აღორძინდა „სუსუმენას“ („სუსარმიას“) სახელით (Proc. B. G. VIII, 2) იგი დღესაც არსებობს „სურმენეს“ სახელწოდებით.

III. არიანეს შემდეგი "შესასვენებელი პუნქტი არის პონტოს ქალაქი ა თ ე ნ ი. აქ არიანე მეტად ვრცლად მსჯელობს ქალღმერთ ათენას ტამარზე, ციხესიმაგრეზე, ჰავაზე და ადგილის, როგორც ნავსადგურის, თვისებებზე. ეს ადგილი დღესაც არ გამქრალა დასახელით „ფაზარი“ განაგრძობს არსებობას.

IV. ეტყობა მეტად საინტერესო ყოფილა სამხედრო-პოლიტიკური თვალსაზრისით ა ფ ს ა რ ო ს ი. აქ ყოფილა ჯარი (ჯარისკაცებისათვის არიანეს ხელფასი დაურიგებია), ჯარს იარაღი საკ-

მაო რაოდენობით ჰქონია, ყოფილა ციხე-სიმაგრე, მტკიცე კედელი, თხრილი, პურის მარაგი (ჯარისათვის) და საავადმყოფო.

აფსაროსი რომის იმპერიის საზღვრების დამცველ სიმაგრეთა სისტემაში ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი პუნქტი იყო. არიანეს მიხედვით იქ რომის ჯარის ხუთი კოჰორტი იდგა. იმ დროისათვის ეს დიდ ძალას წარმოადგენდა. არიანეს ეს ცნობა დასტურდება ერთი წარწერით¹⁷, რომელშიც ნათქვამია, რომ მრავალ ლეგიონთა ცენტურიონი მარციუს ცელერი (ტრაიანეს მიერ დაჯილდოებული პართელებთან ომის დროს) ასრუ ებდა რომის დამხმარე ჯარის სადარაჯო რაზმების სარდლის მოვალეობასა და ეს რაზმები მოთავსებული იყო აფსაროსში. ეს იყო ერთ-ერთი მრავალრიცხოვანი სამხედრო რაზმი ჩრდილო და აღმოსავლეთ სანაპიროზე¹⁸. პავლე ინგოროყვა აფსაროსს აიგივებს თანამედროვე სარფთან¹⁹.

არიანე თავის ჩვეულებას აქაც არ დალატობს და მსჯელობს სახელწოდების „აფსაროსის“ წარმოშობისა (მედეას ძმის აფსირტესგან აქვს აფსაროსს სახელი მიღებული) და „ტიანასა“ და „თოანას“ შესახებ.

V არიანეს თხრობის მოცულობის მიხედვით შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ იგი ფ ა ზ ი ს შ ი საკმაო ხანს შეჩერებულა, აქ სხვადასხვა სამუშაოებიც კი ჩაუტარებია მას (ამას დრო დასჭირდებოდა). აქ მეტად გრძელი მსჯელობაა მდ. ფაზისის (რიონი) წყლის თვისებების შესახებ, ნავსადგურში შემოსული ხომალდების შესახები განსაკუთრებით აღსანიშნავია ფასიდელების ქალღმერთის ქანდაკების სსენება. არიანესავე დასკვნით ამ ქვეყნის მკვიდრთა ქალღმერთი იგივეა, რაც მცირე აზიის ძველი ავტოხთონური მოსახლეობის ღვთაება (მატიარქალური ხანისა), ღმერთთა დედა, რეა-კიბელე.

მოხსენებულია ფაზისის ციხე-სიმაგრე, მისი მცველები ოთხასი რჩეული მეომარი, ორმაგი თხრილი. არიანეს აქ ნავსადგურის გამაგრებისა და ციხის გარშემო მცხოვრებლების (ვაჭრების და გადამდგარი სამხედრო პირების) დაცვის მიზნით მესამე თხრილი შემოუვლია გარს კედლის გარშემო ადრე არსებული ორი თხრილის გარდა ნავსადგურისათვის და ციხის კედლის გარეთ მდგომი სახლებისათვის. კედლის მასალა-ნაგებობა წინათ პრიმი-

¹⁷ CIL. X, N I202.

¹⁸ Л. А. Ельницкий, Из исторической географии древней Колхиды: ВДИ, 1938, № 2/3, გვ. 308-311

¹⁹ პ. ინგოროყვა, გიორგი მერჩულე, თბ. 1954, გვ. 204.

8

ტიული ყოფილა, მიწის კედელზე ხის კოშკები მდგარა, ახლა კი გამომწვარი აგურისაგან ყოფილა ციხის კედელი ნაშენები.

VI. შემდგომ არიანე მდ. ქოზოსზე (ენგურზე) შეჩერებულა. ამ ადგილის შესახებ არაფერს ამბობს, ეს აიხსნება მისივე სიტყვებით: „თუ რატომ შევისვენეთ აქ და რა მოვიმოქმედეთ, შენთვის ნათელი გახდება ლათინური წერილიდან“ (თ. IO).

ქობოსი (Χάβος) დიდი სანაოსნო მდინარე იყო და, ბუნებრივია, ის არ იქნებოდა სტრატეგიულ მნიშვნელობას მოკლებულ-

ლი²⁰.

VII. ს ე ბ ა ს ტ ო პ ო ლ ი ს შ ი დაყოვნების დროს არიანეს დაუთვალეირებია ჯარი, ცხენები, იარაღი, ავადმყოფები, ციხე-სიმაგრე, თხრილი. დ ი ო ს კ უ რ ი ა – ს ე ბ ა ს ტ ო პ ო ლ ი ს ი რომ მნიშვნელოვანი ცენტრი იყო და მშვენივრად გამაგრებული ადგილი, ეს ცნობილი ამბავია. Plin. VI, 15 ამბობს: „დიოსკურიადაში 300 სხვადასხვა ენაზე მოლაპარაკე ტომია, რომაელები აქ საქმეებს აწარმოებენ I30 თარჯიმნის საშუალებით" სხვა მწერლებიც დიოსკურიაში მრავალი ეროვნების ადამიანთა თავმოყრაზე ლაპარაკობენ²¹. აღარ ვიმეორებთ ანტიკური ავტორების ცნობებს დიოსკურიის სამხედრო მნიშვნელობის შესახებ. რომაელთა უფლება სებასტოპოლისამდე აღწევდა ჩრდილოეთით: „ციხე-სიმაგრე დიოსკურია წარმოადგენს რომის საბატონო უკიდურეს პუნქტს პონტოს შესასვლელიდან მარჯვენა მხარეს“ („პერიპლუსი“ თ. 17).

ზემოთქმულიდან შეიძლება დავასკვნათ რომ არიანე თხრობას ავრცელებს მხოლოდ რომაელთათვის საინტერესო პუნქტების შესახებ (სადაც ის, როგორც რომის ლეგატი ჩერდებოდა კიდეც), სხვა ადგილებზე კი არაფერს ამბობს; მხოლოდ უბრალოდ ჩამოთვლის მათ და ითვლის მათ შორის არსებულ მანძილებს.

3

კოლხთა საკითხი

კოლხების სახელმწიფო ერთ დროს ყოვლად ძლიერი სახელმწიფო იყო. არგონავტების მითით²² ეს სახელმწიფო ყვაოდა და

²⁰ Н. Ломоури, Из исторической географии древней Колхиды ВДИ, 1957, № 4 გვ. 100 - 101.

²¹ S t r a b o, XI, 2.16 ერთნი ამბობენ, რომ დიოსკურიაში თავს იყრის 70 ტომი, მეორენი კი – 300-ით Anon. XLII, 1: ფაზისში 60 ტომი იყრის თავს,

²² არგონავტების მითის პირველი სახე უნდა შექმნილიყო ჯერ კიდევ მაშინ, როდესაც სახელი „კოლხიდა“ არ არსებობდა და ამ მხარეს რაღაც სხვა.

9

დიდი ავტორიტეტით სარგებლობდა. აპოლონიოს როდოსელის პოემის IV წიგნში ფეაკების მეფე ალკინოე ეუბნება თავის მეუღლეს: „აეტხზე უფრო ძლიერი მეფე არ არსებობს, მისდამი მოურიდელობა არ იქნება კარგი, იგი, მართალია, შორს ცხოვრობს, მაგრამ თუ მოინდომა ელადას ომს გამოუცხადებს“²³. ოვიდიუს ნაზონთან (Heroides, XII. 25 – 28) მედეა ამბობს „ჩემი მამა სახელგანთქმულია, მას უპყრია თოვლიანი სკვითეთი, რაც კიპონტოს სანაპიროა“.

მაგრამ კოლხეთის სახელმწიფოს ძლიერება ძველ ხანას მიეკუთვნება, ჩვენს მეცნიერებაში ასეთად მიჩნეულია VI-III საუკუნეები²⁴. გ. მელიქიშვილის აზრით, „კულხა“ იყო ძლიერი გაერთიანება; მან თავისი უფლება გაავრცელა დიდ ტერიტორიაზე, რომელიც გადაჭიმული იყო შავი ზღვის სამხრეთ-აღმ. და აღმ. სანაპიროზე. თავდაპირველად კოლხები უფრო სამხრეთით იყვნენ,

შემდეგ ჩრდილო-აღმოსავლეთით წაიწიეს. VII ს-ში ბერძენ კოლონისტებს სამხრ. აღმ. და აღმ. სანაპიროზე დახვდათ მსხვილი პოლიტიკური გაერთიანება და ამ სანაპიროს მაშინ დაერქვა კოლხიდა²⁵.

ერქვა (შეიძლება გაია, აია: მიწა-ქვეყანა). ამ მითის შექმნა უნდა დაწყებულიყო მაშინ, როდესაც არამც თუ საერთო სახელი „ელადა“, „ელინები“ არ არსებობდა, არამედ არ იყო ჯერ დამკვიდრებული საბერძნეთის ტერიტორიაზე შემოსული პირველი ბერძენი ტომის სახელწოდება „აქაველნი“, (დანაელნი, არგოსელნი). საბერძნეთს ხომ ბერძნების მოსვლამდე და ბერძნების შემოსვლის კარგა ხნის შემდეგაც „პელაზგია“ ეწოდებოდა ადგილობრივ მკვიდრთა „პელაზგების“ მიხედვით (ჰეკატე მილეტელი და სხვა მრავალი ავტორი).

სტრაბონი ამბობს (VIII 6,9): „ვერიპიდეს მიხედვით ელადის მცხოვრებთ წინათ პელაზგები ეწოდებოდათ, მერე დანაელები... ელინები პელაზგებად, დანაელებად და არგოსელებად იწოდებოდნენ“.

არგონავტების მითში მოცემული ძველი ვითარებაა შემონახული ოვიდიუს ნაზონთან, მასთან არგონავტებს ელინები კი არ ეწოდებათ, არამედ პელაზგები (Heroides XII,, 29: XII, 83, Metam. VII, 133).

²³ ა კ ო ლ ო ნ ი ო ს რ ო დ ო ს ე ლ ი, არგონავტიკა, აკ. ურუშაძის თარგმანი: თბ., 1948. გვ. 186. .

²⁴ უნდა ყურადღება მიექცეს იმ გარემოებას, რომ კოლხების სიძლიერის ხანის დღეს ჩვენს მეცნიერებაში მიღებული დათარიღება არ არის ზუსტი, თუ მხედველობაში მივიღებთ არგონავტების მითში მოცემულ სურათს. ეს სურათი გაცილებით უფრო ადრინდელ ხანას ასახავს. ხომ დადგენილია, რომ არგონავტების მითი ტროის მითზე უფრო ძველია.

²⁵ Г. М е л и к и ш в и л и, Наирн - Урарту, Т6., 1954. გვ 412—413.

10

ჰეროდოტეს მიხედვით, ფაზისი კოლხებს ეკუთვნოდათ, სამხრეთ სანაპიროზე კი კოლხები თერმოდონტის მიდამოებში ცხოვრობდნენ (II, 104). ქსენოფონტის დროს უკვე კოლხების სამკვიდრე ბელი ტრაპიზონის სანახების დასავლეთით აღარ ყოფილა გავრცელებული (Anab; IV, 8, 22–24). სტრაბონით კოლხები ტრაპიზონის აღმოსავლეთით იყვნენ (XII, 31, 17). სტრაბონის წყაროსდროინდელ კოლხეთის მეფეებს ძალა აღარა აქვთ, მათ ქვეყანა სკეპტუქიებად დაჰყვეს (XI, 2,18).

კოლხების მეფის (შესახებ არიანე არაფერს ამბობს. იხსენიებს მათ მხოლოდ ასე: „კოლხები ტრაპეზუნტის აღმოსავლეთით არიან, როგორც ქსენოფონტიც ამბობს (καθάρει και Ξενοφών λέγει). რომ არიანეს დროს აქ ნამდვილად იყვნენ კოლხები და „პერიპლუსი“ არ იმეორებს უბრალოდ ქსენოფონტის ცნობას, ეს ჩანს ჯერ ერთი იქიდან, რომ, როგორც ცნობილია, არიანე ტრაპიზონში ნამდვილად ყოფილა და თავისი ფეხით შემოჰყოლია ზღვის ნაპირს, და რად დასჭიდებოდა „პერიპლუსის“ ამ ნაწილში მას ქსენოფონტის გამეორება, და შამდეგ სხვაგან (მეშვიდე თავში) ის ადასტურებს ისევ კოლხების აქ ნამდვილად ყოფნას: "მდინარე ოფისიგამოჰყოფს კოლხების მიწას თიანიკესაგან" (ჭანეთისაგანო). ოფისის ზემოთ კოლხები „პერიპლუსში“ აღარ ჩანან.

აქედან ცხადია, რომ არიანეს დროს და მასზე გაცილებით უფრო ადრეც კოლხების ძლიერებაზე ლაპარაკი არ შეიძლება. აქ ასპარეზზე გამოსულნი არიან სხვა ეთნიკური ჯგუფები, რომლებიც აგრეთვე ქვეყნის ავტონომიები იყვნენ, მაგრამ თუ წინათ კოლხთა

სახელი ჰფარავდა მათ სახელს, ახლა ასეთის დაჩრდილვის შესაძლებლობა მოსპობილია, ამათ დამოუკიდებლობისაკენ იწყეს სწრაფვა და თავიანთი სახელიც წინ წამოსწიეს. არიანესდროინდელი (II ს. ახ. ა.) დას. საქართველო ცალკეული ეთნიკური ჯგუფების აღზევებისა და განვითარების სურათს იძლევა, ხოლო შემდეგ კი ამათ მორის უძლიერესმა იკისრა ქვეყნის გამაერთიანებლის როლი და მეხუთე საუკუნის ანონიმი მწერალი წერს: „დიოსკუროდიდან ან სებასტოპოლისიდან მდინარე აფსაროსამდე წინათ ცხოვრობდა. ხალხი კოლხებად წოდებული, ახლა ლაზებად სახელშეცვლილი“ (XLII, 7)

11

4

დასავლეთ საქართველოს სანაპირო მხარეში მოზინადრე ეთნიკურ ჯგუფთა ვინაობა

ტრაპეზუნტიდან ძველ ლაზიკემდე (ნიკოფსიამდე) არიანეს მიხედვით მოსახლეობენ: კოლხები, სანები, მაკრონები, ჰენიოხები, ძიდრიტები, ლაზები, აფსილები, აბასკები (მთიანეთში), სანიგები, ძილქები.

ს ა ნ ე ბ ი იგივე ჭანები არიან. მათი სახელი ხან Σάνιοი იწერებოდა, უფრო მოგვიანებით Τζάνιοი. ამათ ქვეყანას Τζάνια, Σάνια ეწოდებოდა. არიანე გვთავაზობს მესამე სახელწოდებას θιακ-νικ (თ. 7) ხოლო 1598 წელს არიანეს სქოლიოების გამომცემელი Jo. Guilielmus Stnkus-i წერს, რომ „კაპადოკიის ქ. ტიანა ტრაპეზუნტის ახლოს აღმოსავლეთითაა საძებნი და არიანე იძლევა იმ მხარის სახელს; რომელშიც თიანა-ტიანა შედიოდაო, სახელდობრ „თიანიკეს“ (ჭანეთს ნ. კ). ამ ცნობის მიხედვით ბერძნებს კიდევ მეოთხე დაწერა ჰქონიათ სახელისა „ჭანი-ჭანეთი“ Τίανικ ან Τυανικ

მ ა კ რ ო ნ ე ბ ²⁶ იგივე ჭანები ყოფილან. Stephanus Bez: მაკრონები, რომელთაც ახლა სანები ეწოდებათ Eust. I) Per. 765: სანები მაკრონები არიან. სანებს სტრაბონზე ადრე მაკრონებს უწოდებდნენ²⁷.

ჰ ე ნ ი ო ხ ე ბ ი ს სახელი შეიცავს იმავე ხი-სუფიქსს, რომელიც გვაქვს საერთოდ ქართულ სატომო სახელწოდებებში - კოლხი. კარდუხი, მესხი, ტაოხი, კახ, სომეხი. ჰენიოხთა ტომი დასავლეთ საქართველოს ერთ-ერთ უძველეს ტომს წარმოადგენდა. ივ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ²⁸ ჰენიოხები ჭანურ ტომად მიაჩნია. ასევე პავლე ინგოროყვასაც²⁹, ეს უკანასკნელი აიგივებს ჰენიოხებს, სანიგებსა და სანიხებს.

ა ფ ს ი ლ ე ბ ი არიანეს მიხედვით ლაზების ზემოთ ცხოვრობდნენ, კოდორსა და სოხუმს შორის, ვერ აღწევდნენ სოხუმამდე. პროკოპი კესარიელი (BG, VII) ამბობს: „ქალაქ პეტრას პირ-

²⁶ ივ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი თ მეგრელები: ქ, ერ. ისტორია, ტ. I. 1951. საძიებელი.

²⁷ თ. ყ ა უ ხ ი შ ვ ი ლ ი, სტრაბონი. გეოგრაფია, თბილისი, 1957 გვ.

²⁸ ი. ვ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი, ქართველი ერის ისტორია, I, 1913. გვ. 32.

²⁹ პ. ი ნ გ ო რ ო ყ ვ ა, გიორგი მერჯულე, გვ. I22, I24, I35.

³⁰ ჟ ა მ თ ა ა დ მ წ ე რ ე ლ ი: ქართლის ცხოვრება, ნაწილი I, 1469 წლამდე, მ. ბროსეს გამოცემა, პეტერბურგი, 1849, გვ. 339.

დაპირ, მეორე ნაპირას... აფსილების ქვეყანაა. აფსილები ლაზე-
ბისს ქვეშევრდომნი არიან და ისინი ძ ვ ე ლ თ ა გ ა ნ ვ ე ქ რ ი ს ტ ი ა -
ნ ე ბ ი იყვნენ". (იმ დროს, როდესაც აფხაზებმა ქრისტიანობა
მხოლოდ VI ს-ში მიიღეს).

აფსილების სახელი როგორღაც უნდა იყოს აფსაროსთან
დაკავშირებული. „ქართლის ცხოვრებაში“ მოხსენებული «ა ფ ს ა -
რ თ ა» დაკავშირებული უნდა იყოს „აფსილებთა“³⁰ აფშილების
ეთნიკური ადგილის შესახებ მკვლევართა შორის ჯერ კიდევ აზ-
რთა სხვადასხვაობა არსებობს.

ს ა ნ ი გ ე ბ ი არიანეს მიხედვით სებასტოპოლისიდან (ეს ქა-
ლაქი მათ მიწა-წყალზე იმყოფებოდა) მდ. შახემდე აღწევდნენ.
იპოლიტე პორტელის³¹ მიხედვით „სანები, სანიკებად იწოდე-
ბიან და ვრცელდებიან პონტომდე, სადაც არის აბსარის გასასვ-
ლელი და სებასტოპოლისი და ჰისოს ნავსადგური და მდინარე
ფაზისი“. Eus. Caes.³² „სანები, რომელნიც აგრეთვე სანიკებად
იწოდებიან, რომელნიც პონტომდე ვრცელდებიან, სადაც არის
შეერთება აფსაროსისა და სებასტოპოლისა და კაუსოს ნავსადგ-
ური და მდ. ფაზისი, ვიდრე ტრაპეზუნტამდე“. ამ წყაროებს სანები
და სანიკები ერთი და იგივე ტომად მიაჩნია და ამ ტომის (ჭანურის)
გავრცელების არეში შემოჰყავთ მთელი ტერიტორია სებასტოპო-
ლისიდან ტრაპეზუნტამდე.

ამრიგად, არიანეს მიხედვით, დასავლეთ საქართველოს სა-
ნაპირო მხარე დასახლებული ყოფილა მთლიანად ქართველური
ტომებით.

არიანესდროინდელი სახელმწიფოებრივი წარმონაქმნები შავი ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროზე

არიანეს მოხსენებითი ბარათიდან იმპერატორისადმი („პე-
რიპლუსიდან“) შეიძლება რამდენიმე დასკვნის გამოტანა დასავ-
ლურ ქართული ეთნიკური ჯგუფების პოლიტიკური ორგანიზაცი-
ის შესახებ, მათი სახელმწიფოებრივი წყობილების შესახებ. „პერი-

³⁰ ჟამთააღმწერელი: ქართლის ცხოვრება, ნაწილი I, 1869 წლამ-
დე, მ. ბროსეს გამოცემა, პეტერბურგი, 1849, გვ. 339.

³¹ SC, II, 446 – 7

³² SC, I, 668.

პლუსის“ XI თავში მოცემული ამ ჯგუფების თანმიმდევრული ჩამოთვლა მეფეების სახელებითურთ ერთ მკაფიო საერთო სურათს ქმნის. ამკარაა, რომ სტრაბონის სკეპტუქებიდან (ცენტრალური ხელისუფლების, კოლხთა მეფის დასუსტებიდან) დას. საქართველოში განვითარებულა რაღაც ახალი წყობა, რომელიც ამ საფეხურზე წარმოადგენდა ცალკეულ ერთეულებად დაყოფილ ქვეყანას. „საქართველოს ისტორიაში“³³ ვკითხულობთ: „ამ ტომთა მიწა-წყალს უწინ დამოუკიდებლობის ხანში კოლხთა მეფის სახელით სკეპტუქები განაგებდნენ, ახლა ის "ბასილევსებს“ ემორჩილებოდა. ეს იყო გარკვეული პოლიტიკური რეაქცია, ძველისაკენ ხელოვნურად უკუქცევის ცდა, რასაც მიმართავდნენ, სანამ შეეძლოთ. რომელი დამპყრობლები“³⁴.

მცდარი აზრია, განსაკუთრებით იმ ნაწილში, სადაც რომის როლზეა ლაპარაკი. რომი იმდენად როდი ერეოდა ქვეყნის შინაგან ცხოვრებაში, რომ მას რაღაც ახალი წყობის დამყარების სურვილი გასჩენოდა. ასეთი რამ სხვა ქვეყნის მიმართ საერთოდ ძნელი მოსახერხებელია. ეს რომს არც აინტერესებდა: სამხედრო ვალდებულება და მცირე ხარკის გადაება, რომის სიუზერენობის ცნობა ქართველებისაგან, - ეს იყო რომის მიზანი. სხვას ის არაფერს თხოულობდა და მოსახლეობაც განაგრძობდა საკუთარი წესებით ცხოვრებას³⁵. უფრო გვიანდელი ცნობა რომ ავიღოთ აგათია სქოლასტიკოსისა (III 15), იქ წავიკითხავთ: ბიზანტიელთა მიერ დანიშნული "წათე ჩაუდგა (ლაზთა) სამეფოს სათავეში, შეუდგა ამიერიდან საქმეების მოწესრიგებას და უვლიდა თვისტომთ, როგორც მას სურდა და როგორც მას მამაპაპური წესი (ὁ πατριος τρόπος) უკარნახებდა“³⁶.

მართალია, ეს ცნობა გვიანდელია და ბიზანტიურ ხანას ეკუთვნის, მაგრამ ადრე კიდევ უფრო ზერელე ხასიათს. ატარებდა რომაელთა ჩაწვდომა ქართველთა შინაურ საქმეებში.

³³ საქართველოს ისტორია, თბილისი, 1956, გვ. 88-89.

³⁴ „ჭოროხის ჩრდილოეთით მცხოვრებ ტომთა ოთხი ბასილევსი განწესებული იყო 98 - 134 წლებს შორის“, საქართველოს ისტორია, 1956, გვ. 88 - 89.

³⁵ ისევე, როგორც კოლხებისგან დამოკიდებული სვანები თავის კანონებს მისდევდნენ (მენანდრე პროტიქტორი, ფრ. II) - სვანები თვითთავადნი (αὐτόνομοι γεγονάσι) იყვნენ.

³⁶ გეორგიკა, III, გვ. 85.

ხოლო, რაც შეეხება არიანესდროინდელ დასავლეთ საქართველოს, აქ საქმე შემდეგნაირად იყო მოწყობილი: კოლხების სახელმწიფო აღარ იყო, უკვე დიდი ხნის წინ კოლხებს დაუკარგავთ ქვეყნის გაერთიანების ძალა. ლაზებს ჯერ კიდევ ასეთი ძალა არა ჰქონდათ შეძენილი ქვეყანა განაგრძობდა სიცოცხლეს, განვითარება მიდიოდა ახალი გზითი „ადგილობრივ ძალთა აღორძინებას“³⁷ მდგომარეობდა ეთნიკური ერთეულების გაძლიერებაში. ასეთმა გაძლიერებამ გამოიწვია შემდეგ დას. საქართველოს ისევ გაერთიანება „ლაზიკის“ სახელწოდების ქვეშ. ლაზები რომ არ გამოსულიყვნენ ამ როლში, ამას სხვა ჯგუფი მოახერხებდა, რადგან

ქვეყნის განვითარებას ასეთი გეზი ჰქონდა აღებული. ჩვენ სტრაბონთან გვაქვს ერთი ცნობა ლაზებზე უფრო ადრე სვანების ქვეყნის გაძლიერების შესახებ და მის მიერ სხვა მხარეების დამორჩილების შესახებ – XI, 2,19: „სვანები საუკეთესონი არიან სიმაძაცისა და ძალის მხრივ: ფლობენ ისინი ირგვლივ ყველაფერს.. ჰკრებენ ლაშქარს 200.000 კაცის რაოდენობით“.

ასე რომ ასეთი ვითარება I–II საუკუნეების საქართველოში კანონზომიერი ყოფილა. მაგრამ სვანები მთებში ცხოვრობდნენ და ვერ იყვნენ კარგად ორგანიზებულნი. მათ არ აღმოაჩნდათ საკმაო ძალა ქვეყნის გაერთიანებისათვის (ისევე როგორც აღმ. სანაპიროზე სხვა მცხოვრებთ ლაზებს გარდა) და ინტეგრაციის პროცესი დაავიწყდნენ ლაზებმა.

რეაქცია და უკანდახევა რომ ყოფილიყო ის რაც აღწერილი აქვს არიანეს ეთნიკური ერთეულების (ისიც რომაელების მიერ ქვეყნისათვის თავზე მოხვეულით სახით, და არა წინსვლა და გარდამავალი საფეხური უკეთესისაკენ, როგორღა იქნებოდა შესაძლებელი ქვეყნის იმდენად მოღონიერება, რომ ამ რამდენიმე პოლიტიკურ წარმონაქმნიდან³⁸ ისევ შექმნილიყო ერთიანი სახელმწიფო. არიანეს მიერ ასახული საფეხური ისტორიულად ემსახურებოდა ქვეყნის გაერთიანებას. მას ზიანი ისტორიისათვის არ მიუყენებია და ქვეყნის დაცალკევებული ერთეულების მომძლავრებამ შემდგომში ის დადებითი შედეგი გამოიღო, რომ შეიქმნა ძლიერი ლაზეთი. ლაზებმა შემოიერთეს მემდეგ აბასკები, აფშილები, სვანები, მისიმიანელნი, სანიგები და სხვანი. საკმარისია წავიკითხოთ ამ ახალი სახელმწიფოს დახასიათება, აგათია სქოლასტიკოსის

³⁷ ს. ჯ ა ნ ა შ ი ა, შრომები I, 1949. გვ. 211

³⁸ ამის შესახებ იხილე ცოტა ქვემოთ.

15

მიერ მოცემული, რომ ყოველგვარი ეჭვი გაგვევანტოს და მივხედეთ, რომ რომაელთა როლი აქ ქვეყნის განვითარების შინაგანი ძალების მოქმედების დროს ნულს უდრიდა და ისტორია თავის საქმეს აკეთებდა ყოველგვარი კომპრომისების გარეშე რაიმე უცხო გავლენის წინაშე Agath. III, 5: „ძლიერსა და მამაც ტომს წარმოადგენენ ლაზები და ძლიერ ტომებსაც მზრძანებლობენ. ამაყობენ კოლხთა ძველი სახელით და ზომაზე მეტად ქედმაღლობენ, შესაძლებელია არც თუ ისე უსაფუძვლოდ. იმ ტომებს შორის, რომლებიც სხვა სახელმწიფოს ექვემდებარებიან, მე არ მეგულება არც ერთი სხვა ესეოდენ. სახელგანთქმული და მორჭმული როგორც თავისი სიმდიდრის სიუხვით, ისე ქვეშევრდომთა სიმრავლით, როგორც მიწაწყლის სიჭარბით და მოსავლიანობით ისე ხასიათის სილამაზითა და სიცქვიტით... ნაოსნობენ, ვაჭრობენ და რომაელებთან კავშირის წყალობით (?) თავიანთი ცხოვრებისათვის სახელმწიფოებრივი და კანონონითი სახე მიუციათ“, რეაქციიდან და მცდარი საწყისიდან ასეთი შედეგის მიღება ისტორიას გაუჭირდებოდა.

ამრიგად, არიანესდროინდელი დას. საქართველოს სანაპირო მხარე რამდენიმე ეთნიკური ჯგუფით დასახლებულ ქვეყანადაა წარმოდგენილი. ამათგან უმეტესობას მეფე ყავს. „უმეფო“ მხო-

ლოდ სანების ტომია. არ არიან დასახელებული კოლხების და ძიდ რიტების მეფეები.

რაც ითქვა, ქვეყნის საერთო სურათის განსაზღვრას ეხება. საკითხავია თვითონ ეს ეთნიკური ჯგუფები რას წარმოადგენდნენ, განვითარების რომელ საფეხურზე იყვნენ ისინი. ერთი რამ შეიძლება ითქვას ამთავითვე: ჭანები სხვებისაგან განსხვავებულ ცხოვრებას ეწეოდნენ, ისინი საგვარეულო წყობას ინახავდნენ, მეფე არ ჰყავდათ, (έννοια ἀβασίλευτον) და სხვებისაგან იმითაც გამოირჩეოდნენ, რომ რომაელების წინამე სრულ ურჩობას იჩენდნენ და არაფრად აგდებდნენ მათ.

ამ ხანში უმეფობა საგვარეულო წყობას ნიშნავს გვარის უფროსი ეყოლებოდათ მათ, მაგრამ არიანე გვარის უფროსი-თვის არ ხმარობს ტერმინს βασιλεύς-ს

ჰენიოხებს და მაკრონებს ერთი საერთო მეფე ჰყოლიათ, ან-ქიალე. მეფის სასახლე მდ. პრიტანიდთან ყოფილა მოთავსებული. თუ არიანეს ამ ცნობას შევადარებთ სტრაბონისა და პლინიუსის ცნობებს, საყურადღებო ამბავი გამოირკვევა, სახელდობრ ის, რომ სტრაბონის წყაროსა და პლინიუსის შემდეგ არიანემდე ჰენიოხთა ცხოვრებაში დიდი ცვლილება მომხდარა.

16

ცნობილია, რომ ტომობრივი გაერთიანების წინ ადამიანთა საზოგადოება გვარებად იყოფა. ასურეთის მეფის ტიგლათფილესერ I-ის (1115–1077) წარწერები ასახელებენ „მუშქების 5 მეფეს“, სალმანასარ III-ის (860–825) წარწერები კი „ტაბალების. 24 მეფეს“, რაც ცხადად მიგვითითებს, რომ ამ დროისათვის აღნიშნული ტომები ჯერ კიდევ გვაროვნული წყობილების ხანაში იმყოფებიან და დასახელებული „მეფეები“ სხვას არას წარმოადგენენ, თუ არა გვაროვნული წყობის სატომო ბელადებს³⁹.

ამ თვალსაზრისით უნდა მივუდგეთ სტრაბონის და პლინიუსის ცნობას. Strabon, XI, 2,13: „ჰენიოხებს ოთხი მეფე ჰყავდათ“ XVII, 3,24: „ჰენიოხები ვიწრო და ღარიბ ადგილებში ცხოვრობენ, ყაჩაღობითა და მომთაბარეობით ირჩენენ თავს“, XI 2,12: „ცხოვრობენ მეკობრეობით“. ამ პირობებში, რასაკვირველია, ჰენიოხები შემჭიდროებულნი და მტრისათვის წინააღმდეგობის გაწევის დიდი უნარის მქონენი ვერ იქნებოდნენ. ამასვე ამბობს სტრაბონიც XI, 2,3: „ჰენიოხებზე გადაიარა მითრიდატე ევპატორმა, რადგან ეს მხარე იოლად სავალი იყო⁴⁰“.

პლინიუსი მრავალ ტომად წარმოადგენს ჰენიოხებს: Multis nominibus Heniochorum gentis.

სტრაბონის თუ მისი წყაროს დროისათვის ჰენიოხები საგვარეულო წყობილების მქონენი ყოფილან და მათი ოთხი მეფე იგივე გვარის უფროსები არიან.

არიანეს დროს კი ამ ტომის სოციალური განვითარების პროცესი შორს წასულა, საგვარეულო წყობა დაშლილა და ძველი „ბასილევსი“, გვარის უფროსი, ტომის ნამდვილ მეთაურად, ბატონად, მონარქად ქცეულა. კიდევ უფრო მეტიც: ჰენიოხები მაკრონთა ტომს შეერთებიან და ორი ტომის კავშირი ჩამოყალიბებულ-

ლა.

დანარჩენ ეთნიკურ ჯგუფებსაც თითო მეფე ჰყოლიათ და საქართველოს ისტორიის უფრო ძველი ხანების გათვალისწინების შედეგად, არქეოლოგიური მონაცემების შესწავლის შედეგად, შეიძლება დავასკვნათ, რომ არიანეს „ტომთა“ გაერთიანებანი, რომელთა სათავეში მეფეები იდგნენ, სახელმწიფოებრივი წარმონაქმნები ყოფილან, რომ აქ სწორედ სახელმწიფოსთან, სოც. დიფერენციაციასთან,

³⁹ გ. მელიქიშვილი, საქართველოში კლასობრივი საზოგადოებისა და სახელმწიფოს წარმოქმნის საკითხისათვის, თბილისი, 1955, გვ. 6

⁴⁰ სტრაბონი, გეოგრაფია, თ. ყაუხჩიშვილის თარგმანი, 1957, გვ. 38-39

17

მეტად ინტენსიურ კულტურულ თუ ეკონომიურ ცხოვრებასთან გვაქვს საქმე და არა პრიმიტიულ გვაროვნულ წყობასთან, ამისი საბუთები მოაქვს არქეოლოგიურ გათხრებს, რომელთა მონაცემებით ირკვევა, რომ 'არიანემდე რამდენიმე საუკუნით ადრე აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთში ფრიად განვითარებული ყოფილა მიწათმოქმედება და ხელოსნობის სხვადასხვა დარგები⁴¹.

„პროფესიონალური ხელოსნობის მაღალი განვითარების ბუნებრივ შედეგს წარმოადგენს აღებ-მიცემის ფართო განვითარება, როგორც ქვეყნის შიგნით, ისე უცხო ქვეყნებთან⁴²“.

სტრაბონი (XI, 2,17) წერს: ფაზისი კოლხების სავაჭრო ნავსადგურია; კოლხეთში უხვად მოჰყავთ სელი, კანაფი, ცვილი და ფისი; სელის წარმოებამ სახელიც კი გაითქვა, იგი უცხო ქვეყნებში გაჰქონდათ⁴³.

საქართველოს ტერიტორიაზე პოულობენ შემოტანილ ჭურჭელს, ნელსაცხებელს ეგვიპტურ და ფინიკიურ თუ სხვა ქვეყნების ნივთებს.

აღებ-მიცემობის ასეთი ფართო მასშტაბით წარმოება (რაც არქეოლოგიური მასალის გარდა . ანტიკურ ავტორთა ცნობებითაც დასტურდება) გულისხმობს ფულის არსებობას. VI საუკუნიდან ადგილობრივ იჭრებოდა „კოლხური თეთრი“ მონეტა. მონეტები აღმოჩნდა კოლხეთის ტერიტორიის გარდა ქერსონესში, ნიმფეაში, არმაზში, ყირიმში, შუა აზიაში⁴⁴.

VI – V საუკუნის მასალა ავლენს აგრეთვე კოლხეთის მოსახლეობაში არსებულ ქონებრივ უთანასწორობას.

„მიწათმოქმედების განვითარებამ, პროფესიონალური ხელოსნობის დაწინაურებამ, სასოფლო-მეურნეობის მკვეთრმა გაცხოველებამ და ფულის ინტენსიურმა ტრიალმა უეჭველია, დიდი გავლენა მოახდინეს კოლხეთის, განსაკუთრებით მისი ზარის რაიონების მოსახლეობაზე – განაპირობეს სასოფლო თემის ინტენსიური შლის პროცესი, მისი წევრების ერთი, მცირე ნაწილის გამდიდრება და მეორე ნაწილის გადატაკების პროცესი. ყოველივე ზემოთქმული გვაფიქრებინებს, რომ საზოგადოების მდიდრებად და

⁴¹ Г. С. Ч и т а я Земледельческие системы и пахотные орудия Грузии: Вопросы этнографии Кавказа, 1952, გვ. 99

⁴² Б. А. К у ф т и н, Материалы к археологии Колхиды, т. II,

1950, სტრ. 78.

⁴³ გ. მ ე ლ ი ქ ი შ ვ ი ლ ი, დასახელებული შრომა, გვ. 106.

⁴⁴ დ. კ ა პ ა ნ ა ძ ე, ქართული ნუმისმატიკა, თბ., 1950, გვ. 25-27

2. ფლავიუს არიანე

18

ღარიბებად გათიშვამ და ერთმანეთისადმი დაპირისპირებამ, მონების შედარებით მრავალრიცხოვანი ფენის გაჩენამ და მისმა დაპირისპირებამ თავისუფლებისადმი, აქ უკვე ისეთ საზღვრებს მიაღწია, როდესაც წარმოიქმნება „მანქანა ერთი კლასის ბატონობის შესანარჩუნებლად მეორე კლასის მიმართ-სახელმწიფო“. ამიტომაც შესაძლებლებელია ვიფიქროთ, რომ ის დიდი პოლიტიკური წარმონაქმნი, რომელიც ზემომოტანილი მასალების მიხედვით უნდა არსებულიყო თანამედროვე დას. საქართველოს ტერიტორიაზე, ძვ. წ. ა. VI-III ს-მდე მაინც სახელმწიფოებრივი ერთეული უნდა ყოფილიყო⁴⁵.

არიანესდროინდელი ეთნიკური ჯგუფების ორგანიზაციებიც, რომის მიერ დადასტურებული სამეფო ძალაუფლებით, საქალაქო ცხოვრების განვითარებული ფორმით და ხოც. დიფერენციაციით, რასაკვირველია, სახელმწიფოებრივი წარმონაქმნები იყვნენ.

ამასვე ამბობს ს. ჯ ა ნ ა შ ი ა ც: „რაკი ლაზების, აფსილების, აბასკების და სანიკების მეთაურებს თავიანთი უფლებები რომის იმპერატორისაგან ჰქონდათ მიღებული და არა საკუთარი საზოგადოებისაგან, ცხადია, რომ ისინი ტომურ-გვაროვნული საზოგადოების ბელადებად ვერ ჩაითვლებიან და ვერც მათი საგამგეო მიიჩნევა ტომურ-გვაროვნულ ორგანიზაციად. ეს პატარა ბატონები ადგილობრივ საზოგადოებრივ ძალებს უნდა დაყრდნობოდნენ, ეს უკვე გარკვეულ სოც. დიფერენციაციას გულისხმობს“⁴⁶.

არიანეს მეფეები ნამდვილი ბატონები იყვნენ სამეფო ძალაუფლებით, კიდევ უფრო მეტიც, ისინი სამეფო ნიშნებს რომის იმპერატორისაგან იღებდნენ, მაგრამ ქვეყანას მართავდნენ საკუთარი და არა უცხო კანონების მიხედვით. რა ვუყოთ, რომ ეს ქვეყნები მცირე მოცულობისა იყო, მაინც თითოეული მეფის სამფლობელო სახელმწიფოებრივ წარმონაქმნს წარმოადგენდა და ამ წარმონაქმნების დასრულება, გამსხვილება, ერთ, ლაზეთის ძლიერ სახელმწიფოდ ჩამოყალიბება, არიანეს შემდეგ მოხდა, V საუკუნეში.

⁴⁵ გ. მ ე ლ ი ქ ი შ ვ ი ლ ი, დას. შრომა, გვ. 119 -120.

⁴⁶ ს. ჯ ა ნ ა შ ი ა, შრომები. ტ. II, ეგრისის სამეფოს წარმოშობა, 1952. გვ. 309.

19

6

დასავლეთ საქართველოს სამეფოები და რომი ახ. წ. ა. II საუკუნეში

ჩვენს სამეცნიერო ლიტერატურაში გარკვეული აზრი არსე-

ბობს იმის შესახებ, თუ რა მიმართებაში იმყოფებოდნენ რომთან არიანესდროინდელი დას. საქართველოს სახელმწიფოებრივი წარმონაქმნები.

როგორც არიანეს ბიოგრაფიიდან ირკვევა (იხ. ადრიანეს რესკრიპტი არიანეს მიმართ და სხვა ბიოგრაფიული ცნობები), რომს დას. საქართველოში ამ დროს აინტერესებდა უმთავრესად იმპერიის საზღვრების უშიშროების უზრუნველყოფა, და ქართველ მეფეთა. უპირატეს მოვალეობას წარმოადგენდა თავიანთი ქვეყნის ჩრდილო საზღვრის დაცვა, რათა ალანები⁴⁷ და ჰუნები არ შემოჭრილიყვნენ აქ (რაც, სხვათაშორის, ქართული სამეფოების ინტერესებშიც შედიოდა) მეფეს ჯარი უნდა გამოეყვანა საჭიროების დროს და ხალხს მცირეოდენი ხარკი გადაეხადა. ამის სამაგიეროდ სამეფო ნიშნები ეგზავნებოდათ მეფეებს რომიდან. თუ როგორი იყო ეს ნიშნები, ამის შესახებ წერს გვიანდელი, უკვე ბიზანტიელი მწერალი, აგათია სქოლასტიკოსი.

აგათია სქოლასტიკოსის დროს (VI ს.) სამეფო ნიშნები ლაზეთის მეფისათვის ბოძებული ბიზანტიის კეისრისაგან შემდეგი ყოფილა: „წათემ რომაელთა მეფისაგან, მიიღო რ ო გ ო რ ც ე ს მ ვ ე ლ თ ა გ ა ნ ვ ე დ ა წ ე ს ე ბ უ ლ ი ი ყ ო, მამა-პაპის სახელო და საამისო (სამეფო) ნიშნები. ეს ნიშნებია ოქროს გვირგვინი, თვალმარგალიტით შემკული, კოჭებამდე გრძელი ქიტონი, ოქრომკედით მოქარგული. მიტრა, აგრეთვე ოქროთი და თვლებით შემკული და წითელი წაღები. ძოწეული ქლამიდის ტარების ნება კი არ ჰქონდათ ლაზთა მეფეებს, მხოლოდ თეთრისა შეეძლოთ; რაც სრულიად საყოველთაოა და ჩვეულებრივი, შუაში ორივე

⁴⁷ ალანთა შემოსევებისაგან იმპერიის აღმოსავლეთი საზღვრების დასაცავად თვით იბერიასთან შეთანხმების გარდა ადრიანეს სხვა ღონისძიებაც მიუღია. ამ მხრივ ყურადღებას იქცევს VI ს-ის ბიზანტიელი მწერლის – იოანე ლიდეს ნაშრომში – „რომაელთა სახელმწიფო თანამდებობათა შესახებ“ დაცული იგნობა, რომელშიც მოთხრობილია, რომ ფლავიუს არიანეს კაპადოკიაში მმართველობის დროს დაუთვალა იერებია კასპიის კარი (ანუ დარიალი). მ. ი ნ ა მ ე, იბერიისა და რომის ურთიერთობა II ს-ის პირველ ნახევარში, ივ. ჯავახიშვილის სახ. ისტორიის ინსტიტუტის შრომები, I, 1955, გვ. 313.

20

მხრით ოქროს ქსოვილით არის ალაპლაპებული მეფურია ქლამიდის აბზინდიც, თავისი აკინძული თვლებითა და სხვა მორთულობით“⁴⁸.

როგორც არ უნდა ყოფილიყო სამეფო ნიშნები, ყოველშემთხვევაში მათი მიღება მეფეებს აკისრებდა სამხედრო ვალდებულებას. კანონები კი სახელმწიფოს მართვის დროს ქვეყანას საკუთარი ჰქონდა.

ასეთი დამოკიდებულება ვასალური იყო. „ლაზთა მეფეები, რამდენადმე მაინც ვასალურად იყვნენ რომზე დამოკიდებულნი. ისინი იმპერატორისაგან იღებდნენ სამეფო ნიშნებს, გვირგვინს და სხვ. რომის კეისრებს თავიანთ სამეთვალყუროდ მიაჩნდათ ეგრისიდან ჩრდილო კავკასიაში გარდამავალი გზები და ისინი ლაზებს აკისრებდნენ ამ გზების დაცვას ჰუნთა და ალანთა შემოსევისაგან“⁴⁹.

ასეთი ვითარება იყო არიანეს შემდეგი. არიანეს დროსაც რომაელების ბატონობა არ ყოფილა შემდგომ საუკუნეებზე უფრო მკაცრი ფორმით მოცემული. ჩვენ უფრო გვიანი ხანის წყაროები მოგვეპოვება არიანესდროინდელი ამბების გასარკვევად, მაგრამ ეს წყაროები ხშირად უფრო ადრინდელ ამბებს გადმოგვცემენ ხოლმე.

ს. ჯ ა ნ ა შ ი ა ს აზრით, ლაზები რომაელთა ქვეშევრდომები არიან, ხარკს არ იხდიან და საერთოდ მათ არ ემორჩილებიან. მათ აწევთ მხოლოდ ერთადერთი, სამხედრო მოვალეობა. „ლაზების მეფე კეისრის ვასალია, რომელსაც თავისი სიუზერენის წინაშე მხოლოდ სამხედრო სამსახური აწევს მოვალეობად“⁴⁸ არიანეს შემდეგ საქართველოში არიანესდროინდელი მეფეების ვასალობა რომის კეისრის წინაშე სისტემატად გადაქცეულა და აქ ვასალებს ვასალები გასჩენიათ. ლაზები. დას. საქართველოს გაერთიანების დროს ხომ იქვემდებარებდნენ სხვა ხალხებს. აბასგები ძველითგანვე ლაზების ქვეშევრდომნი იყვნენ (Proc. Goth VIII,) ასევე აფსილებიც (Goth. VIII, 2), მისიმიანები (Agath. III, 15). ლაზების ქვეშევრ-

⁴⁸ Agath. III, 15; გეორგიკა, III, გვ. 84-85.

⁴⁹ საქართველოს ისტორია, 1956, გვ. 90. ცხადია, რომ უპირატესად სამხედრო მიზნების არსებობა არ გამორიცხავს რომის სავაჭრო თუ სხვა ინტერესებს ლაზიკის მიმართ.

⁵⁰ ს. ჯ ა ნ ა შ ი ა, ეგრისის სამეფოს წარმოშობა: შრომები, II. 1952, გვ. 317-8.

21

დომი იყო სკუმიაც სვანეთთან ერთად. სვანები თეოდოსის დროიდან ლაზებს ექვემდებარებოდნენ, ეს ურთიერთობა 388-395 წლებში დამყარდა (მენანდრე, ფრ. II; პროკოპი BG VIII, 2, 46 და სხვ.).

„ამ ტომთა მფლობელების მთავარი მოვალეობა ეგრისის მეფის წინაშე სამხედრო სამსახურში მდგომარეობდა. ყველა დასახელებული ტომი ეგრისის იმ ჩრდილოეთით საზღვარზე მოსახლეობდა, რომლის დაცვაც შეადგენდა თვით ეგრისის მეფის ძირითადსა და ერთადერთ მოვალეობას კონსტანტინეპოლის იმპერატორის წინაშე“⁵¹.

ყურადღება უნდა მიექცეს ერთ ფაქტს: არიანე ლაზების სამხრეთით მცხოვრებთა მეფეების რომის მიერ დანიშვნის შესახებ არაფერს ამბობს. დანიშნული მეფეები ჰყავთ ლაზებს, აფსილებს, აბასკებს, სანიგებს, ჯიქებს ხოლო სამხრეთით: კოლხების მეფეს საერთოდ არ ასახელებს; სანები უმეფონი და რომაელებისადმი ურჩნი არიანო; ჰენიოხების და მაპრონების მეფის, ანქიალეს დამოკიდებულების შესახებ რომთან არაფერს ამბობს. აფსაროსამდე მოდის ასეთი მეფეების გამგებლობაში შემავალი ტერიტორია. აფსაროსიდან მოყოლებული კი ლაზები ცხოვრობდნენ და მათ მეფეს მალასას ადრიანესაგან ჰქონდა სამეფო ნიშნები ბოძებული. აფსაროსის სამხრეთით ტრაპიზონამდე რომაელებს მოეპოვებოდათ დასაყრდენი პუნქტები და არიანე ამ პუნქტებში ჩერდებოდა კიდევ: ტრაპეზუნტში, ჰისოსში, ათენში, მაგრამ ეტყობა, აქ მეფეების და-

ხარკვასა და სამეფო ნიშნების ბოძების წყალობით სამხედრო ვასალად გახდომას რომაელთათვის არც თუ ისე გადამწყვეტი მნიშვნელობა ჰქონდა და ამიტომ აქაურ მეფეებს თავს ანებებდნენ. ალბათ ალანები და ჰუნები (რომელთაგან პროვინციის დაცვის საქმის ხელმძღვანელობა ლეგატ არიანეს ჰქონდა დავალებული) უფრო ჩრდილოეთით გადმოდიოდნენ აფსაროსის ზემოთ და ამ სანაპიროს დაცვისათვის რომაელებს გამოყენებული ჰყავდათ ლაზები, აფშილები, აბასკები, სანიგები, ჯიქები და მათ მეფესთან დებდნენ სამხედრო ხელმეკრულებას. მართლაც, კავკასიის ალანები ხომ კლუხორის გადასასვლელთან ცხოვრობდნენ ახლანდელი აფხაზეთის ჩრდილო ნაწილში კავკასიონის მთების გასწვრივ, ეტყობა ესენი ჩრდილოეთით უფრო მოდიოდნენ, ვიდრე სამხრეთით (ე. ი. პონტოს აღმოსავლეთ სანაპიროს ესხმოდნენ თავს და არა სამხრეთ-აღმოსავლეთს).

⁵¹ ს. ჯ ა ნ ა შ ი ა, შრომები, ტ. II, 1952, გვ. 318–19.

22

ამ ფონზე სრულიად განსაკუთრებული ადგილი უჭირავთ არიანესთან მიდრიტებს. ამათი სამკვიდრებელი გამოყოფილა რომაელების სამეთვალყურეო ადგილებიდან. ანონიმიც იხსენიებს მიდრიტებს (XLII, 10). არიანე მეთვრამეტე თავში ამბობს: „მაკრონიებისა და ჰენიოხების გვერდით მიდრიტებია, ესენი ფარსმანის, ქვეშევრდომნი არიან“.

ეს ცნობა უაღრესად მნიშვნელოვანია იბერიის მეფის უფლების გავრცელების თვალსაზრისით დას. საქართველოს ტერიტორიის მიმართ.

აქ ლაპარაკია იბერიის მეფეზე, ფარსმან II-ზე, რომლის შესახებ დიონ კასიუსი მოგვითხრობს⁵².

იბერიის ძლიერებისა და აყვავების ხანში, III ს-ში ძვ. წ. ა. ქართლის მმართველებმა თავისი ძალაუფლება მეტად დიდ ტერიტორიაზე გაავრცელეს.⁵³ ამის შესახებ სხვა ცნობათა შორის ლეონტი მროველის ცნობაც ლაპარაკობს. ქართლის ტერიტორიის განხილვის დროს ლეონტის ეგრისის შესახებაც აქვს ლაპარაკი: „ქუჯი იყო ერისთავი ეგრისისა“⁵⁴. ქუჯი ერთ-ერთი იმათგანი იყო, რომელთაც ჩვენ კოლხეთის მეფეებად ვვარაუდობთ⁵⁵.

უკვე ძვ. წ. ა. III საუკუნიდან ეგრისი (კოლხეთის სამეფო). მოექცა იბერიის პოლიტიკური გავლენის ქვეშ. კოლხთა უმაღლესი ადმინისტრაციის წარმომადგენელმა, რომლის სატახტო ქალაქი იყო ციხე-გოჯი, მეფე ფარნავაზი „უფლად“ აღიარა, ხოლო თავისი თავი - მის „მონად“⁵⁶.

II ს. ძვ. აღ. იბერიის სამეფო სუსტდება და კარგავს ბევრ მხარეს. ახ. წ. ა. I და II საუკუნეებში კი იბერია ისევ ძლიერდება იბერიის პოლიტიკური ერთეული ისევე აღდგება თავის უფლებებში და იბრუნებს ძველ ოლქებს. ახლა მიუხედავად რომის და სპარსეთის მხრივ შეზღუდვისა, იბერია ისევ ძლიერი პოლიტიკური ერთეულია.

იბერიის ამ სიძლიერეზე მიუთითებს არიანეს ცნობა: „მიდ-

რიტები ფარსმანის ქვეშევრდომნი არიან (თ. 11), ეტყობა იბერიას ამ დროს თავისი ხელი ზღვის სანაპირომდე გაუწვდენია და რომაე-

⁵² Dio Cassius, Historia Romana, LVIII, 86. იხ. გ. წ ე რ ე თ ე ლ ი, არმაზის ბილინგვა, „ენიმკის მოამბე“, ტ. 13, თბ., 1942, გვ. 33.

⁵³ გ. მ ე ლ ი ქ ი შ ვ ი ლ ი, დას. შრომა, გვ. 142,

⁵⁴ ქართლის ცხოვრება, ტ. I, თბ., 1955, ს. ყაუხჩიშვილის გამოცემა; გვ. 24, 23.

⁵⁵ მელიქიშვილი, დას. შრომა, გვ. 145.

⁵⁶ საქ. ისტორია, თბ., 1956, გვ. 6.

23

ლებისათვის მეტოქეობა გაუწევია დასავლეთ საქართველოს ერთი მხარის დაქვემდებარების საკითხში⁵⁷.

7

რუკისათვის

ფლავიუს არიანეს „პერიპლუსი“ წარმოადგენს შავი ზღვის სანაპიროების დეტალურ აღწერას. თითქმის მთელი თხზულება შედგება გეოგრაფიული ობიექტების ჩამოთვლისაგან ამ ობიექტთა შორის მანძილების გამოანგარიშებით. მხოლოდ რამდენიმე ადგილას ღალატობს ავტორი ამ პრინციპს და ჩაურთავს ძველსა თუ მის თანამედროვე ცნობებს ტომთა და ადგილთა შესახებ, ზოგჯერ ფრიად ყურადსაღებს და საინტერესოს, ზოგჯერ კი სრულიად ზედმეტსა და უმნიშვნელოს (ასეთია, მაგალითად, ოცდამეოთხე თავში გრძელი თხრობა კუნძულ ლეკვზე აქილევსისა და პატროკლეს მიერ მოგზაურთა წინაშე სიზმარში გამოცხადების შესახებ).

თხზულების მკითხველს ექმნება მეტად მკაფიო წარმოდგენა შავი ზღვის სანაპიროებზე არსებული დასახლებული ადგილების, მდინარეების და აღმ. სანაპიროზე მოსახლე ტომების შესახებ.

რუკის შედგენამ ერთხელ კიდევ ცხადყო, რომ არიანე თავისი აღწერილობის დროს მიყვება ზღვის სანაპირო ხაზს, თითქმის არსად არ იყურება ქვეყნის სიღრმეში. ამ მხრივ გამონაკლისს წარმოადგენს კოლხეთის მიდამოების მიმართ მხოლოდ სანების-ჭანების და მათი ქვეყნის: თიანიკე-ჭანეთის და აბასკების მოხსენება, ეს ტომები ნაპირს დაცილებულნი იყვნენ და მთიანეთში ცხოვრობდნენ. კავკასიონის მწვერვალს კი, სტრობილს, იმიტომ ასახელებს, რომ მისივე თქმით, ეს მწვერვალი ჩანს კოდორიდან სოხუმამდე მოგზაურობის დროს.

არიანეს მიერ მოცემული მანძილები, ხშირად მეტად ჭეშმარიტი, პედანტური სიზუსტით არ გამოირჩევა და შემთხვევათა

⁵⁷ ამ საკითხისათვის შეიძლება საინტერესო აღმოჩნდეს კონსტანტინე პორფიროგენეტის ცნობა, რომლის მიხედვით იბერიაში შედიოდა არტანუჯი და მისი მიმდგომი მხარეები (გეორგიკა, IV, 2, გვ. 274–287). კონსტანტინე ხომ მეათე საუკუნის ამბებს არ გადმოგვცემს, არამედ უფრო ადრინდელს. არიანეს მიხედვით ძიდრიტები სწორედ არტანუჯის ჩრდილოეთით ბინადრობდნენ. თითქოს აქ საქმე გვაქვს იბერიის გამაერთიანებელი ტენდენციის (რასაკვირველია მეტად მკრთალ) ჩანასახთან.

დიდ უმეტესობაში მიახლოებით რიცხვებს გვთავაზობს. ეს შეუიარაღებელი თვალისათვისაც ჩანს ჯერ ერთი იქიდან, რომ სულ დამრგვალებული რიცხვებია „პერიპლუსში“ მოცემული. შემდეგ, ერთი და იგივე რიცხვი ხშირად მეორდება, მაგ. ავტორის განსაკუთრებული სიყვარულით სარგებლობს მანძილი „90 სტადიონი“, ასევე კარგადაა განწყობილი 150, 180 სტადიონის მიმართ, ამათ გარდა უმეტესად გვხვდება 30 და 60 სტადიონი.

სტადიონთა ერთი და იგივე რაოდენობა მეორდება მიყოლებით რამდენიმე პუნქტის მიმართ: მაგ ბათისიდან აკინასამდე 90 სტადიონია, აქედან ისისამდე – 90, ისისიდან მოგროსამდე -90 და ასე შემდეგ ქობოსამდე სულ 90 სტადიონია დასახელებული ცნობილია, რომ ასე სიმეტრიულად განლაგებული მდინარეები თუ სხვა ობიექტები ბუნებაში არ არსებობს. ასე რომ პუნქტების მიგნებისას ორი-სამი და ზოგჯერ მეტი კილომეტრის სხვაობის დაშვება არიანეს მანძილების მიმართ ჩვეულებრივ ამბად უნდა იქცეს რუკის შემდგენელისათვის.

რუკის შედგენის დროს საჭირო გახდა არიანეს ამ თავისებურებათა გათვალისწინება, აგრეთვე სანაპირო ხაზის მიხვეულობხვეულობისათვის ანგარიშის გაწევა. დიდი სხვაობის დაშვება მანძილებში მაინც არ შეიქნა საჭირო (მხოლოდ 1 – 3 კ-მდე). არიანეს სტადიონები კოლხეთისა და თურქეთის მიმართაც მრავლისაგან უმრავლესს შემთხვევაში რუკის შექმნის საშუალებას იძლევა, მაგრამ II ნაწილში (სამხრეთ სანაპიროზე) ზოგი პუნქტი გამოტოვებულ იქნა. მათი შეტანა რუკაზე არ მოხერხდა, რადგან ირღვეოდა რუკის მთელი აღნაგობა, ობიექტებს მორის მანძილები იცვლებოდა და ცნობილ ადგილთა მდებარეობა ისე გადაინაცვლებდა, რომ რუკა საერთოდ აღარ გამოდიოდა.

ასე მაგალითად, ვერ მოთავსდა ბითვინიაში კალპეს ნავსადგური, რადგან არიანეს მიხედვით მდინარე ფსილისიდან კალპემდე 210 სტადიონია, ე. ი. დაახლოებით 37 კილომეტრი, ეს თითქმის ცნობილ მდინარე სანგაროსამდე (საკარია) მოდიოდა და შემდეგი ანგარიში ირღვეოდა. ამას გარდა, რუკაზე ვეღარ თავსდება არიანესაგან მოცემული სამი პუნქტი სანგაროსამდე კ. აპოლონია, მდ. როე და ადგილი ქელე ამიტომ საჭირო გახდა კალპეს გამოტოვება.

ასევე გამორჩენილია რუკაზე: კალეტი – ბითვინიის ნავსადგური, ტინდარიდი ბითვინიაში სანდარაკე, კრენიდესი, ფსილა (იქვე), ეგინეტე (პიფლაგონიაში), ჰერაკლეიონი – ანკონის აღმო-

სავლეთი კუნძული, არეტიადე კერასუნტის აღმოსავლეთით. დანარჩენი ყველა პუნქტია მოთავსებული რუკაზე, რომლებიც კი არიანეს მოხსენებული აქვს ბიზანტიონიდან პანტიკაპეამდე.

ჩრდილო და დასავლეთ სანაპიროზე მანძილების გამოანგაშება აღარ მოხერხდა. არიანე აქ დიდ ლაფსუსებს უშვებს და

შრომის მიზანს არ წარმოადგენდა ამ ლაფსუსთა მიზეზების კვლევა. აქ მხოლოდ ყოვლად ცნობილი ადგილები აღინიშნა გამოანგარიშების გარეშე, გამოტოვებულ იქნა: კამეკა, სკვითოტავრების ნავსადგური, ლამპადი ტავრიდისა, სიმბოლონი, კარკინიტიდი, კალოსი, ტამირაკე, მიონი, ისტრიელების ნავსადგური, ისიაკების ნავსადგური, ისტრია, ტეტრასიადი, ბიძონე, კიანეს კუნძულები, დაფნე.

არიანე, რასაკვირველია, ზოგჯერ დიდ სხვაობასაც უშვებს რეალურად არსებულ მანძილებთან შედარებით, ასეთ შემთხვევებში საჭიროა პუნქტის ისტორიის მოშველიება და სხვა პუნქტთა მდებარეობისათვის ანგარიშის გაწევა. მაგ. იაზონის კონცხი სამხრეთ სანაპიროზე დაახლოებით 15 კილომეტრის (თუ მეტის არა) სხვაობას იძლევა არიანეს მანძილთან შედარებით, მაგრამ ქ. პოლემონიონის (ახლანდელ ბალამანი) შემდეგ (ეს უკანასკნელი პუნქტი კი არიანეს მონაცენების მიხედვით ზუსტად მოთავსდა თავის ადგილას), მართლაც არის კონცხი, რომელსაც დღესაც იაზონი ეწოდება, ამიტომ აქ არიანეს იაზონის კონცხი აღინიშნა, მითუმეტეს, რომ ამ კონცხიდან შესაძლებელი გახდა შემდგომი პუნქტების გამოანგარიშება--მიგნება).

ყურადღებას იპყრობს ობიექტების სახელები თურქეთის ტერიტორიაზე; აქ სახელწოდებათა უმრავლესობა დღეს ემთხვევა ანტიკურ სახელწოდებებს, მაგ. არქაბისი - არხავე, ასკუროსი - ასკოროსი, რიძიოსი - რიზე, კალოსპოტამოს - კალოპოტამოს - დერე, ოფისი - ოფი, ჰიერონი - იეროსი, ტრიპოლისი - ტირებოლუ, ძეფირიონი - ზეფრე, კერასუნტი - გირესუნტი, იაზონი-იაზონი, პოლემონიონი - ბალანანი, ფადისანე - ფატსა, ოინოე-უნე, თერმოდონტი - თერმე-სუ, კარუსა - გერზე, სინოპე-სინოპი, კინოლისი - კინოგლუ, კარამბისი- კერემზე, ამასტრისი - იმასრა, ჰერაკლია - ერეგლი, რება-ირივა.

ხან კი დღევანდელ სახელწოდებაში მოცემულია უბრალოდ თარგმანი ძველი სახელისა; მაგ., კონცხი „ლეპტე“ ბერძნულად ნიშნავს ვიწროს, თხელ კონცხს, ახლანდელი „ინჯე-ბურუნი“ (თურქული) ქართულად არის „თხელი, ვიწრო კონცხი“.

26

არიანეს დას. საქართველოს მიწაწყლის სანაპირო ზოლი თავისი ფეხით შემოუვლია ბიზანტიონიდან დიოსკურიამდე. დიოსრიის შემდეგ კი ბოსფორამდე ლიტერატურულ წყაროებსა დასხვების მონაყოლს ეყრდნობა, ამიტომ ჩრდილო - აღმოსავლეთ სანაპიროს ადგილთა დადგენა არიანეს მიხედვით მეტად ჭირს. აქ საჭიროა ანტიკური და ახალი რუკების მონაცემებზე დაყრდნობა..

რუკის შედგენამ ცხადყო, რომ არიანეს სტადიონში 180 მეტრი იგულისხმება, ე. ი. კილომეტრში დაახლოვებით 5,5 სტადიონია; 90 სტადიონი უდრის 17 კილომეტრს!

გარდა საბჭოთა თუ უცხოელი მეცნიერების სპეციალური. ნაშრომების (მათ შორის Pauly – Wissowa-ს Real- Encyclopad der classischen

Altertumswissenschaft-ში მოცემული სტატიების), გათვალისწინებისა,
სა-

ჭირო შეიქნა შემდეგი რუკების გამოყენება:

1. В. Я п у н с к и й, Историческая география, М. 1955 г. ახლავს რუკა Pontus Euxinus, 1590, карта Черного моря и Причерноморья из Исторического атласа Ортелиа.

2. Atlas antiques, двенадцать карт для изучения древней истории, составленные Генрихом Кипертом, Берлин.

3. Julius Perthes, atlas antiques, Leipz. 1924.

4. Atlas classique de geographie, seconde edition, par K .Bruc, Paris, 1838.

5. Atlas geographique des quatre parties du Monde, par Guillarme de liste et. Phil. Buache. 1879, N 27 და შემდ.

6. Carte generale de I Asie – Mineure, de I Armenie, de la syrie, de la Me-sopotamie, du Caucaze, Paris, 1839.

7. Castori Romanorum cosmographi tabula quae dicitur Peutingeriana. Re-cognovit Conrad Miller, 1887.

8. Реклю, Земля и люди. Atlas ДНУ, т. III, 1881 Карта европейской Турции, Сербии, Черногории, королевства Эллины, масштаб 1:2520000

9. Топографическая карта, изд. Главного управл. Гос. съемки и картографии, НКВД СССР, 1937, К - 37 - XVIII; К - 37 - XI: К- 37 - XXIV.

10. Морской атлас, изд. Главного штаба военно морских сил, вооружённых сил СССР. Черное и Азовское моря, лист. 37, оц-километраны, 1953.

27

11. Geographi Graeci Minores, Tabulae in geographos Graecos minors a C. Mullero, pars prima, Parisiis, ed. Didot, 1855.

ავტორს სასიამოვნო მოვალეობად მიაჩნია მაღლობა მოახსენოს უნივერ-

სიტეტის გეოგრაფ-კარტოგრაფს, ალექსანდრე ვალერიანის-ძე სანაძეს, რომე-

ლიც იჩენდა დიდ გულმოდგინეობას და საქმისადმი ნამდვილ სიყვარულს

ამ რუკის გაფორმების დროს.

არიანე
მოგზაურობა შავი
ზღვის გარშემო

თვითმპყრობელ კეისარს ტრ-
იანე ადრიანე ავგუსტეს არიანე
უსურვებს კარგად ყოფნას.

1

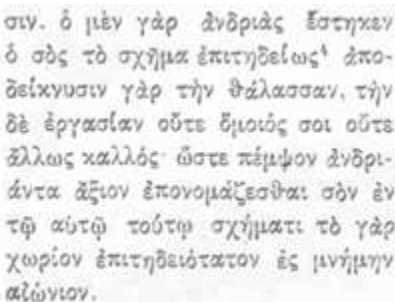
მოვედით ტრაპეზუნტში¹, რო-
გორც ცნობილი ქსენოფონტი²
ამბობს, ზღვისპირას მდებარე
ელინურ ქალაქში, სინოპელთა
ახალშენში, და სიამოვნებით შევ-
ყურებდით ევქსინის ზღვას სწო-
რედ იმ ადგილიდან, საიდანაც
[ათვალიერებდ ამას] ქსენოფონ-
ტი და შენც. ახლა აქ სამსხვერპ-
ლოებია აღმართული, მაგრამ
ხორკლიანი ქვისაგან და, ამი-
ტომ, ასოები ვერაა ნათლად
ამოკვეთილი, ხოლო ბერძნული
წარწერა შეცდომითაც კია შედ-
გენილი, რადგან ბარბაროსების
მიერაა დაწერილი. ამიტომ, მე

¹ არიანეს „პერიპლუსი“ ერთადერთი ხელნაწერთაა ჩვენამდე მოღწეული (Palat. 398). მისი საუკეთესო გამოცემა Rud. Herscher-ს ეკუთვნის : (Arriani Scripta minora, ed. Rud. Herscher, iterum recognovit. Edenta curavit Alfredus Eberhard, aedibus Teubneri, 1885) in ამ გამოცემის მიხედვითაა მოტანილი აქ ბერძნული „პერიპლუსი“, სქოლიოებში მოცემულია A. Roos-ისა და K. Müller-ის კითხვა-სხვაობანიც.

² Müller: K. Müller-ი, -ის ნაცვლად თითქმის ყველგან ხმარობს -ს.

³ Müller: δαλάττη. მილერთან ყველგან გვხვდება δάλαττα.

30

გადაწვევით თეთრი ქვის სამსხ-
ვერპლოები დამედგა და წარწე-
რები ამომეჭრა ნათელი ასოე-
ბით. შენი ქანდაკება დგას აქ,
მდგომიარობა მისი მოხერხებუ-
ლია—იგი ზღვას უთითებს. ქან-
დაკება არაა შენი მსგავსი და
არც სხვამხრივ კარგი. ამიტომ
გამოგზავნე ასეთივე მდგომიარო-
ბის მქონე, შენი სახელის დარქ-
მევის ღირსი ქანდაკება, რადგან
საჭიროა ეს ადგილი უკვდავყო-
ვილ იქნეს.

⁴ Roos-ის და Müller-ის გამოცემებში გვაქვს: τὰ μὲν σχήματι ἰδέω.

μὲν ἢ φ' ἀμάξης βῶν λαβῶν δι' ἀπορίαν ἱερείων, ἀλλὰ τῶν Τραπεζουνησίων αὐτῶν παρασκευασάντων ἱερεῖον οὐκ ἀγεννές. καὶ ἐσπλαγγνευσαμένθα αὐτόθι καὶ τοῖς σπλάγγχοις ἐπεσπείσαμεν. Ἔτη δὲ πρῶτῳ τάχαθὰ ἠσχύομεθα, ὁδὸν λαμβάνομεν σε τὸν τε τρόπον τὸν ἡμέτερον οὐκ ἀγνοοῦντα καὶ σαυτῶ συνειδῶτα ὅτι ἄξιός εἰ ἢ πῆρ ὅτου πάντες ἂν ἐδξαινοτο τάχαθὰ καὶ ἄν ἄσσι ἡμῶν ἕλαττον ἢ πὸ σοῦ εἰς πεπὸνθῶσι.

ვილესიოსისას იმით, რომ მის პაპას სცემენ პატივს. აქ მე თვით შევწირე მსხვერპლად ხარი, მაგრამ ქსენოფონტის მსგავსად კი არა, კალპეს ნავსადგურში რომ ურმის ხარი გამოიყვანა სამსხვერპლო ცხოველთა ნაკლებულობის გამო⁴, არამედ თვით ტრაპეზუნტიელებმა შეარჩიეს საუკეთესო ჯიშის მსხვერპლი. ჩვენ იქ მისი შიგნეული გამოვალაგეთ და მსხვერპლშეწირმა შევასრულეთ. თუ ვის ვუსურვეთ პირველად ყოველი სიკეთე არ დადმალავთ, რადგან შენ იცნობ ჩვენს განწყობას და იცი, ღირსი ხარ, რომ შენს კეთილდღეობაზე ლოცულობდნენ ისინიც კი, რომელთაც ჩვენზე უფრო ნაკლები სიკეთე მიუღიათ შენგან.

3
Ἐκ Τραπεζουνησίων δὲ ὀρμηθέντες τῆ μὲν πρῶτῃ εἰς Ἰησοῦ λυμένα κατήραμεν καὶ τοὺς πεζοὺς τοὺς ταύτη ἐγυμνάσαμεν· ἢ γὰρ τάξις αὕτη, ὡς οἶσθα, πεζῶν ἔστιν καὶ ἵππεας εἴκοσιν εἰς διακονίαν ἔχει⁶. ἀλλὰ καὶ τούτους τὰς λόγχας ἀκοντίσαι ἐδῆξεν.

Ἐνθὶνδε ἐπλείομεν, τὰ μὲν πρῶτα ταῖς ἀῦραις ταῖς ἐκ τῶν ποταμῶν πνεύσαις ἕωθεν καὶ ἄμα ταῖς κῶπαις διαχρώμενοι· ψυχραὶ μὲν γὰρ ἦσαν αἱ ἀῦραι, ὡς λέγει

3
ტრაპეზუნტიდან რომ წამოვედით, პირველ დღეს მოვედით ნავსადგურ ჰისოსში⁵. იქ დავათვალიერეთ ქვეითა ჯარი. იქაური რაზმი, როგორც იცი, ქვეითებისაგან შედგება და დამხმარედ ჰყავს ოცი ცხენოსანი, მაგრამ მათაც დასჭირდათ ლახვარის სროლა.

აქედან გავცურეთ ქარის შემწეობით, მდინარეებიდან რომ უბერავდა და ამასთანავე, ნიჩბებსაც ვხმარობდით. ცივი იყო ქარი, როგორც ჰომეროსი ამ-

⁶ Roos და Müller: ἵππεας εἴκοσιν ὄσον εἰς διακονίαν ἔχει.

καὶ Ὁμηρος, οὐχ ἱκαναὶ δὲ τοῖς
παχυναυτεῖν βουλομένοις. εἶτα
γαλήνη ἐπέλαβεν, ὥστε τῇ εἰρεσίᾳ⁷
μόνη ἐχρῶμεθα. ἔπειτα δὲ ἄφνω
νεφέλη ἐπαναστάσα ἐξεργάγη κατ'
εὐρον μάλιστα, καὶ ἐπήνεγκεν⁸
πνεῦμα ἐξάισιον καὶ τοῦτο ἀκρι-
βῶς ἐναντίον, ὅπερ καὶ μόνον
ἀπώλεσεν ἡμᾶς⁹. κοίλην μὲν γὰρ

δὲ ὀλίγου τὴν θάλασσαν ἐποίη-
σεν, ὡς μὴ κατὰ τὰς κώπας μόνον
ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τὰς παρεξεί-
ρεσίας ἐπεισεῖν¹⁰ ἡμῖν ἐκατέρωθεν
ἀφθόδως τοῦ ὕδατος, τοῦτο δὲ
τὸ τραγικόν,

„Καὶ τὴν μὲν ἐξηγητοῦμεν,
ἢ δ' ἐπεισεῖ“.

ἀλλ' οὐ πλάγιόν γε ἦν τὸ κ. ὑδῶ-
νιον. ταύτη καὶ ἡγύτομεν μάλιστα¹¹
καὶ χαλεπῶς τῇ εἰρεσίᾳ, καὶ
μέντοι πολλὰ παθόντες ἤκομεν
ἐς τὰς Ἀθήνας.

4
Ἔστιν γὰρ τοι καὶ ἐν Πόντῳ
τῷ Ἐξείνῳ χωρίον οὕτω καλοῦ-

ბობს⁶, ხოლო არ იყო საკმარი-
სად ძლიერი იმათთვის, რომ-
ლებიც სწრავ ცურვას მოისურ-
ვებდნენ. შემდეგ ზღვა ისე და-
წყნარდა, რომ ჩვენ მხოლოდ
ნიჩბების მოსმით მივცურავდით,
მაგრამ, უცვრად, ღრუბელი ქა-
რიშხლად მოზვავდა აღმოსავლე-
თისაკენ უფრო მეტად და მოი-

ტანა თან უჩვეულო ქარი, სწო-
რედ ჩვენი საწინააღმდეგო. ცო-
ტაღა დააკლდა და დავიღუპე-
ბოდით. მოკლე ხანში ზღვა ისე
ააღელვა [ქარმა], რომ არა მხო-
ლოდ სანიჩბებზე, არამედ კი-
ჩოებზეც კი წყალი უხვად შე-
მოიჭრა ჩვენთან ორივე მხრივ,
ეს გავდა ტრაგიკოსის [აღწე-
რილს]:

„რამდენსაც ვხაპავდით წყალს,
იმდენივე მოედინებოდა“⁷.

მაგრამ გარდიგარდმო ტალღები
არა ყოფილა. ამის გამო, თუმცა
ძნელად და გაჭირვებით ვუსვამ-
დით ნიჩბებს, მაინც, ბოლოს,
დიდი [შრომის] გადატანის შემ-
დეგ მივედით ათენში⁸.

4
ევქსინის ზღვის ნაპირზე არის
ასეთად [ე. ი. ათენად] წოდე-

⁷ Müller: ὥστε καὶ ἡμεῖς τῇ εἰρεσίᾳ μόνη ἐχρῶμεθα.

⁸ Müller: ἐπήνεγκε.

⁹ Roos: ὅπερ καὶ μόνον ὤνησεν ἡμᾶς; Muller: ὅπερ καὶ μόνο
[οὐκ] ὠλεσεν ἡμᾶς.

¹⁰ Müller: ἐπεισεῖν.

¹¹ Roos და Muller: μόγις.

μεγον, και τι και. Ἀθηναῖς ἱερὸν
 ἔστιν αὐτόντι Ἑλληνικόν, θύειν μοι
 δοκεῖ και τὸ ὄνομα εἶναι τοῦτο τῆ
 χωρίῳ. και ἐρουρίον τι ἔστιν
 ἡμελημένον. ὁ δὲ θρμος ἄρα ἔτους
 δέχεσθαι σὺ πολλὰς γαυς και σκέ-
 πην ταύταις παρέχειν ἀπὸ νότου
 ἀνέμου και ἀπὸ τοῦ¹² εἴρου. σφύ-
 ζοιτο δ' ἂν και τοῦ βορρᾶ τὰ ὀρ-
 μοῦντα κλοῖα, ἀλλ' οὐ τοῦγε ἀπαρ-
 κτίου¹³ οὐδὲ τοῦ θρακίου μὲν
 ἐν τῇ Πόντῳ, σκίρωνος δὲ ἐν τῇ
 Ἑλλάδι καλουμένου ἐς δὲ τὴν
 νόκτα βρονταί τε σκληραὶ και
 ἀστραπαὶ κατείχον, και πνεῦμα
 οὐ τὸ αὐτὸ ἔτι. ἀλλὰ ἐς νότον
 μεθειστήκει, και δι' ὀλίγου ἀπὸ
 τοῦ νότου ἐς λίβαν ἄνεμον, και
 ταῖς γαυσὶν οὐκέτι ἀσφαλῆς ὁ
 θρμος ἦν. οὐν παντάπασιν ἀγρια-

θηται τὴν θάλασσαν, θσας μὲν
 ἐν αὐτὸ τὸ χωρίον αἱ Ἀθηναὶ
 δέξασθαι ἔδυναντο, ταύτας αὐτοῦ
 ἐνεωκλήσαμεν, πλην τῆς τριήρους.
 αὐτη γὰρ πέτρα τινὶ ἠφορμῶσα
 ἀσφαλῶς ἐσάλευεν¹⁴.

5
 Ἰὰς δὲ πολλὰς ἔδοκει πέμπειν
 ἐς τοὺς ἀγριαλοὺς τοὺς πλησίον

ბული ადგილი და იქვეა ათენას
 ბერძნული ტაძარი, რომლისაგა-
 ნაც, როგორც ვფიქრობ, ამ ად-
 გილმა მიიღო სახელი. არის აქ
 უყურადღებოდ მიტოვებული
 ციხე-სამაგრე ზაფხულობით
 ამ ნავსაყუდელში შეუძლიათ შე-
 მოსვლა ხომალდებს მცირერიც-
 ხოვნად, იგი იფარავს მათ სამხ-
 რეთის ქარისაგან და აღმოსავ-
 ლეთისაგანაც. აქ ხომალდებს
 შეუძლიათ გაექცნენ ბორეას⁹,
 მაგრამ ვერავითარ შემთხვევაში
 ვერ დაიცავენ თავს აპარკტი-
 საგან¹⁰ და იმ ქარისაგან, რომე-
 ლიც პონტოში იწოდება თრას-
 კიად, ხოლო ელადაში – სკირო-
 ნად. ღამით ყრუ ქუხილი და
 ელვა იყო და ქარი გამოიცვალა,
 შებრუნდა სამხრეთით და მცირე

ხნის შემდეგ სამხრეთ-დასავლე-
 თისად იქცა. ხომალდებისათვის
 ნავსაყუდელი საიმედო აღარ
 იყო; ამიტომ, ვიდრე ზღვა
 მთელი ძალით აზოზოქრდებოდა,
 ჩვენ ნაპირზე გამოვართეთ ხო-
 მალდთაგან იმდენი, რამდენის
 დატევაც ათენს შეეძლო დარჩა
 ერთი ტრიერი, რომელიც
 კლდეებს შორის მოთავსდა და
 იქ საიმედოდ დამდგარ ქანობ-
 და [ტალღებზე].

5
 ხოლო მეტი წილი ხომალდე-
 ბის გაგზავნა გადაწყდა უახლოეს

¹² Roos: αὐτοῦ τοῦ
¹⁴ Müller: ἐσάλευε.

¹³ Roos: ἀπαρκίου.

νεωκλιθησομένων· καὶ ἐνεωκλήθησαν ὡστε ἀπαθεῖς διαγενέσθαι πάσας πλὴν μίξ, ἦντινα ἐν τῷ ὀρμίζεσθαι πρὸ τοῦ καιροῦ ἐπιστρέψασαν πλαγίον ὑπολαβὸν τὸ κῆμα ἐξήνεγκεν ἐς τὴν ἡδὴ¹⁵ καὶ συνέτριψεν. ἀπεσώθη μέντοι πάντα, οὐ τὰ ἱστία μόνον καὶ τὰ σκεύη τὰ ναυτικά καὶ οἱ ἀνθρώποι, ἀλλὰ καὶ οἱ ἦλοι, καὶ ὁ κηρὸς ἀπεξέσθη, ὡς μηδενὸς ἄλλου ἢ ξύλων δεῖσθαι ναυπηγησίων ἐς τὴν κατασκευὴν, ὣν παμπόλλη, ὡς οἶσθα, ἀφθονία ἐστὶν κατὰ τὸν Πόντον. οὗτος ὁ χειμὼν ἐπὶ δύο ἡμέρας κατέχευεν¹⁶, καὶ ἦν ἀνάγκη μένειν ἐχρῆν γὰρ ἄρα μὴδὲ τὰς ἐν τῷ Πόντῳ Ἀθήνας παθακλιέσθαι ἡμᾶς ὡπερ τινὰ θῆρον ἔρημον καὶ ἀνώνημον.

6

Ἐνθὲνδε ἄραντες ὑπὸ μὲν τὴν εἰς πλαγίου τοῦ κλύδωνος ἐπειρώμεθα, προϊούσης δὲ τῆς ἡμέρας βόρρας ἐπιπνεύσας ὀλίγος κατέσ-

τησε τὴν θάλασσαν καὶ διατρεμῆσαι ἐποίησεν. καὶ ἤλθομεν πρὸς τῆς μεσημβρίας σταδίους πλείους¹⁷ ἢ πεντακοσίους¹⁸ ἐς Ἄψαρρον,

¹⁵ Müller: ἡεόνα.

¹⁶ Müller: κατείχε.

¹⁷ Roos და Müller: πλείονας.

¹⁸ Roos: და Müller: πεντήκοντα καὶ δὶ > ακοσίους.

ნაპირზე ხმელეთზე გამოსატანად. მართლაც ისინი გამოტანილ იქნენ და ყველა დაუზიანებლად გადარჩა, გარდა ერთისა, რომელიც ღუზაზე დადგომისას დროზე ადრე შებრუნდა ალმაცერად, [ამიტომ ის] ტალღებმა ასწიეს, ნაპირზე გამოაგდეს და დაამსხვრიეს. მაგრამ გადარჩა ყველაფერი: არა მარტო იალქნები და ხომალდის მოწყობილობა, არამედ ლურსმებიც, და სანთელიც კი აფხევილ იქნა. ასე რომ ხომალდის აღსადგენად მხოლოდ ფიცრებიდა იქნება საჭირო, რაც, როგორც იცი, ჭარბად მოიპოვება პონტოს ნაპირებზე. ეს ქარიშხალი ორ დღეს გრძელდებოდა და ჩვენ იძულებული ვიყავით [აქ] დაგვეცადა. მაშასადამე, ჩვენ ვერ გავცილდებოდით პონტოს ათენსაც კი, როგორც უდაბნო და უცნობ ნავსაყუდელს.

6

აქედან გავცურეთ და განთიადზე განვიცადეთ გვერდითი ღელვა. ხოლო დღისით წამობერა სუსტმა ბორეამ, მცირედ და-

ააწყნარა ზღვა და მოგზაურობისათვის მოსახერხებელი გახდა, ასე რომ შუადღემდე ჩვენ გავიარეთ ხუთას სტადიონზე მეტი და

ἵνα περ αἱ πέντε σπειραὶ εἰσὶν ἰδρυμέναι· καὶ τὴν μισθοφορὰν τῇ στρατιᾷ ἔδωκα καὶ τὰ ἔπλα εἶδον καὶ τὸ τεῖχος καὶ τὴν τάφρον καὶ τοὺς κάμνοντας καὶ τοῦ σίτου τὴν παρασκευὴν τὴν ἐνοῦσαν· ἦντινα δὲ ὑπὲρ αὐτῶν τὴν γυῖον ἔσχον, ἐν τοῖς Ῥωμαίοις γράμμασιν γέγραπται.

Ὁ δὲ Ἄφωρος τὸ χωρίον λέγουσιν ὅτι Ἄφωρος ἐκαλεῖτο πάλαι ποτὲ, ἐνταῦθα γὰρ τὸν Ἄφωρον ὑπὸ τῆς Μηδείας ἀποθανεῖν, καὶ τάφος Ἄφωρου δείκνυται. ἔπειτα διαφθαρῆσαι τὸ ὄνομα ὑπὸ τῶν περιούκων βαρβάρων, καθάπερ καὶ ἄλλα πολλὰ διέφθαρται. ὁπότε καὶ τὰ Ἰύανα τὰ ἐν τοῖς Καπαδόκαις Θόανα λέγουσιν ὅτι ὠνομάζετο ἐκ! Θόαντι, τῷ βασιλεὶ τῶν Ταύρων, ὃς τοὺς ἀμφὶ Ὀρέστην καὶ Πυλάδην διώκων ἄχρι τῆσδε τῆς χώρας ἐλθεῖν φημίζεται ἐνταῦθα νόσφ ἀποθανεῖν.

მოვედით აფსაროსში¹¹, სადაც დგას ხუთი კოპორტი¹². აქ ხელფასი დავურიგე ჯარისკაცებს და დავათვალიერე იარაღი, კედელი თხრილი, ავადმყოფები და ისიც, თუ რა მდგომარეობაში იყო პურის მარაგის დამზადება. თუ რა აზრის ვიყავი აქ ყველაფრის შესახებ, მოგწერე ლათინურ წერილში.

ამბობენ, რომ ადგილი აფსაროსი ძველად აფსირტედ¹³ იწოდებოდა. აქ აფსირტე მედეას მიერ იქნა მოკლული და კიდევ აჩვენებენ [აქ] აფსირტეს საფლავს. შემდეგ ეს სახელი დამახინჯებულ იქნა მეზობელი ბარბაროსების მიერ, როგორც სხვა მრავალი დამახინჯებული: როგორც ტიანას¹⁴ კაპადოკიაში თურმე წინათ ერქვა თოანა, ტავრების მეფის თოანტისაგან, რომელიც, ამბობენ, ორესტეს და პილადეს¹⁵ მხლებლებს რომ დაედევნა, ამ ადგილამდე მოვიდა და აქ გარდაიცვალ ავადმყოფობით.

7
Ποταμοὺς δὲ παρημεψάμεν ἐν τῷ παράλλῳ τῷ ἀπὸ Τραπεζοῦτος τὸν τε Ἰῶσον, ὅτου ἐπώνυμος Ἰῶσου λιμὴν, ὃς ἀπέχει Τραπεζοῦτος σταδίους ἑξήκοντα καὶ ἑκατόν, καὶ τὸν Ὀφιν, ὃς ἀπέχει Ἰῶσου λιμῆνος ἐς ἐναήκοντα σταδίους μάλιστα καὶ ὀρίζει τὴν

7
ტრაპეზუნტიდან ნაპირის გასწვრივ ცურვის დროს ჩვენ გავიარეთ შემდეგი მდინარეები: ჰისოსი, რომლისაგანაცაა სახელწოდება ჰისოს ნავსადგურისა; ნავსადგური ტრაპეზუნტისაგან დაშორებულია ას ოთხმოცი სტადიონით; ოფისი¹⁶, რომელიც

Κόλχων χώραν ἀπὸ τῆς Θιαννικῆς. ἔπειτα τὸν Ψυχρὸν καλούμενον ποταμὸν διέχοντα ὅσον τριάκοντα σταδίους ἀπὸ τοῦ Ὀφειος¹⁹, ἔπειτα τὸν Καλὸν ποταμὸν. καὶ οὗτος τριάκοντα διέχει ἀπὸ τοῦ ψυχροῦ. ἔχόμενος δὲ ἐστὶν ὁ Ριζιὸς ποταμὸς, ἑκατὸν καὶ εἴκοσι σταδίους διέχων ἀπὸ τοῦ Καλοῦ²⁰, καὶ ἀπὸ τούτου τριάκοντα Ἀσκουρος ἄλλος ποταμὸς καὶ Ἀθηνῶς τις ἀπὸ τοῦ Ἀσκούρου ἐξήκοντα ἐνθένδε ἐς Ἀθήνας ὀδοῦμενον καὶ ἑκατὸν. ταῖς δὲ Ἀθήναις Ζάγατος ποταμὸς ἑπτὰ μάλιστα σταδίους²¹ ἀπ' αὐτῶν διέχων προκαταί. ἀπὸ δὲ τῶν Ἀθηνῶν ὀρηθίντας τὸν Πρύτανιν κρημνίσταμεν, ἵνα παρ καὶ τὰ Ἀρχιάλου βασιλείᾳ ἐστὶν. καὶ οὗτος ἀπέχει τεσσαράκοντα σταδίους ἀπὸ τῶν Ἀθηνῶν. τοῦ Πρυτάνεως δὲ ἔχεται ὁ Πυξίτης ποταμὸς· στάδιοι ἐνενήκοντα ἐν μέσῳ ἀμφοῖν. καὶ ἀπὸ τοῦ Πυξίτου ἐς Ἀρχαβῖν ἄλλοι ἐνενήκοντα, ἀπὸ δὲ Ἀρχάβιος ἐς Ἀφάρου ἐξήκοντα. ἀπο δὲ Ἀφάρου ἀραντας τὸν Ἀκαμφιν κρημνίσταμεν νόκτωρ, ἐς²² πεντεκαίδεκα σταδίους ἀπέχοντα τοῦ Ἀφάρου. ὁ δὲ Βαθὺς ποταμὸς ἑβδομήκοντα καὶ πάντα ἀπέχει τούτου, καὶ ὁ Ἀκινάσης ἀπὸ τοῦ

დაშორებულია ჰისოს ნავსადგურს ოთხმოცდაათი სტადიონით და გამოჰყოფს კოლხების ქვეყანას თიანკისაგან. მემდეგ მოსდევს ფსიქროსად¹⁷ წოდებული მდინარე, რომელიც დაახლოებით ოცდაათი სტადიონით არის დაშორებული (მდინარე) ოფისს; შემდეგ ოცდაათი სტადიონით მდინარე ფსიქროსს – მდინარე კალოსი¹⁸. მდინარე ფსიქროსის მეზობლად არის მდინარე რიძიოსი¹⁹, ას ოცი სტადიონით დაშორებული მდინარე კალოსიდან. ამისგან ოცდაათი სტადიონის მოშორებითაა მდინარე ასკუროსი²⁰ და ადიენი²¹ ასკუროსიდან – სამოცი სტადიონით. აქედან ათენამდე ას ოთხმოცი სტადიონია. ათენიდან მხოლოდ შვიდი სტადიონის მოშორებით მდინარე ძაგა ტისი²² მიედინება. ათენიდან წამოსულუბმა გავიარეთ მდინარე პრიტანიდი²³, რომელთანაც აშენებულია ანქიალეს²⁴ სასახლე, და ეს მდინარე დაშორებულია ათენიდან ორმოცი სტადიონით. პრიტანიდს ემეზობლება მდინარე პიქსიტე²⁵, მათ შორის მანძილი ოთხმოცდაათი სტადიონია. ასევე პიქსიტეიდან არქაბისამდე²⁶ ოთხმოცდაათი სტადიონია. არქაბისიდან აფსა-

¹⁹ Roos და Muller: τού Οφειας.

²⁰ Roos: ἑκατὸν εἴκοσι στάδια διέχων ἀπὸ Καλοῦ.

²¹ Roos: στάδια.

²² Müller: ἐπί.

Βαθῆος ἐνενήκοντα, ἐνενήκοντα δὲ καὶ ἀπὸ Ἀκινάσου ὁ Ἴσις· νηυσίποροι δὲ εἰσὶν ὁ τε Ἀκαμφίς καὶ ὁ Ἴσις, καὶ αὐτὰς τὰς ἐπιθινὰς ἰσχυρὰς ἐκπέμπουσιν. ἀπὸ δὲ Ἴσιος τὸν Μῶγγρον κρημνίσταμεν, ἐνενήκοντα στάδιοι μεταξὺ τοῦ Μῶγγρου εἰσὶν καὶ τοῦ Ἴσιος, καὶ οὗτος νηυσίπορος.

როსამდე – სამოცი სტადიონი. აფსაროსიდან გავიარეთ მდინარე აკამფისისი²⁷ ღამით, იგი აფსაროსს დაშორებულია თხუთმეტი სტადიონით. აკამფისიდან მდინარე ბათისამდე²⁸ სამოცდათხუთმეტი სტადიონია. მდინარე აკინასე²⁹ ბათისიდან ოთხმოცდაათი სტადიონითაა დაშორებული. აკინასიდან ისისი³⁰ – ოთხმოცდაათი სტადიონით. აკამფისისი და ისისი სანაოსნო მდინარეები არიან და მათგან დილა-

ობით ძლიერი ქარი უბერავს. ისისის შემდეგ გავიარეთ მდინარე მოგროსი³¹. მოგროსსა და ისისს შორის ოთხმოცდაათი სტადიონია. ეს [მდინარეც] სანაოსნოა.

8

Ἐνθὲν δὲ εἰς τὸν ὄψθαι ἐπεπλευ-
σαμεν²³ ἐναντήριον τοῦ Μήγρου
διέχοντα, ποταμὸν ὃν ἐγὼ ἐγνων
κουφότατον ὑδῶρ παρεχόμενον
καὶ τὴν χρόαν²⁴ μάλιστα ἐξηλλα-
γμένον. τὴν μὲν γὰρ κουφότητα
τῷ τε σταθμῷ τακταίριοντο ἄν-
τις, καὶ πρὸ τούτου, ὅτι ἐπιπλεῖ
τῇ θάλασσῃ, οὐχὶ δὲ συμμίγνυται
καθότι τῷ Πηγεῖον τὸν Τιταρή-
σιον λέγει ἐπιρρεῖν Ὁμηρος· „κα-
θὺν παρθεν ἦστ’ ἔλαιον“. καὶ ἦν
κατὰ μὲν τοῦ ἐπιρρέοντος βάρυντα

²³ Müller: εἰσεπλεύσαμεν.

²⁴ Müller: χρόαν.

8

აქედან შევედი [მდინარე] ფაზისში³², რომელიც მოგროსი-დან დაშორებულია ოთხმოცდა-ათი სტადიონით. ჩემთვის ცნობილი მდინარეების წყლებს შორის ფაზისის წყალი უმსუბუქესია და ფერიც მეტად განსხვავებული. მის სიძუბუქეს შეიტყობს კაცი წონის გასინჯვით და კიდევ იმით, რომ, როდესაც იგი ზღვას ერთვის, [ზღვის წყალს] ზედ მოექცევა, არ შეერევა ისევე, როგორც ჰომერო-

38

γλυκὺ τὸ ὑδῶρ ἀνιψασθαι, εἰ
δὲ εἰς βάθος τις καθήκειν τὴν
κάλπιν, ἀλιμυρόν. καίτοι ὁ πᾶς
Πόντος πολὺ τι γλυκύτερου τοῦ
ὑδατός ἐστιν ἢ περὶ ἡ ἕξω θάλασσα
καὶ τούτου τὸ αἴτιον οἱ ποταμοὶ
εἰσιν, οὔτε πλεῖστοι οὔτε μέγεθος
σταθμητοὶ ὄντες. τιμῆριον δὲ

სი ამბობს, რომ „ტიტარესი³³ პენეოსის³⁴ [წყლის] ზემოთ მიმდინარეობს, როგორც ზეთი“. და, როდესაც, ზემოდან ამოხაზვენ წყალს, მტკნარია ის; თუ ვინმე სიღრმეში ჩაუშვებს ჭურჭელს – მარილიანი. თუმცა პონტოს მთელი წყალი უფრო მტკნარია, ვიდრე ხმელთაშუაზღვისა. ამის მიზეზი მასში ჩამავალი მდინარეებია, რომელთა სიდიდე და რიცხვი განუსაზღვრელია. წყლის სიმტკნარის საბუთი, თუკი საბუთი გრძნობათათვის თვალსაჩინო საგნებსაც სჭირდებათ, არის ის, რომ ზღვის ნაპირზე მცხოვრებთ საქონელი წყლის დასალევად ზღვაზე მიჰყავთ და საქონელი აშკარა სიამოვნებით სვამს ამ წყალს. ამასთან ამბობენ, რომ ეს წყალი უფრო სასარგებლოა მათთვის ვიდრე მტკნარი წყალი. ფაზისის წყალს ტყვიის თუ კალის ფერი გადაკრავს, მაგრამ რომ გააჩერებ, ძალიან წმინდა ხდება. ამიტომ ჩვეულებია ასეთი,

της γλυκύτητος, εἰ τεκμηρίων δεῖ ἐπὶ τοῖς ἀισθησέσι φαινομένοις, ὅτι πάντα τὰ βροσκήματα οἱ προσκοινοῦντες τῇ θάλασσῃ ἐπὶ τὴν θάλασσαν κατάγουσιν καὶ ἀπ' αὐτῆς ποτίζουσιν· τὰ δὲ πίνοντά τε ἡδέως ὁράται, καὶ λόγος κατέχει ὅτι· καὶ ὠφέλιμον αὐτοῖς τοῦτο τὸ ποτόν ἐστιν τοῦ γλυκέος μᾶλλον. ἡ δὲ χροὰ τῆ Φάσιδος οἷα ἀπὸ μολύβδου ἢ κασσιτέρου²⁵ βεβαμμένου τοῦ ὕδατος καταστάν δὲ καθαρώτατον γίγνεται. οὐ τοίνυν νανόμισται ἐσκομίσαι ὕδωρ ἐς τὸν Φάσιν τοὺς ἐσπλείοντας, ἀλλ' ἐπειδὴν εἰσβάλωσιν²⁶ ἡδὴ ἐς τὸν ῥοὸν, παρῳγγέλλεται πᾶν ἐκχεῖται τὸ ἐνὸν ὕδωρ ἐν ταῖς ναυσίν· εἰ δὲ μὴ, λόγος κατέχει ὅτι οἱ τοῦτου ἀμελήσαντες οὐκ εὐπλοοῦσιν. τὸ δὲ ὕδωρ τοῦ Φάσιδος οὐ σήπεται, ἀλλὰ μένει ἀκραυφνὲς καὶ ὑπὲρ δέκατον ἔτος, πλὴν γε ὅτι εἰς τὸ γλυκύτερον μεταβάλλει.

²⁵ Müller: κατιτέρου.

²⁶ Müller: εἰσβάλωσιν.

39

რომ ფაზისში შემსვლელებმა არ უნდა შეიტანონ იქ სხვა წყალი, და შველენ თუ არა მის კალაპოტში, ბრძანება იცემა, რომ ხომალდზე არსებული ძველი წყალი სულ გადაიღვაროს. ამბობენ, რომ ვინც ამას არ შესრულებს, მას ბედნიერი მგზავრობა არ ექნება. ფაზისის წყალი

არ შმორდება და ათ წელზე მეტ ხანს გაუფუჭებელი რჩება, უფრო, მეტადაც ტკბება.

9

Ἐσβαλλόντων δὲ ἐς²⁷ τὸν Φάσιν ἐν ἀριστερᾷ ἴδρυται ἡ Φασισανὴ θεός. εἴη δ' ἂν ἀπὸ γε τοῦ σχήματος τεκμαιρομένη ἡ Ῥέα· καὶ γὰρ κύμβαλον μετὰ χειρὸς ἔχει· καὶ λέοντας ὑπὸ τῆ φρόνῳ, καὶ κάθηται ὡσπερ ἐν τῆ Μητρώῳ Ἀθήνησιν ἢ τοῦ Φειδίου. ἐνταῦθα καὶ ἡ ἄγκυρα δεῖκνυται τῆς Ἀργούσ. καὶ ἡ μὲν σιδηρὰ οὐκ ἔδοξε μοι εἶναι παλαιά—καίτοι τὸ μέγεθος οὐ κατὰ τὰς νῦν ἀγκύρας ἐστίν, καὶ τὸ σχῆμα ἀμηγέπη ἐξηλλαγμένη, ἀλλὰ νεώτερα μοι ἐφάνη εἶναι τοῦ χρόνου. λιθίνης δὲ τινος ἄλλης φρασμάτα δεῖκνυτο παλαιά, ὡς ταῦτα μᾶλλον εἰκάσαι ἐκείνα εἶναι τὰ λείψανα

9

ფაზისში რომ შედიხარ, მარცხენივ აღმართულია ქანდაკება ქალღმერთ ფასიანესის²⁵. გარეგნობის მიხედვით ის ჰგავს რეას, რადგან ხელში წინწილა უჭირავს აგრეთვე მისი სავარძლის წინ წვანან ლომები და თვით ის ზის როგორც ფიდიასის ქანდაკება ათენის მეტრონში. აქ უჩვენებენ არგოს²⁶ რკინის ღუზას. არა მგონია, რომ იგი ძველი იყოს, თუმცა სიდიდით არ ჰგავს ახლანდელ ღუზებს და მოყვანილობითაც განსხვავდება, მაგრამ, მაინც, ვფიქრობ, რომ გვიანდელ ხანას უნდა ეკუთვნოდეს. აქვე მაჩვენებს მე ქვის ძველი ღუზის ნაჭრები, რომლებიც

της ἀγούρας της Ἀργοῦς. ἄλλο δὲ οὐδὲν ὑπόμνημα ἦν ἐνταυθα τῶν μύθων τῶν ἀμφὶ τὸν Ἰάσονα. τὸ μέντοι φρούριον αὐτό, ἕνα περ καθήγεται τετρακίσιοι στρατιῶται ἐπίλεκτοι, τῆ τε φύσει τοῦ χώρου²⁶ ὄχυρώτατον εἶναι μοι ἔδοξεν, καὶ ἐν ἐπιτηδείοτάτῳ κείσθαι πρὸς ἀσφάλειαν τῶν ταύτη πλεόντων. καὶ τάφρος διπλῆ περιβέβληται τῆ τείχει, εὐρεῖα ἑκατέρωθεν. πάσαι μὲν οὖν γῆινον τὸ τεῖχος ἦν, καὶ

უფრო მეტად შეიძლება მივიხ-
ნოთ არგოს ღუზის ნაშთად.
რამე სხვა ძეგლი, იაზონის მი-
თებში მოხსენებული, აქ არ იყო.
თვით ციხე-სიმაგრე რომელშიც
თავსდება ოთხასი რჩეული მეო-
მარი, მე მეჩვენა მეტად მიუდ-
გომლად ადგილის ბუნების მი-
ხედვით, უშიშროების თვალსაზ-
რისით მეტად მოხერხებულ ად-
გილზე მოთავსებულად აქ მომს-
ვლელობათვის. ორმაგი თხრილი

²⁷ Müller: εἰσβαλλόντων δέ εἰς.

²⁸ Müller; χωρίο.

40

πόρτοι ξύλινοι ἐπιτηκέασαν²⁷. νῦν δὲ ἐκ πλῆθους ὁπτης παροίηται καὶ αὐτὸ καὶ αἱ πόρτοι καὶ ταθ-
μαλίωται ἀσφαλῶς, καὶ μηχαναὶ ἐφεστῶσιν, καὶ ἐνὶ λόγῳ, πᾶσιν ὁψήρτυται πρὸς τὸ μὴδὲ πελάσαι ἀν τινὰ αὐτῶ τῶν βαρβάρων, μήτι γε δὴ ἐς κίνδυνον καταστήσῃται πολιουρίας τοῦς ἐν αὐτῶ φρου-
ροῦντας. ἐπειδὴ δὲ καὶ τὸν ὄρμον ἔχρη ἀσφαλῆ εἶναι ταῖς ναυσὶ καὶ ὅσα ἔξω τοῦ φρουρίου κατα-
καίτο ὑπὸ το τῶν καταυμένων της στρατίας²⁸ καὶ τινων καὶ ἄλλων ἐμπορικῶν ἀνθρώπων. ἔδοξε μοι ἀπὸ της διπλης τάφρου, ἣ περι-
βέβληται τῶ τείχει, ἄλλην τάφ-
ρον ἐμβαλεῖν²⁹ ὡς ἐπὶ τὸν ποτά-
μῶν, ἣ τὸ τε καύσταθμον περιώξει καὶ τὸς ἔξω τοῦ τείχους οἰκίας.

ერთკმის კედელს. ორივე ფარ-
თოა. წინათ კედელი თიხისა იყო
და ხის კოშკები იდგა მასზე,
მაგრამ ახლა კედელი კოშ-
კები გამოშწვარი აგურისაგანაა
გაკეთებული. საძირკველი მისი
მყარია, ზედ სამხედრო მანქანე-
ბია დადგმული. ერთი სიტყვით,
ყოველმხრივ იმდაგვარადაა მო-
წყობილი, რომ ვერავინ მიუახ-
ლოვდეს ბარბაროსთაგან და რომ
ალყის საფრთხე არ მოელოდეს
ციხის დამცველთ. ხოლო, რადგან
ნავსაყუდელი უშიშარი თავშესა-
ფარი უნდა ყოფილიყო ხომალდ-
თათვის, [საიმიედო უნდა გამხდა-
რიყო] აგრეთვე ციხის გარშემო
მდებარე სხვა ადგილებიც; რომ-
ლებიც დასახლებულია სამსახუ-
რიდან გადამდგარი სამხედრო
პირებით და ვაჭრებით. გადავწყ-
ვიტე, რომ ციხის კედლის გარ-
შემო არსებული ორმაგი თხრი-
ლიდან გამეყვანა მდინარემდე
სხვა თხრილი, რომელიც გარს
შემოუვლიდა ნავსადგურს და
ციხის კედლის გარედ მდგომ
სახლებს.

10

Ἀπὸ δὲ τοῦ Φάσιδος Χαρίαντα
ποταμὸν περημαίψαμεν ναυσίπο-
ρον στάσιαι μεταξὺν ἀμφοῖν ἐνα-
γῆκοντα. καὶ ἀπὸ τοῦ Χαρίαντος

10

ფაზისიდან ჩვენ გავიარეთ სა-
ნაოსნო მდინარე ქარიენტი³⁶;
მათ შორის^{36a} მანძილი ოთხ-
მოცდაათი სტადიონია. ქარიენ-

²⁹ Müller: έφεστήκεσαν.

³⁰ Roos: τής στρατείας.

³¹ Müller: έκβαλείν.

41

ες Χώβον ποταμὸν εἰσεπλεύσαμεν³²
 ἄλλους ἐνεήκοντα, ἵνα παρ' αὐτῶν
 ὀρμίσθημεν. ὃν δὲ ἔπειτα, καὶ ὅσα
 ἐνταῦθα ἐπράξαμεν, δηλώσει σοὶ
 τὰ Ῥωμαϊκὰ γράμματα. ἀπὸ δὲ
 τοῦ³³ χῶβου Σιγγάμην³⁴ ποταμὸν
 παρημείψαμεν ναυσίπορον διέχει
 δὲ τοῦ χῶβου σταδίου εἰς ὄκτα καὶ
 διακόσιους μάλιστα. ἔχεται δὲ τοῦ
 Σιγγάμου Ἐρσοῦρος ποταμὸς.
 στάδιοι εἴκοσι καὶ ἑκατὸν μετα-
 ξὺ ἀμφοῖν. ὁ δὲ Ἴππος ποταμὸς
 τοῦ Ἐρσοῦρου πενήκοντα στα-
 δίου καὶ ἑκατὸν διέχει, καὶ τοῦ
 Ἴππου ὁ Ἀστέλεφος τριάκοντα.
 παραμείψαντες δὲ τὸν Ἀστέλεφον
 εἰς Σεβαστόπολιν ἤκομεν πρὸ μα-
 σημβρίας, ἀπὸ Χῶβου ὀρμηθέντες,
 σταδίου εἴκοσι καὶ ἑκατὸν τοὺς
 ἀπὸ Ἀστέλεφου, ὡς καὶ τὴν μισ-
 θορορὰν τοῖς στρατιώταις δοῦναι
 τῆς αὐτῆς ἡμέρας, καὶ τοὺς Ἴπ-
 πους καὶ τὰ ὄπλα ἰδεῖν καὶ τοὺς
 Ἴππίας ἀνακηθόντας ἐπὶ τοὺς Ἴπ-
 πους καὶ τοὺς κείμεντας καὶ τὸν
 στόν, καὶ τὸ τεῖχος περιελθεῖν
 καὶ τὴν τάφρον. στάδιοι ἀπὸ μὲν
 Χῶβου εἰς Σεβαστόπολιν τριάκοντα
 καὶ ἑξακόσιοι· ἀπὸ Τραπεζοῦντος
 δὲ εἰς Σεβαστόπολιν ἐρχόνται καὶ
 διακόσιοι καὶ διαχίλιοι. ἣ δὲ Σε-
 βαστόπολις κάλι· Διοσκουριάς ἐκα-
 λεῖτο, ἄποικος Μιγασιῶν.

ტიდან გავიარეთ ოთხმოცდაათი
 სტადიონი და შევცურეთ მდი-
 ნარე ქობოსში³⁷. აქ ღუზაზე დავ-
 დექით. თუ რატომ [შევსვენეთ
 აქ] და რა მოვიმოქმედეთ, შენ-
 თვის ცხადი გახდება ლათინური
 წერილიდან. ქობოსის შემდეგ
 გავიარეთ სანაოსნო მდინარე
 სინგამე³⁸, რომელიც ქობოსს და-
 შორებულია მხოლოდ ორას ათი
 სტადიონით. მდინარე სინგამის
 შემდეგ არის ტარსურა³⁹, მათ
 შორის მანძილია ას ოცი სტა-
 დიონი. მდინარე ჰიპოსი⁴⁰ და-
 შორებულია ტარსურას ას ორ-
 მოცდაათი სტადიონით.. ჰიპოსი-
 დან [მდინარე] ასტელეფს⁴¹
 ოცდაათი სტადიონი [აშორებს].
 ასტელეფი რომ გავიარეთ, სე-
 ბასტოპოლისში⁴² მივედით შუა-
 დღემდე ქობოსიდან წამოსულე-
 ბი; ასტელეფიდან [გავიარეთ] ას
 ოცი სტადიონი. იმავე დღეს მო-
 ხერხდა ჯარისკაცთათვის ხელ-
 ფასის მიცემა, ცხენების და ია-
 რალის დათვალიერება, მხედრე-
 ბის გავარჯიშება ცხენზე შეხტო-
 მაში, ავადმყოფების მონახულე-
 ბა, პურის მარაგის შემოწმება,
 ციხე-სიმაგრის კედლის და თხრი-
 ლის შემოვლა. მდინარე ქობო-
 სიდან სებასტოპოლისამდე სულ
 ექვსას ოცდაათი სტადიონია,
 ხოლო ტრაპეზუნტიდან სებასტო-

³² Müller: εἰσεπλεύσαμεν.

³³ Müller: τοῦ ἄκλλος.

³⁴ Roos და Müller: Σιγάμην.

42

პოლისამდე ორათას ორას სამო-
 ცი სტადიონი. სებასტოპოლისი
 ძველად დიოსკურიადად იწოდებო-
 ზდა, მილეტის ახალშენია.

Ἔθνη δὲ παρημίψαμεν τὰςδε. Τραπεζουντίους μὲν, καθάπερ καὶ Ξενοφῶν λέγει, Κόλχοι: θύμοροι. καὶ οὗς λέγει τοὺς μαχιμωτάτους καὶ ἐχθροτάτους εἶναι τοῖς Τραπεζουντίους. ἕκαστος μὲν Ἀρίλας ὀνομάζει· ἡμεῖς δὲ θεοκοῦσιν οἱ Σάννοι οὗτοι εἶναι. καὶ γὰρ μαχιμωτάτοι εἰσιν ἐς τοῦτο ἔτι καὶ τοῖς Τραπεζουντίους ἐχθροτάτοι, καὶ χωρὶα ὄχυρά εἰκοῦσιν, ἔθνος³⁵ ἀβασίλευτον καὶ³⁶ πάλαι μὲν καὶ φόρου ὑποτελεῖς Ῥωμαίοις, ὑπὸ δὲ τοῦ ληστεύειν οὐκ ἀκριβοῦσιν τὴν ἀποφορὰν³⁷. ἀλλὰ νῦν γε διδόντος θεοῦ ἀκριβόσουσιν, ἢ ἐξελοῦμεν αὐτούς. τούτων δὲ ἔχοντα: Μάκρωνες³⁸ καὶ Ἡρίοχοι· βασιλεὺς δ' αὐτῶν Ἀγγίλαος. Μακρώνων δὲ καὶ Ἡνιόχων ἐχόμενοι Ζυδρεῖται. Φαρασμάνου οὗτοι ὑπήκοοι. Ζυδρεῖτων δὲ Λαζοί· βασιλεὺς δὲ Λαζῶν Μαλάσας, ὃς τὴν βασιλείαν παρὰ σοῦ ἔχει. Λαζῶν δὲ Ἀφίλαι ἔχονται· βασιλεὺς δὲ αὐτῶν Ἰουλιανός· οὗτος ἐκ τοῦ πατρὸς τοῦ σοῦ τὴν βασιλείαν ἔχει.

³⁵ Müller: καὶ ἔθνος.

³⁶ Müller: καὶ ἄκλιοι.

³⁷ Roos და Müller: τὴν φορὰν.

³⁸ Roos და Müller: Μαχέλωνες.

43

Ἀφίλαις δὲ θύμοροι Ἀβασκοί· καὶ Ἀβασκῶν βασιλεὺς Ῥησμάγας· καὶ οὗτος παρὰ σοῦ τὴν βασιλείαν ἔχει. Ἀβασκῶν δὲ ἐχόμενοι: Σανίγαι, ἴναπερ καὶ ἡ Σεβαστόπολις ὀνομάζεται· Σανιγῶν βασιλεὺς Σπαδάγας ἐκ σοῦ τὴν βασιλείαν ἔχει. —μέχρι μὲν δὴ Ἀφάρου ὡς πρὸς ἕω ἐπλέομεν ἐν δεξιῇ τοῦ Εὐξείνου, ὃ δὲ Ἀφάρος πέρας ἐφάνη μοι εἶναι κατὰ μῆκος τοῦ Πόντου· ἔνθεν γὰρ ἤδη πρὸς ἄρκτον ὃ πλοῦς ἡμῖν ἐγίγνετο³⁹ ἔστε ἐπὶ Χῶβον ποταμόν, καὶ ὑπὲρ τὸν Χῶβον ἐπὶ τὸν Σιγγάμην⁴⁰. ἀπὸ δὲ Σιγγάμου⁴¹ ἐκάμπτομεν ἐς τὴν λαϊάν πλευρὰν τοῦ Πόντου ἔστε ἐπὶ τὸν Ἴππον ποταμόν. ἀπὸ δὲ τοῦ Ἴπ-

შემდეგი ტომები გავიარეთ: ტრაპეზუნტელების მოსაზღვრენი, როგორც ქსენოფონტიც ამბობს⁴³, არიან კოლხები⁴⁴ და ტომს, რომელიც უგულადესია და ტრაპეზუნტელების მოსისხლე მტერი, ქსენოფონტი დრილებს უწოდებს⁴⁵, მე კი ვფიქრობ, რომ ისინი სანები⁴⁶ არიან. ესენი მეტად კარგი მეომრები არიან და ახლაც დიდი მტრები ტრაპეზუნტელებისა. გამაგრებულ ადგილებში ცხოვრობს ეს ტომი. მეფე არ ჰყავს. ძველითგანვე რომაელების მოხარკვა, მაგრამ ყაჩაღურ ცხოვრებას ეწევა და სისტემატურად არ შემოაქვს გადასახადი. მაგრამ ამის შემდეგ თუ ღვთის ნება იქნება აწწესიერად გადაიხდის ეს ტომი გადასახადს, ან ჩვენ მას გავაძევებთ ქვეყნიდან. ამათ გვერდით არიან მაკრონები⁴⁷ და ჰენიოხები⁴⁸, მათი მეფე ანქიალეა. მაკრონების და ჰენიოხების მეზობლები ძიდრიტები⁴⁹ არიან, ესენი ფარსმანის⁵⁰ ქვეშევრდომნი არიან. ძიდ-

რიტების გვერდით ლაზები არიან⁵¹. ლაზების მეფე მალასაა, რომელსაც ტახტი შენგანა აქვს მიღებული. ლაზების მეზობლები აფსილები არიან⁵², მათმა მეფემ იულიანემ მეფობა შენი მამისაგან მიიღო. აფსილების მეზობლები აბასკები⁵³ არიან. აბასკთა მეფე რესმაგაა, ამასაც ტახტი შენგანა აქვს მიღებული. აბასკთა მეზობლები სანიგები⁵⁴ არიან, მათ მიწაზე იმყოფება სებასტოპოლისი. სანიგთა მეფემ სპადამ შენგან მიიღო ტახტი. აფსაროსამდე ჩვენ მივცურავდით აღმოსავლეთისაკენ, ევქსინის მარჯვნივ, ხოლო აფსაროსი მე მეჩვენა პონტოს სიგრძის უკიდურ-

που ὡς ἐπ' Ἀστέλεφον καὶ¹² Διοσκουριάδα κατείδομεν τὸν Καύκασον τὸ ὄρος, τὸ ἕψος μάλιστα κατὰ τὰς Ἄλπεις τὰς Κελτικὰς· καὶ τοῦ Καυκάσου κορυφῆ τὴν ἐδείκνυτο—Στρόβιλος τῆ κορυφῆ ὄνομα—, ἵνα περ ὁ Προμηθεὺς κρεμασθῆναι ὑπὸ Ἡφαίστου κατὰ πρόσταξιν Διὸς μυθεύεται.

რეს საზღვრად. აქედან უკვე ჩრდილოეთისაკენ მივცურავდით მდინარე ქობოსამდე და ქობოსის ზემოთ სინგამემდე. სინგამიდან ჩვენ შევბრუნდით პონტოს მარცხენა მხარეს მდინარე ჰიპოსამდე. ჰიპოსიდან დაწყებული ასტელეფამდე და დიოსკურიადამდე ჩვენ ვხედავდით კავკასიონის მთას, რომელიც სიმაღლით წააგავს ყველაზე მეტად კელტურ ალპებს. გვიჩვენეს ერთ-ერთი მწვერვალი კავკასიონისა

39 Roos: ἔγινετο.

40 Müller: Σιγάμην.

41 Müller: Σιγάμου.

42 Roos-ი უმატებს აქ: καταφανῶς ἤδη ἐπ' ἄρισερά τοῦ Πόντου

Ἐπλέομεν, καὶ ὁ πρὸς ἡλίου δυομένου ἔγινετο ὡς δέ

Ἦπεστρέφομεν ἀπὸ Ἀστελέφου ἐπὶ, შემდეგ მოსდევს: Διοσκουριάδα.

44

– სტრობილი, რომელზედაც მითის მიხედვით ზევსის ბრძანებით პრომეთეოსი ჩამოკიდებულ იქნა ჰეფესტოს მიერ.

12

12
Τὰ δὲ ἀπὸ Βοσπόρου τοῦ Θράκιου ἔστε ἐπὶ Ἰσθμῶντα πόλιν ἧδε ἔχει· κατὰ τὸν Θράκιον Βόσπορον¹¹ καὶ τὸ στόμα τοῦ Εὐξείνου Πόντου ἐν τοῖς δεξιῶς τῆς Ἀσίας μέρεσιν, ἅπερ ἔστι τοῦ Βιθυνῶν ἔθνος, καίτοι χωρίον λεγόμενον Ἰερὸν, ἐν ᾧ νεῶς ἔστι Διὸς Ὀδρίου οὕτω προσαγορευμένου. τοῦτο δὲ τὸ χωρίον ἀρετηριὸν ἔστι τοῖς ἐς τὸν Πόντον πλέουσιν. ἐσπλάσσαντι δὲ ἐς τὸν Πόντον, ἐν δεξιᾷ δὲ τὴν Ἀσίαν ἔχοντι καὶ περιπλέοντι τὸ ἐχόμενον μέρος τοῦ Βιθυνῶν ἔθνος το πρὸς τὸν κείμενον, ὁ περιπλους ἧδε ἔχει τὸ Ἰερὸν τοῦ Διὸς τοῦ Ὀδρίου διέχει ἀπὸ Βυζαντίου σταδίουσ ἀκοσ· καὶ ἕκαστον. καὶ ἔστιν Ἐπιπλάτων ταύτη τὸ στόμα τοῦ Πόντου καλούμενον, καὶ ὁ τὴν ἐσ-

თრაქიის ბოსფორიდან ქალაქ ტრაპეზუნტამდე შემდეგი ადგილებია: თრაქიის ბოსფორის და ევქსინის პონტოს შესართავის გაყოლებით, აზიის მარჯვენა ნაწილებში, სადაც ბითვინიის ტომი იმყოფება, არის ადგილი, რომელიც ჰიერონად იწოდება, აქ არის ტამარი ზევსისა, ურიოსად წოდებულისა. ეს ადგილი პონტოში მცურავთა შემწეა. ვინც შეცურავს პონტოში, აზიის მარჯვენა მხარეს გაყვება და შემოივლის ბითვინიის ტომის ახლო მყოფ ნაწილს, იმ ნაწილს, რომელიც პონტოს გასწვრივაა, ამგვარი მოგზაურობა ექნება: ბიზანტიონიდან ას ოცი სტიდიონით დაშორებულია ტამარი ზევს ურიოსისა. შენ იცი, რომ აქ არის სტენოტატონად წოდებული

βάλλει⁴³ ἐς τὴν Ἱεροποντιδα. ταῦτα
μὲν εἰδότε σοι λέγω. ἀπὸ δὲ τοῦ
Ἱεροῦ πλείοντι ἐν δεξιᾷ Ῥήβας
ποταμὸς· σταδίους διέχει τοῦ Ἱε-
ροῦ τοῦ Διδὸς ἐνεγκόντα. ἔπειτα
ἤ⁴⁵ Μέλαινα ἄκρα ὠδε καλευμένη,

სრულე პონტოსი, რომლის სა-
შუალებით ის პროპონტიდას
ერთვის. ჰიერონიდან [ტადრი-
დან] მარჯვნივ თუ გავცურავთ,
მდინარე რებაა, ტადრიდან ოთხ-
მოცდაათი სტადიონით დაშორე-

⁴³ Roos-თან და Müller-თან აკლია: κατά τὸν Θράκιον Βόσπορον...

Ο περίπλους ὠδε ἔχει. ეს ადგილი ანონიმის „პერიპლუსიდან“ ჩაუმატა არი-
ანეს ტექსტს ჰერმერმა.

⁴⁴ Mülleer: εἰράλλει.

⁴⁵ Müller: ἡ აკლია.

45

πεντήκοντα καὶ ἑκατόν. ἀπὸ Με-
λαινης ἄκρας ἐς Ἄρτάνην ποτα-
μὸν, ἵνα καὶ ὄρμος ναυσὶ μι-
κράις⁴⁶ πρὸς ἱερῷ Ἀφροδίτης,
πεντήκοντα ἄλλοι καὶ ἑκατόν.
ἀπὸ δὲ Ἄρτάνου ἐς Ψίλλιν ποτα-
μὸν πενήκοντα καὶ ἑκατόν. καὶ
πλοῖα μικρά⁴⁷ ὁρμίζοιτο ἂν πρὸς
τῇ πέτρᾳ τῇ ἀνεχούσῃ οὐ πόρρω
ἀπὸ τοῦ ποταμοῦ τῶν ἐχθολῶν.
ἐνθὲν δὲ ἐς Κάλπησ λιμένα δάια
καὶ διακόσιοι στάδιοι. ὁ δὲ Κάλ-
πησ λιμὴν ὁποῖόν τι χωρίον ἐστὶν
καὶ ὁποῖος ὄρμος, καὶ ὅτι πηγὴ
ἐν αὐτῷ ψυχροῦ καὶ καθαροῦ
ὕδατος, καὶ ὅτι ἕλαι πρὸς τῇ
θαλάσσῃ ξύλων ναυπηγησίμων,
καὶ αὐτὰ: ἔνθηροι, ταῦτα Ξενο-
φῶντι τῷ πρεσβυτέρῳ λέλεκται.

ბული. შემდეგ ეგრეთ წოდებუ-
ლი შავი კონცხია, ას ორმოც-
დაათი სტადიონის მოშორებით.
შავი კონცხიდან მდინარე არტა-
ნემდე, სადაც სადგომია პატარა
ხომალდებისათვის აფროდიტეს
ტადართან; ას ორმოცდაათი სტა-
დიონია. არტანიდან მდინარე
ფსილისამდე ას ორმოცდაათი
სტადიონია. აქ კლდესთან და-
დგომა შეუძლია პატარა ხომალ-
დებს მდინარის შესართავებთან
ახლოს. აქედან კალპის ნავსად-
გურამდე ორას ათი სტადიონია.
თუ როგორი ადგილია კალპე და
როგორი სადგომი და რომ მასში
ცივი და წმინდა წყლის წყა-
როა, რომ ზღვასთან არის ხო-
მალდების ასაგებად გამოსაყენე-
ბელი ტყე, რომელშიც ცხოველე-
ბია, ამის შესახებ მოთხრობილი
აქვს ქსენოფონტ-უფროსს.

13

Ἄπὸ Κάλπησ λιμένος ἐς Ῥόην
ἑτάδιοι εἴκοσι· ὄρμος ναυσὶ μι-
κράις⁴⁸. ἀπὸ Ῥόης ἐς Ἀπολλωνίαν
νησον μικράν⁴⁹, ὀλίγον διέχοσαν
τῆς ἡπείρου, ἄλλοι εἴκοσι. λιμὴν
ὅπῃ τῇ νησίδι. καὶ ἐνθεν ἐς Χη-
λὰς στάδιοι εἴκοσι. ἀπὸ Χηλῶν
ὄγδοήκοντα καὶ ἑκατόν, ἵνα περ
Σαγγάριος ποταμὸς ἐσβάλλει ἐς

13

კალპის ნავსადგურიდან რო-
ემდე ოცი სტადიონია. აქ სად-
გომია პატარა ხომალდებისა-
თვის. როიდან აპოლონიამდე,
პატარა კუნძულამდე, რომელიც
ხმელეთს მცირედაა დაშო-
რებული, 20 სტადიონია. ამ კუნ-
ძულის ქვემოთ ნავსადგურია.
აქედან ქელამდე ოცი სტადიო-

⁴⁶ Roos და Müller: μικραίς.

⁴⁷ Müller: μικρά.

⁴⁸ Müller: μικραίς.

⁴⁹ Müller: μικράν.

τὸν Πόντον, ἐνθίνδε ἐς τοῦ Ἰπίου
 τὰς ἐκβολὰς ἄλλοι ὀδοήκοντα
 καὶ ἑκατόν. ἐς δὲ Λίλλιον⁵⁰ ἐμπό-
 ριον ἀπὸ τοῦ Ἰπίου στάδιοι ἑκα-
 τόν, καὶ ἀπὸ τοῦ Λίλλιου⁵¹ ἐς
 Ἐλατον ἐξήκοντα. ἐνθίνδε ἐς Κά-
 λητα, ἄλλο ἐμπόριον, εἴκοσι καὶ
 ἑκατόν. ἀπὸ Κάλητος ἐς Λύκον
 ποταμὸν ὀδοήκοντα, ἀπὸ δὲ Λύ-
 κου ἐς Ἡράκλειαν πόλιν Ἑλληνίδα
 Δωρικὴν, Μεγαρέων ἀποικον, στά-
 διοι εἴκοσιν. ἐν Ἡρακλείᾳ ὄρυθος
 ναυσίν. ἀπὸ δὲ Ἡρακλείας ἐπι-
 μὲν τὸ Μητρῶον καλούμενον στά-
 διοι ὀδοήκοντα. ἐνθίνδε ἐς τὸ
 Ἰσοείδειον τεσσαράκοντα, καὶ
 ἐνθίνδε ἐς Τυνδαρίδας πέντε καὶ
 τεσσαράκοντα, πέντε δὲ καὶ δέκα
 ἐνθίνδε ἐπὶ τὸ Νυμφαίον. καὶ
 ἀπὸ τοῦ Νυμφαίου ἐπὶ τὸν Ὀξί-
 ναν⁵² ποταμὸν τριάκοντα. καὶ ἀπὸ
 Ὀξίνα⁵³ ἐς Σανδαράκην ἐνεήκον-
 τα. Σανδαράκη ὄρυθος ναυσὶ μικ-
 ραίς⁵⁴. ἐνθίνδε ἐς κρηνίδας ἐξήκον-
 τα. καὶ ἀπὸ Κρηνίδων ἐς Ψύλλαν
 ἐμπόριον τριάκοντα. ἐνθίνδε ἐς
 Τίον, πόλιν Ἑλληνίδα Ἰωνι-
 κήν, ἐπὶ θαλάσῃ οἰκουμένην,
 Μιλησίων καὶ ταύτην ἀποικον,
 ἐνεήκοντα. ἀπὸ δὲ Τίου ἐς Βύ-
 λατον ποταμὸν στάδιοι εἴκοσιν.
 ἀπὸ δὲ Βύλαίου ἐπὶ τὸν Παρθέ-

ნია, ქელიდან ას ოთხმოცი სტა-
 დიონი [იმ ადგილამდე], სადაც
 მდინარე სანგაროსი ჰონტოს
 ერთვის. აქედან ჰიპიოსის შე-
 სართავამდე ას ოთხმოცი სტა-
 დიონია. ჰიპიოსიდან ლილეონამ-
 დე, სავაჭრო ნავსადგურამდე,
 ასი სტადიონია. ლილეონიდან
 ელეონამდე – სამოცი. აქედან კა-
 ლეტამდე, მეორე სავაჭრო ნავ-
 სადგურამდე, ას ოცი სტადიო-
 ნია კალეტადან მდინარე ლი-
 კოსამდე – ოთხმოცი. ლიკოსიდან
 ბერძნულ-დორიულ ქალაქამდე,
 ჰერაკლემდე, მეგარელთა ახალ-
 შენამდე, ოცი სტადიონია. ჰე-
 რაკლეაში სადგომია ხომალდთა-
 თვის. ჰერაკლეიდან ეგრეთ წო-
 დებულ მეტრონამდე ოთხმოცი
 სტადიონია. აქედან პოსეიდო-
 ნამდე – ორმოცი სტადიონი და
 აქედან ტინდარიდამდე – ორმოც-
 დახუთი. აქედან ნიმფეონამდე
 არის თხუთმეტი სტადიონი. და
 ნიმფეონიდან მდინარე ოქსინამ-
 დე – ოცდაათი. ოქსინიდან სან-
 დარაკემდე ოთხმოცდაათი სტა-
 დიონია. სანდაკე არის სადგომი
 პატარა ხომალდებისათვის. აქე-
 დან კრენიდამდე სამოცი სტა-
 დიონია. კრენიდიდან ფსილამდე,
 სავაჭრო ნავსადგურამდე – ოცდა-

⁵⁰ Roos: Λιλλατον.

⁵¹ Roos: Λιλλατου.

⁵² Müller: Ὀξείναν.

⁵³ Müller: Ὀξείναν.

⁵⁴ Müller: μικραίς.

νιον ποταμὸν στάδιοι ἑκατόν. μέχρι
 τοῦδε Θράκας οἱ Βιθυνοὶ νέμονται.
 ὦν καὶ Ξενοφῶν ἐν τῇ συγγραφῇ
 μνήμην ἐποίησατο ὅτι μαχημά-
 τατοι εἶεν τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν,
 καὶ τὰ πολλὰ κακὰ ἢ στρατιᾶ
 τῶν Ἑλλήνων ὅτι ἐν τῇδε τῇ
 χώρᾳ ἔπαθεν, ἐπειδὴ ἀπεχωρίσθη-
 σαν οἱ Ἀρχάδες ἀπὸ τε τῆς Χει-
 ρισόφου καὶ τῆς Ξενοφῶντος με-
 ρίδος.

ათი. აქედან ტიონამდე, ზღვის-
 პირა ბერძნულ იონიურ კარგად
 დასახლებულ ქალაქამდე, მილე-
 ტელთა ახალშენამდე, ოთხმოც-
 დაათი სტადიონია. ტიონიდან
 მდინარე ბილეოსამდე ოცი სტა-
 დიონია. ხოლო ბილეოსიდან
 მდინარე პართენოსამდე – ასი
 სტადიონი. ადგილამდე ცხოვ-
 რობს თრაკიული ტომი, ბითვი-
 ნიელები, რომელთაც ქსენოფონ-

ტიც იხსენიებს თავის ნაწარ-
მოებში; ის ამბობს, რომ ეს ტო-
მი ყველაზე უფრო კარგი მეომა-
რია აზიაში მცხოვრებთაგან, რომ
ელინთა ჯარს დიდი გაჭირვება
შეხვდა ამ ქვეყანაში, როდესაც
აქ არკადიელები გამოეცალკევე-
ნენ რაზმებს, რომელთაც წინა-
მძღოლობდნენ ქეირისოფოსი და
ქსენოფონტი.

14

აქედან იწყება პაფლაგონია.
პართენიოსიდან ამასტრისამდე,
ელინურ ქალაქამდე, ოთხმოცდა-
ათი სტადიონია სადგომია ხო-
მალდთათვის. აქედან ერთიინამ-
დე სამოცი სტადიონია. ერთი-
ნიდან კრომნამდე – სამოცი. აქე-
დან კიტოროსამდე⁵⁶ ოთხმოცდა-
ათი სტადიონია. კიტოროსში
სადგომია ხომალდთათვის. კიტო-
როსიდან ეგიალამდე სამოცი სტა-
დიონია, ხოლო თიმენამდე –
ოთხმოცდაათი. კარამბისამდე –

Τὰ δὲ ἀπὸ τοῦδε ἤδη Παφλαγο-
νία. ἀπὸ Παρθενίου εἰς Ἄμαστριν
πόλιν ἑλληνίδα στάδιοι ἐνεθήκοντα
ἄριστος ναυσίν. ἐνθὲνδε εἰς Ἐρυθί-
νους ἐξήκοντα. καὶ ἀπὸ Ἐρυθί-
νων εἰς Κρωμναν ἄλλοι ἐξήκοντα.
ἐνθὲνδε εἰς Κύτωρον ἐνεθήκοντα.
ἄριστος ναυσίν [ἐν] Κυτῶρι⁵⁵. καὶ
ἀπὸ Κυτῶρου εἰς Αἰγιαλοὺς ἐξή-
κοντα. εἰς δὲ Θύμηνα ἐνεθήκοντα.
καὶ εἰς Κάραμβιν εἴκοσι καὶ ἑκα-
τόν. ἐνθὲνδε εἰς Ζεφυρίου ἐξήκοντα.
ἀπὸ δὲ Ζεφυρίου εἰς Ἀβώνου τετ-

⁵⁵ Müller: ἐν Κυτῶριψ.

48

χος, πόλιν σμικρὰν, πενήκοντα
καὶ ἑκατόν. ἄριστος ναυσίν οὐκ
ἀσφαλῆς, σαλευοίεν⁵⁶ ὅ⁵⁷ ἂν ἀπα-
θεῖς, εἰ μὴ μέγας χειμῶν κατά-
χῃ⁵⁸. ἀπὸ δὲ Ἀβώνου τείχους εἰς
Αἰγινητὴν ἄλλοι πενήκοντα καὶ
ἑκατόν. ἐνθὲνδε εἰς Κινώλιν ἐμπο-
ριον ἄλλοι ἐξήκοντα. καὶ ἐν Κι-
νώλι σαλευοίεν ἂν νῆες ὄρα ἔτους.
ἀπὸ δὲ Κινώλιος εἰς Στεφάνην
ὀχθηκοντα καὶ ἑκατόν. ἄριστος
ναυσίν ἀσφαλῆς. ἀπὸ δὲ Στεφάνης
εἰς Ποταμούς πενήκοντα καὶ ἑκα-
τόν. ἐνθὲνδε εἰς Λεπτὴν ἄκραν
ἑκατόν καὶ εἴκοσιν. ἀπὸ δὲ Λεπ-
τῆς ἀκρας εἰς Ἀρμένην ἐξήκοντα.
λεπὴν αὐτόθι. καὶ Ξενοφῶν τῆς
Ἀρμένης ἐμνημόνευσεν. καὶ ἐν-
θεν εἰς Σινώπην στάδιοι τεσσαρά-
κοντα. Σινώπης⁵⁹ Μιλησίων ἀποι-
κοί. ἀπὸ δὲ Σινώπης εἰς Κάρου-
σαν πενήκοντα καὶ ἑκατόν. σάλος
ναυσίν. ἐνθὲνδε εἰς Ζάγωρα ἄλλοι
αὐτὸ πενήκοντα καὶ ἑκατόν. ἐν-
θενδε εἰς τὸν Ἄλυν ποταμὸν τρια-
κόσιοι.

ას ოცი. აქედან მეფირონამდე
– სამოცი. მეფირონიდან აბო-
ნოს ტეიხოსამდე, პატარა ქალა-
ქამდე – ას ორმოცდაათი. არც
თუ ისე სასიამედო სადგომია ის,
მაგრამ ხომალდებს აქ შეუძლიათ
უვნებლად ყოფნა მცირე ქარიშხ-
ლის დროს. აბონოს ტეიხოსი-
დან ეგინეტამდე ას ორმოცდა-
ათი სტადიონია. აქედან სავაჭრო
ნავსადგურამდე, კინოლისამდე –
სამოცი. კინოლისშიც შესაძლოა
ხომალდების დადგომა უვნებლად
წელიწადის განსაზღვრულ დრო-
ებში ხოლო კინოლისიდან სტე-
ფანოსამდე ას ოთხმოცი სტა-
დიონია. საიმიედო სადგომია ხო-
მალდთათვის. სტეფანოსიდან
პოტამოსამდე ას ორმოცდაათი
სტადიონია. აქედან ლეპტემდე,
კონცხამდე – ას ოცი. ლეპტის
კონცხიდან ჰარმენემდე სამოცი
სტადიონია, ნავსადგურია იქ.

ქსენოფონტიც იხსენიებს ჰარმენეს. აქედან სინოპემდე ორმოცი სტადიონია. სინოპის მცხოვრებნი მილეტის ახალმოშენენი არიან. ხოლო სინოპიდან კარუსამდე ას ორმოცდაათი სტადიონია. აქ სალუზე ადგილია ხომალდებისათვის. აქედან მაგორამდე ას ორმოცდაათი სტადიონია. აქედან მდინარე ჰალისამდე სამასი სტადიონია.

⁵⁶ Müller: ἀλλά σαλεύειεν.

⁵⁷ Müller: δέ σκλος.

⁵⁸ Roos და Müller: κατέχοι.

⁵⁹ Müller: Σινωπεῖς.

49

15

Οὗτος ὁ ποταμὸς πάλαι μὲν ὄρος ἦν τῆς Κροίσου βασιλείας καὶ τῆς Περσῶν, νῦν δὲ ὑπὸ τῆ Ῥωμαίων ἐπικρατείᾳ ρεῖ⁵⁶ οὐκ ἀπὸ μεσημβρίας, ὡς λέγει Ἡρόδοτος, ἀλλ' ἀπὸ ἀνίσχοντος ἡλίου. καθ' ὃ τι δὲ ἐσβάλλει ἐς τὸν Πόντον, ὀρίζει τὰ Σινωπέων καὶ Ἀμισσηῶν ἔργα. ἀπὸ δὲ Ἄλυος ποταμοῦ ἐς Ναύσταθμον στάδιοι ἐνεγίνοντα, ἔναπερ καὶ λίμνη ἐστίν. ἐνθάδε ἐς Κωνῴπιον⁵⁷ ἄλλην λίμνην ἄλλοι αὐτὴν πεντήκοντα. ἀπὸ δὲ Κωνωπίου⁵⁸ ἐς Ἐδσηνὴν ἑκατὸν καὶ εἴκοσιν. ἐνθάδε ἐς Ἀμισὸν ἑκατὸν καὶ ἐξήκοντα. Ἀμισός, πόλις Ἑλληνίς, Ἀθηναίων ἀποικος, ἐπὶ θαλάσῃ οἰκείται ἀπὸ δὲ Ἀμισοῦ ἐς Ἀγκῶνα λιμένα, ἔναπερ καὶ ὁ Ἴρις ἐσβάλλει ἐς τὸν Πόντον, στάδιοι ἐξήκοντα καὶ ἑκατὸν. ἀπὸ δὲ τοῦ Ἴριος τῶν ἐκβολῶν ἐς Ἡράκλειον ἐξήκοντα καὶ τριακόσιοι ὄριμος ναυσίν. ἐνθάδε ἐπὶ τὸν Θερμῶδοντα ποταμὸν τεσσαράκοντα. οὗτος ὁ Θερμῶδων ἐστίν, ἔναπερ αἱ Ἀμαζόνες οἰκῆσαι λέγονται.

16

Ἄπο δὲ Θερμῶδοντος ἐς Βήρην ποταμὸν στάδιοι ἐνεγίνοντα. ἐν-

15

ეს მდინარე ოდესღაც საზღვარი იყო კრეზის სამეფოსა და სპარსელების სამეფოს შორის, ხოლო ახლა ის მიმდინარეობს რომის სამფლობელოებზე, მაგრამ არა სამხრეთით, როგორც ჰეროდოტე ამბობს, არამედ აღმოსავლეთით და სადაც ერთვის პონტოს, იქ არის საზღვარი სინოპელთა და ამისელთა სამფლობელოებისა. მდინარე ჰალისიდან ნავსტათმოსამდე ოთხმოცდაათი სტადიონია, აქ ტბაცაა. აქედან კონოპონამდე, მეორე ტბამდე, ორმოცდაათი სტადიონია. კონოპონიდან ევსენემდე – ას ოცი. აქედან ამისოსამდე ას სამოცი სტადიონია. ამისოსი ელინური ქალაქია, ათენელთა სანაპირო ახალშენი. ამისოსიდან ნავსადგურ ანკონამდე, სადაც მდინარე ირისი პონტოს ერთვის, ას სამოცი სტადიონია ხოლო ირისის შესართავებიდან ჰერაკლეიონამდე – სამას სამოცი. სადგომია ხომალდთათვის. აქედან მდინარე თერმოდონტამდე – ოთხასი. ეს ის მდინარე თერმოდონტია⁵⁶, რომელთანაც, როგორც ამბობენ, ამადონები ცხოვრობდნენ.

16

თერმოდონტიდან მდინარე ბერისამდე ოთხმოცდაათი სტა-

⁶⁰ Roos და Müller: რέει.

⁶¹ Müller: Κωνωπείον.

⁶² Müller: Κωνωπείου.

50

θίνδε ἐς Θόαριν ποταμὸν ἐξήκοντα. ἀπὸ δὲ Θοάριος ἐς Οἰνόην τριάκοντα. ἀπὸ Οἰνόης ἐς Φιγαμοῦντα ποταμὸν τεσσαράκοντα. ἐνθ᾽ ἐνδε ἐς Φαδισιάνην φρούριον πεντήκοντα καὶ ἑκατόν. ἐνθ᾽ ἐνδε ἐς Πολεμῶνιον πόλιν στάδιοι δέκα. ἀπὸ Πολεμῶνιου ἐς ἄκραν Ἰασόνιον καλουμένην στάδιοι τριάκοντα καὶ ἑκατόν. ἐνθ᾽ ἐνδε ἐς Κιλίκων νήσον πεντεκαίδεκα στάδιοι. ἀπὸ δὲ Κιλίκων νήσου ἐς Βοθῶνα πέντε καὶ ἑβδομήκοντα. ἐν Βοθῶνι ὄρμος ναυσίν. ἐνθ᾽ ἐνδε ἐς Κοτούρα ἐνετήκοντα. ταύτης ὡς πόλεως Ξενοφῶν ἐμνημόνευσεν, καὶ λέγει Σινωπέων ἀποικὸν εἶναι· νῦν δὲ κώμη ἐστίν, καὶ οὐδὲ αὐτὴ μεγάλη. ἀπὸ Κοτούρων ἐς Μελάνθιον ποταμὸν στάδιοι μάλιστα ἐξήκοντα. ἐνθ᾽ ἐνδε ἐς Φαρματηγὸν ἄλλον ποταμὸν πεντήκοντα καὶ ἑκατόν. καὶ ἐνθεν ἐς Φαρνακίαν⁶³ εἰκοσι καὶ ἑκατόν. αὕτη ἢ Φαρνακία⁶⁴· πάλαι Κερασσοῦς ἑκαλεῖτο. Σινωπέων καὶ αὕτη ἀποικὸς. ἐνθ᾽ ἐνδε ἐς τὴν Ἀρητιάδα νήσον τριάκοντα. καὶ ἐνθεν ἐς Ζεφυρίον εἰκοσι καὶ ἑκατόν ὄρμος ναυσίν. ἀπὸ δὲ Ζεφυρίου ἐς Τρίπολιν στάδιοι ἐνετήκοντα. ἐνθ᾽ ἐνδε ἐς τὰ Ἀργύρια στάδιοι εἰκοσίν. ἐκ δὲ τῶν Ἀργυρίων ἐς Φιλοκάλειαν ἐνετήκοντα. ἐνθ᾽ ἐνδε ἐς Κόραλλα ἑκατόν. ἀπὸ δὲ Κοράλλων ἐς Ἱερὸν ὄρος πεν-

დიონია. აქედან მდინარე თოარისამდე – სამოცი. თოქრისიდან ოინოემდე – ოცდაათი. ოინოიდან მდინარე ფიგამუნტამდე – ორმოცი. აქედან ფადისანეს ციხე-სიმაგრემდე – ას ორმოცდაათი. აქედან ქალაქ პოლემონიონამდე ათი სტადიონია. პოლემონიონიდან ეგრეთ წოდებულ იაზონის კომცხამდე – ას ოცდაათი. აქედან კილიკიელთა კუნძულამდე – თხუთმეტი. კილიკიელთა კუნძულიდან ბორნამდე – სამოცდათხუთმეტი. ბოონში სადგომია ხომალდთათვის. აქედან კოტიორამდე⁶⁶ ოთხმოცდაათი სტადიონია. ეს ადგილი მოიხსენია ქსენოფონტმა⁶⁷ და თქვა, რომ იგი სინოპელთა ახალშენია; ახლა კი პატარა სოფელია. კოტიორიდან მდინარე მელანთიოსამდე სამოცი სტადიონია. აქედან ფარმატენამდე, სხვა მდინარემდე, ას ორმოცდაათი სტადიონია. აქედან ფარნაკიამდე – ას ოცი. ეს ფარნაკია ძველად კერასუნტად იწოდებოდა, ესეც სინოპელთა ახალშენია. აქედან კუნძულ არეტიადამდე ოცდაათი სტადიონია. აქედან მეფირიონამდე – ას ოცი. სადგომია ხომალდთათვის. მეფირიონიდან ტრიპოლისამდე ოთხმოცდაათი სტადიონია. აქედან არგირიამდე – ოცი სტადიონი. არგირიიდან

⁶³ Roos და Müller: Φαρναχείαν.

⁶⁴ Müller: Φαρνάχεια.

51

τήκοντα καὶ ἑκατόν. ἀπὸ δὲ Ἰε-
ροῦ ὄρους ἐς Κορδύλην τεσσαρά-
κοντα. ὄριος ναυσίν. ἀπὸ δὲ Κορ-
δύλης ἐς Ἐρμῶνασσαν πέντε καὶ
τεσσαράκοντα. καὶ δεῦρο ὄριος.
ἀπὸ δὲ Ἐρμῶνασσης ἐς Γραπε-
ζούντα στάδιοι ἑξήκοντα. ἐνταῦθα
σὺ ποιεῖς λιμένα· πάλαι γάρ, ὅσον
ἀποσαλεύειν ὥρα ἔτους, ὄριος ἴγ.

17

Τὰ δὲ ἀπὸ Γραπεζούντος δια-
στήματα μέχρι Διοσκουριάδος προ-
εῖρηται διὰ τῶν ποταμῶν ἀναμε-
τρηθέντα. ἀφ' ὧν ζούνται δὲ ἀπὸ
Γραπεζούντος ἐς Διοσκουριάδα,
τὴν νῦν Σεβαστόπολιν καλουμένην,
στάδιοι διαχίλιοι διακόσιοι ἑξή-
κοντα.

Τὰδε μὲν τὰ ἀπὸ Βυζαντίου
πλεόντων ἐν δεξιᾷ ὡς ἐπὶ Διο-
σκουριάδα, ἐς ὅπερ στρατόπεδον
τελευτᾷ Ῥωμαίοις ἢ ἐπικράτεια
ἐν δεξιᾷ ἐσπλεόντων ἐς τὸν Ἰόν-
τον. ἐπεὶ δὲ ἐπισημόμηγ Κότυν τε-
τελευτηκέναι, τὸν βασιλέα τοῦ
Βοσπόρου τοῦ Κιμμερίου καλουμέ-
νον. ἐπιμελὲς ἐποιήσαμην καὶ τὸν
μέγχι τοῦ Βοσπόρου⁶⁵ πλοῦν δη-
λώσαι σοι, ὡς, εἴ τι βουλεύοιο

⁶⁵ Roos: τοῦ Βοσπόρου τοῦ Κιμμερίου.

52

περὶ τοῦ Βοσπόρου, ἵπάρχει σοι
καὶ τόνδε τὸν πλοῦν μὴ ἀγνοῦντι
βουλεύεσθαι⁶⁶.

ფილოკალიამდე – ოთხმოცდაათი.
აქედან კორალამდე – ასი. კორა-
ლიდან ჰიერონის მთამდე [წმინდა
მთამდე] – ას ორმოცდაათი.
ჰიერონის მთიდან კორდილემდე
– ორმოცი. სადგომია ხომალდ-
თათვის. კორდილიდან ჰერმონა-
სამდე – ორმოცდახუთი. აქვეა
სადგომი (ხომალდთათვის). ჰერ-
მონასიდან ტრაპეზუნტამდე სა-
მოცი სტადიონია. აქ შენი ბრძა-
ნებით კეთდება ნავსადგური.
ძველად კი აქ იყო სადგომი ხო-
მალდთათვის, რომელნიც აქ
შემოდდიოდნენ ზაფხულობით.

17

ზემოთ მოტანილი მანძილები
ტრაპეზუნტიდან დიოსკურიადა-
მდე გამოანგარიშებულია მდინა-
რეების მიხედვით. სულ ტრაპე-
ზუნტიდან დიოსკურიადამდე, ახ-
ლანდელ სებასტოპოლისამდე,
არის ორიათას ორას სამოცი
სტადიონი.

ესაა მთელი მანძილი ბიზან-
ტიონიდან დიოსკურიადამდე,
თუ მისცურავ [პონტოში შესვ-
ლის შემდეგ] მარჯვნივ. აქ
მთავრდება რომაელთა სამფლო-
ბელოები პონტოს მარჯვენა მხა-
რეს მცურავთათვის. რადგან გა-
ვიგე, რომ კოტის⁵⁸, ეგრეთ წო-
დებული კიმერიული ბოსფორის
მეფე, გარდაიცვალა, მე შევეცა-
დე ამეწერა შენთვის გზა ბოსფო-

რამდე, რათა, თუკი. რაიმეს მო-
ისურვებ ბოსფორის მიმართ,
შესაძლებლობა გქონდეს იმსჯე-
ლო ამ გზის ცოდნის საფუ-
ძველზე.

18

ამრიგად, დიოსკურიადიდან
რომ მიდიხარ, პირველი სადგუ-
რია პიტუენტში⁵⁹, სამას ორ-

Ὁρμηθεῖσιν οὖν ἐκ Διοσκουριά-
δος πρῶτος ἂν εἴη ὄρμος ἐν Πι-
τιοῦντι· στάδιοι τριακόσιοι πεντή-
κοντα. ἐνθὲν δὲ εἰς τὴν Νιτικὴν
στάδιοι πεντήκοντα καὶ ἑκατόν,
ἵνα περ πάλαι ἔκει ξέθνος Σκυθι-
κόν, οὗ μνήμην ποιεῖται ὁ λογο-
ποιὸς Ἡρόδοτος, καὶ λέγει τούτους
εἶναι τοὺς φθιροτροπικέοντας, καὶ
εἰς τοῦτο ἔτι· ἡ δόξα ἡ αὐτὴ ὑπὲρ
αὐτῶν κατέχει. ἐκ δὲ Νιτικῆς εἰς
Ἄβασκον ποταμὸν στάδιοι ἑνετή-
κοντα. ὁ δὲ Βόργυς τοῦ Ἄβάσκου
διέχει σταδίους ἑκατόν καὶ εἰκο-
σιν, καὶ ὁ Νήσις τοῦ Βόργυος,
ἵνα περ καὶ Ἡράκλεια⁶⁷ ἄκρα ἀν-
έχει, σταδίους ἑξήκοντα. ἀπὸ δὲ
Νήσιος εἰς Μασαίτικὴν στάδιοι
ἑνετήκοντα. ἐνθὲν δὲ εἰς Ἀχαιοῦν-
τα στάδιοι ἑξήκοντα, ὅσπερ ποταμὸς
διορίζει Ζιλχούς καὶ Σανίγας.
Ζιλχῶν βασιλεὺς Σταχέμφαξ· καὶ
οὗτος παρὰ σοῦ τὴν βασιλείαν
ἔσχεν. ἀπὸ Ἀχαιοῦντος εἰς Ἡρά-
κλειαν ἄκραν πεντήκοντα καὶ ἑκα-
τόν στάδιοι. ἐνθὲν δὲ εἰς ἄκραν,
ἵνα περ σκέπη ἔστιν ἀνέμου Θρασ-

⁶⁶ Roos: Βουλευσασδαί.

⁶⁷ Müller: Ἡράκλειος.

53

αίου καὶ Βορρα, ὄγδοῦντα καὶ
ἑκατόν. ἐνθὲν δὲ εἰς τὴν καλουμέ-
νην Παλαιὰν Λαζικήν εἰκοσι καὶ
ἑκατόν στάδιοι. ἐνθὲν δὲ εἰς τὴν
Παλαιὰν Ἀχαιὴν πεντήκοντα καὶ
ἑκατόν, καὶ ἐνθὲν εἰς Πάγρας λι-
μένα πεντήκοντα καὶ τριακόσιοι.
ἀπὸ δὲ Παγρῶν⁶⁸ λιμένος εἰς Ἱερὸν
λιμένα ὄγδοῦντα καὶ ἑκατόν. ἐν-
θὲν δὲ εἰς Σινδικὴν τριακόσιοι.

მოცდაათი სტადიონის მანძილ-
ზე. აქედან ნიტიკემდე⁶⁰ ას ორ-
მოცდაათი სტადიონია. აქ ძველ-
ლად ცხოვრობდა სკვითთა ტომი,
რომელსაც იხსენიებს ისტორი-
კოსი ჰეროდოტე⁶¹. მათ ის გირ-
ჩის მჭამელებს უწოდებს [ფთი-
როფაგებს]. ეს აზრი დღემდეა
შემონახული მათ შესახებ. ხოლო
ნიტიკიდან მდინარე აბასკოსამ-
დე ოთხმოცდაათი სტადიონია.
ბორგისი აბასკოსს დაშორებუ-
ლია ას ოცი სტადიონით. ნესი-
სი ბორგისს – სამოცი სტადიო-
ნით; აქ არის კონცხი ჰერაკლეა.
ნესისიდან მასატიკემდე ოთხ-
მოცდაათი სტადიონია. აქედან
მდინარე აქეუნტამდე⁶² – სამოცი.
ეს მდინარე ჰყოფს ძილქებ-
სა⁶³ და სანიგებს. ძილქების მეფე
სტაქემფაკია. ამასაც შენგანა
აქვს ტახტი მიღებული. აქეუნ-
ტიდან ჰერაკლეს კონცხამდე ას
ორმოცდაათი სტადიონია. აქე-

დან ას ოთხმოცი სტადიონია
ბორცვამდე, რომელიც იცავს
[მოგზაურს] თრასკიული ქარისა-
გან და ბორეასაგან. აქედან ძველ
ლაზიკედ⁶⁴ წოდებულ ადგილამ-
დე ას ოცი სტადიონია. აქედან
ძველ აქაიამდე – ას ორმოცდა-
ათი. აქედან ნავსადგურ პაგრამ-
დე – სამას ორმოცდაათი. პაგრი-
დან ჰიერონის ნავსადგურამდე –
ას ორმოცი. აქედან სინდიკემდე
– სამასი.

სინდიკიდან ქიმერიულ ზოს-
ფორამდე და ზოსფორის ქალაქ
პანტიკაპეამდე ხუთას ორმოცი
სტადიონია. აქედან მდინარე
ტანანისამდე – სამოცი. ამბოზენ,

λιμένα, Σκυθικὸν καὶ τοῦτον, ἄλλοι ἑπτακόσιοι.

20

Ἐκ δὲ Καλοῦ λιμένος εἰς Ταμυράκην τριακόσιοι ἔσω δὲ τῆς Ταμυράκης λίμνη ἐστὶν οὐ μεγάλη, καὶ ἔνθεν εἰς τὰς ἐκροὰς τῆς

⁷⁰ Müller: Κερκινίτιν.

⁷¹ Müller: Κερκιντίδος.

ტიდიდან ნავსადგურ კალოსამდე (ესიც სკვიტურია) – კიდევ შვიდასი.

20

ნავსადგურ კალოსიდან ტამირაკემდე სამასი სტადიონია. ტამირაკის შიგნით არის პატარა ტბა. აქედან ტბის შესართავამდე

55

λίμνης ἄλλοι τριακόσιοι. ἐκ δὲ τῶν ἐκροῶν τῆς λίμνης εἰς Ἡρόνας⁷² στάδιοι ὀγδοήκοντα καὶ τριακόσιοι. καὶ ἔνθεν εἰς ποταμὸν Βορυσθένην πεντήκοντα καὶ ἑκατόν. κατὰ δὲ τὸν Βορυσθένην ἀνω πλείοντι πόλις Ἑλλάς ὄνομα Ὀλβία πεπόλισται. ἀπὸ δὲ Βορυσθένους ἐπὶ νῆσον σκυθῶν, ἐρήμην καὶ ἀνώνυμον, στάδιοι ἐξήκοντα. καὶ ἔνθεν εἰς Ὀδησσὸν ὀγδοήκοντα. ἐν Ὀδησσῷ ἔρμος γαυσίη. ἀπὸ δὲ Ὀδησσῶ ἔχεται Ἰστριανῶν λίμνη. στάδιοι εἰς αὐτὸν πεντήκοντα καὶ διακόσιοι. ἐνθίνδε ἔχεται Ἰστικῶν λίμνη. στάδιοι εἰς αὐτὸν πεντήκοντα. καὶ ἔνθεν εἰς τὸ Ψιδὸν καλούμενον στόμα τοῦ Ἰστρου διακόσιοι καὶ χίλιοι. τὰ δὲ ἐν μέσῳ ἔρημα καὶ ἀνώνυμα.

21

Κατὰ τοῦτο μάλιστα τὸ στόμα ἐπ' εὐθὺς πλείοντι ἀνέμων ἀπαρχτίζεσθαι⁷³ τὸ πάλαιος νῆσος πρόκειται, ἦντινα οἱ μὲν Ἀχιλλέως νῆσον, οἱ δὲ Δρόμον Ἀχιλλέως, οἱ δὲ Λευκὴν ἐπὶ τῆς χερσὸς⁷⁴ ὀνομάζουσιν. ταύτην λέγεται Θέτιν⁷⁵ ἀνεῖναι τῷ παιδί, καὶ ταύτην οἰκαῖν τὸν Ἀχιλλέα. καὶ νεῶς

სამასი სტადიონია. ტბის შესართავებიდან ეიონამდე – სამას ოთხმოცი. აქედან მდინარე ბორისთენემდე – ას ორმოცდაათი. ბორისთენის გასწვრივ ზემოთ რომ მისცურავ, შეგხვდება ელინური ქალაქი, სახელად ოლბია. ხოლო ბორისთენიდან პატარა, დაუსახლებელ და უსახელო კუნძულამდე სამოცი სტადიონია. აქედან ოდესოსამდე – ოთხმოცი. ოდესოსში არის სადგომი ხომალდთათვის. ოდესოსის იქით არის ისტრიელების ნავსადგური. აქამდე ორას ორმოცდაათი სტადიონია. აქედან არის ისაკების ნავსადგური, იქამდე ორმოცდაათი სტადიონია. აქედან ისტროსის შესართავამდე, რომელსაც ფსილონი ეწოდება, ათას ორასი სტადიონია. შუაში მდებარე ადგილები უდაბურია და უსახელო

21

ამ შესართავის პირდაპირ, თუ შიგ ზღვაში შესცურავ აპარკტიის [ზრდილოეთის] ქარის შემწეობით, შეგხვდება კუნძული. ამ კუნძულს ერთნი აქილევსისას უწოდებენ, ხოლო მეორენი – აქილევსის ასპარეხს, მესამენი კი – ლევკეს [თეთრს] ფერის მიხედვით. ამბობენ, რომ იგი თეტიდამ

⁷² Müller: 'Hónας.

⁷³ Müller: ὤς.

⁷⁴ Müller: χροιάς.

⁷⁵ Müller: Θέτις.

56

ἔστιν ἐν αὐτῇ τοῦ Ἀχιλλέως, καὶ
ξόανον τῆς παλαιᾶς ἐργασίας. ἡ
δὲ νῆσος ἀνθρώπων μὲν ἐρήμη
ἔστιν, νέμεται δὲ αἰξίν οὐ πολ-
λαῖς, καὶ ταύτας ἀνατιθέναι λέ-
γονται τῷ Ἀχιλλεῖ ὄσοι⁷⁶ προσί-
σχουσι, καὶ⁷⁷ ἄλλα πολλὰ ἀνατιθή-
ματα ἀνάκειται ἐν τῷ νεῷ, φιά-
λαι καὶ ὀκλύβιοι καὶ λίθοι τῶν
πολυτελεστέρων⁷⁸, καὶ ἐπὶ γράμ-
ματα, τὰ μὲν Ῥωμαϊκῶς, τὰ δὲ
Ἑλληνικῶς πεποιημένα ἐν ἄλλῃ
καὶ ἄλλῃ μέτρῳ, ἔπαινοι τοῦ Ἀ-
χιλλέως. ἔστιν δὲ ἅ καὶ τοῦ Πα-
τρόκλου· καὶ γὰρ καὶ τὸν Πάτρο-
κλον τιμῶσιν σὺν τῷ Ἀχιλλεῖ ὄσοι
τῷ Ἀχιλλεῖ χαρίζεσθαι ἐθέλου-
σιν. ὄρνιθες δὲ πολλοὶ ἀβλίζονται
ἐν τῇ νήσῳ, λάροι καὶ αἰθυσιαὶ
καὶ κορώναι αἰ θανάσσαι τὸ
πληθος οὐ σταθμητοί. οὗτοι οἱ
ὄρνιθες θεραπεύουσιν τοῦ Ἀχιλ-
λέως τὸν νεῶν. ἔωθεν ὁσημέραι
καταπέτονται ἐς τὴν θάλασσαν·
ἐπειτα ἀπὸ τῆς θάλασσης βεβρε-
γμένοι τὰ πτερὰ σπουδῆ αὐ ἐπεί-
τονται ἐς τὸν νεῶν, καὶ ῥαίνουσιν
τὸν νεῶν. ἐπειδὴν δὲ κελῶς ἔχη,
οἱ δὲ ἐκκαλλύνουσιν αὐ τὸ ἔδα-
φος τοῖς πτεροῖς.

ამოზიდა [ზღვიდან] თავისი ვაჟი-
სათვის და რომ მასზე ცხოვრობს
აქილევესი. კუნძულზე არის აქი-
ლევესის ტაძარი და ქანდაკება,
ძველი ნამუშევარი. კუნძულზე
ადამიანები არ ცხოვრობენ, მხო-
ლოდ მცირეოდენი თხა ბინად-
რობს აქ. ამზობენ, რომ ყველა,
ვინც ამ კუნძულს მოადგება,
თხებს სწირავს მსხვერპლად აქი-
ლევესს. ტაძარში სხვა მრავალი
შეწირულებაც არის: ფიალები,
ბეჭდები, ძვირფასი ქვები და
წარწერები ლათინურსა და ბერძ-
ნულ ენებზე აქილევესის შესახებ
სხვადასხვა სალექსო საზომით.
არის, აგრეთვე, პატროკლეს სა-
დიდებელი ლექსებიც, რადგან
პატროკლესაც სცემენ თაყვანს
აქილევესთან ერთად ისინი, რო-
მელთაც სურთ აქილევესს ასია-
მოვნონ. მრავალი ჩიტი ბუდობს
კუნძულზე: თოლიები, ყვინთიები
და ზღვის ყვავები. ეს ფრინვე-
ლები ემსახურებიან აქილევესის
ტაძარს. ყოველდღე დილით
ადრე ზღვისკენ მიფრინავენ, შემ-
დეგ იქ ისველებენ ფრთებს, მო-
ისწრაფიან ზღვიდან ტაძრისაკენ
და წყალს ასხურებენ ტაძარს;
როდესაც საკმაოდ დაასველებენ
მას, ფრთებით გვიან ტაძრის
იატაკს.

⁷⁶ Müller: ὄσοι [ἀεί].

⁷⁷ Müller: καὶ [γὰρ καί].

⁷⁸ Müller: Πολυτελεστέρων-ის შემდეგ ჩამატებულია: Ταύτα ξύμπαν-
τα χαριστήρια τῷ Ἀχιλλεῖ ἀνάκειται, შემდეგ მოსდევს: ἐπιγράμματα.

57

22

Οἱ δὲ καὶ τάδε ἱστοροῦσιν: τῶν
προσεσχηκότων τῇ νήσῳ ἱερεῖα
τούς μὲν ἐξεπίτηδες πλείοντας ἐς
αὐτὴν ἐπὶ ταῖς ναυσὶν κομίζειν,

22

ხოლო ზოგი ამას მოგვითხ-
რობს: კუნძულზე ჩამოსულთაგან
ზოგიერთნი საგანგებოდ არიან
მოსული, ხომალდით მოჰყავთ

καὶ τούτων τὰ μὲν καταφύειν, τὰ δὲ ἀφίεναι τῇ Ἀχιλλεῖ· τοὺς δὲ τινὰς ὑπὸ χειρῶνος ἐξαναγκασθέντας προσέχειν, καὶ τούτους παρ' αὐτοῦ τοῦ θεοῦ αἰτεῖν ἱερεῖον, χρωμένους περὶ⁷⁹ τῶν ἱερείων, εἰ ληθόν σφισιν καὶ ἄμεινον θῆσαι ἔτι περ ἄν⁸⁰ αὐτοὶ τῇ γνώμῃ ἐπιπέζαινον νεμόμενον, τιμὴν ἅμα καταβέλλοντες τὴν ἀξίαν σφίσιν ὀκοῦσαν, εἰ δὲ ἀπαγορεύοι ὁ χρησιμὸς—εἶναι γὰρ χρησίμους ἐν τῇ νεῖ—, προσβάλλειν τῇ τιμῇ· εἰ δὲ ἔτι ἀπαγορεύοι, ἔτι προσβάλλειν. συγχαρήσαντος δὲ γινώσκαι ὅτι ἀποχρῶσα ἢ τιμὴ ἔστιν. τὸ δὲ ἱερεῖον ἴστασθαι ἐπὶ τῆς ἀντόματον, μὴδὲ ἀποφύγειν ἔτι. καὶ τοῦτο δὴ πολὺ ἀνακατεῖσθαι τὸ ἀργύριον τῇ ἡρῃ τὰς τιμὰς τῶν ἱερείων.

⁷⁹ Müller: ἐπί.

⁸⁰ Müller: ἄν ἅλως.

მათ სამსხვერპლო საქონელი, ზოგს მსხვერპლად სწირავენ, სხვებს კი [თავისუფლად] უშვებენ აქილევსის სახელის მოსაგონებლად. ზოგიერთი კი ნაპირს მოადგება ქარიშხლის მიერ იძულებული. ესენი თვით ღმერთს თხოვენ სამსხვერპლო ცხოველს. ეკითხებიან სამისნოს – კარგია თუ ცუდი ამა თუ იმ ცხოველის მსხვერპლად მოტანა, იმ ცხოველის, რომელსაც ისინი აირჩევენ საძოვარზე, და, ამასთანავე, თავიანთი მოსაზრებით ცხოველის ტოლ საფასურს დადებენ ხოლმე [ტადარში]. თუ მისნის პასუხი უარყოფითია (ტადარში არის მისანი), ისინი უმატებენ ფასს, თუ ამის შემდეგაც უარყოფითი პასუხი გამოვიდა, კიდევ უმატებენ. როდესაც მისნის თანხმობას მიიღებენ, ისინი მიხვდებიან, რომ საფასური საკმარისია. სამსხვერპლო ცხოველი ამ დროს თვითონ ჩერდება და არ გარბის. ამრიგად, გმირს [აქილევსს] მრავალი ვერცხლი აქვს შეწირული სამსხვერპლო ცხოველის საფასურის სახით.

58

23

Φαίνεσθαι δὲ ἐνύπνιον τὸν Ἀχιλλεῖα τοῖς μὲν προσχοῦσι τῇ νήσῳ, τοῖς δὲ καὶ πλέουσιν, ἐπειδὴν οὐ πόρρω αὐτῆς ἀπόσχωσιν, καὶ φράζειν ὅποι⁸¹ προσσχεῖν τῆς νήσου ἄμεινον καὶ ὅποι⁸² ὀρμίσασθαι. οἱ δὲ καὶ ἕκαστος λέγουσιν φανῆναι σφίσι ἐπὶ τοῦ ἱστοῦ ἢ ἐπ' ἄκρου τοῦ κέρως τὸν Ἀχιλλεῖα, καθάπερ τοὺς Διοσκόρους⁸³ τοσόνδε μόνον τῶν Διοσκόρων⁸⁴ μεῖον. ἔχειν τὸν Ἀχιλλεῖα, ὅσον οἱ μὲν Διοσκόροι⁸⁵ τοῖς πανταχοῦ πλωζομένοις ἐναργεῖς φαίνονται καὶ φανέντες σατῆρες γίγνονται, ὁ δὲ τοῖς πελάζουσιν ἤδη τῇ νή-

23

აქილევსი სიზმარში ეცხადება ზოგს კუნძულზე მოსვლის შემდეგ, ხოლო ზოგს – ჯერ კიდევ ზღვაში ყოფნისას კუნძულთან მიახლოების დროს, და უჩვენებს მათ, თუ კუნძულზე სადაა უკეთესი მისადგომი ხომალდისათვის და სადაა საჭირო ღუზა ჩაადონ. ზოგიერთები ამბობენ, რომ აქილევსი მათ ცხადად მოველინა ანმაზე ან ქანდარის კიდეზე, დიოსკურების მსგავსად. აქილევსი მხოლოდ იმით ჩამორჩება დიოსკურებს [ამბობენ ისინი], რომ უკანასკნელნი ყველგან ეცხადებიან ზღვაზე მოგზაურებს

σφ. οὐ δὲ καὶ τὸν Πάτροκλόν
σφισιν ὀφειλῆναι ζήνυπιον λέγουσιν.
τάδε μὲν ὑπὲρ τῆς νήσου τῆς τρῆς
'Αχιλλέως ἀκοὴν ζῆνέγραψα τῶν
ἢ αὐτῶν προσχόντων ἢ ἄλλων
πεπυσμένων καὶ μοι δοκεῖ οὐκ
ἀπιστα εἶναι. 'Αχιλλέα γὰρ ἐγὼ
πεῖθομαι εἶπερ τινὰ καὶ ἄλλον
ἦρω εἶναι, τῇ τε εὐγενεῖς τεκμαι-
ρόμενος καὶ τῇ κάλλει καὶ τῇ
ῥώμῃ τῆς ψυχῆς καὶ τῇ νέον
μεταλλάξαι ἐξ ἀνθρώπων καὶ τῇ
'Ομήρου ἐπ' αὐτῷ ποιήσει καὶ τῇ
ἔρωτικὸν γενέσθαι καὶ φιλέταιρον,

⁸¹ Müller: δπου.

⁸² Müller: δπου.

⁸³ Müller: Διοσκούρους.

⁸⁴ Müller: Διοσκούρων.

⁸⁵ Müller: Διόσκουροι.

59

ὄς καὶ ἔπαποθανεῖν ἐλέσθαι τοῖς
πασινοῖς.

სხვებზე უფრო მეტ გმირად ვთვლი, ანგარიშს ვუწევ მის კეთილშობილურ წარმოშობას, სილამაზეს, სულიერ ძალას, ამ ქვეყნის მიტოვებას ახალგაზრდობის ჟამს, ჰომეროსის პოეზიის მიერ მის შესხმას, სიყვარულსა და მეგობრობაში სიმტკიცეს და ერთგულებას იქამდე, რომ მან საყვარელი ადამიანის სიკვდილის შემდეგ არჩია თვით მომკვდარიყო.

24

ისტროსის ეგრეთ წოდებულ ფსილონის შესართავიდან მეორე შესართავამდე სამოცი სტადიონია აქედან ეგრეთ წოდებულ კალონის შესართავამდე – ორმოცი სტადიონი. კალონიდან ეგრეთ წოდებულ ნარაკონამდე, ისტროსის მეოთხე შესართავამდე, სამოცი სტადიონია. აქედან მეხუთე შესართავამდე – ას ოცი. ქალაქ ისტრიაამდე – ხუთასი. აქედან ქალაქ ტომევსამდე – სამასი. ტომევსიდან ქალაქ კალატიდამდე – კიდევ სამასი. სადგომია ხომალდთათვის. აქედან კარიელთა ნავსადგურამდე ას ოთხ-

'Από δὲ τοῦ Ψιλοῦ καλουμένου στόματος τοῦ Ἰστρου ἕξ τὸ δεύτερον στόμα στάδιοι ἐξήκοντα. ἐνθίνθε ἐπὶ τὸ Καλὸν καλούμενον στόμα στάδιοι τεσσαράκοντα. καὶ ἀπὸ τοῦ Καλοῦ ἐπὶ τὸ Νάρακον ὧδε ὀνομαζόμενον στόμα τέταρτον τοῦ Ἰστρου στάδιοι ἐξήκοντα. ἐνθίνθε ἐπὶ τὸ πέμπτον εἴκοσι καὶ ἑκατὸν καὶ ἔνθεν εἰς Ἰστρίαν πόλιν στάδιοι πεντακόσιοι. ἐνθίνθε εἰς Τομέα⁸⁶ πόλιν στάδιοι τριακόσιοι. ἀπὸ δὲ Τομέως⁸⁷ εἰς Κάλλαριν πόλιν ἄλλοι τριακόσιοι ὄρμος ναυσίν. ἐνθίνθε εἰς Καρῶν λιμένα ὀγδοήκοντα καὶ ἑκατὸν. καὶ ἡ γῆ ἐν κύκλῳ τοῦ λιμένος Καρία κληίζεται⁸⁸. ἀπὸ δὲ Καρῶν λιμένος εἰς Τετρασιάδα⁸⁹

⁸⁶ Müller: Τομέας.

⁸⁷ Müller: Τομέων.

⁸⁸ Müller: κληίζεται.

⁸⁹ Müller: Τετρισιάδα.

60

στάδιοι εἴκοσι καὶ ἑκατὸν. ἐνθίνθε εἰς Βιζώνην χῶρον ἔρημον στάδιοι ἐξήκοντα. ἀπὸ δὲ Βιζώνης εἰς Διονυσόπολιν στάδιοι ὀγδοήκοντα. ἐνθίνθε εἰς Ὀδησσὸν διακόσιοι ὄρμος ναυσίν. ἐκ δὲ Ὀδησσὸς εἰς τοῦ Αἴμου τὰς ὑπερείας, αἶ ὁ ἡ εἰς τὸν Πόντον καθήκουσιν, στάδιοι τριακόσιοι ἐξήκοντα. καὶ δεῦρο ὄρμος ναυσίν. ἐκ δὲ τοῦ Αἴμου εἰς Μεσημβρίαν πόλιν ἐνεθήκοντα ὄρμος ναυσίν. καὶ ἐκ Μεσημβρίας εἰς Ἀγχιάλον πόλιν στάδιοι ἑξήκοντα, καὶ εἰς Ἀγχιάλου εἰς Ἀπολλωνίαν ὀγδοήκοντα καὶ ἑκατὸν. αὐταὶ πᾶσαι αἱ πόλεις Ἑλληνίδες εἰσίν, φημισμένοι ἐν τῇ Σκυθίᾳ, ἐν ἀριστοτέλει ἐσπλέοντι εἰς τὸν Πόντον. ἐκ δὲ Ἀπολλωνίας εἰς Χερρόνησον στάδιοι ἐξήκοντα ὄρμος ναυσίν. καὶ ἐκ Χερρόνησου εἰς Ἀδελφίου τείχος πεντήκοντα καὶ διακόσιοι. ἐνθίνθε εἰς Θυσιάδα ἀκτὴν εἴκοσι καὶ ἑκατὸν.

მოცი სტადიონია და ნავსადგურის გარშემო [არსებული] ქვეყანა იწოდება კარიად. კარიელებს

ნავსადგურიდან ტეტრასიადამდე ას ოცი სტადიონია. აქედან უკაცრიელ ადგილამდე, ბიძონემდე, სამოცი სტადიონია. ბიძონიდან დიონისოპილისამდე – ოთხმოცი. აქედან ოდესოსამდე – ორასი. აქ ხომალდთა სადგომია. ოდესოსიდან ჰაიმოსის მთის ძირამდე, რომელიც პონტომდე გრძელდება, სამას სამოცი სტადიონია. აქაცაა ხომალდთა სადგომი. ჰაიმოსიდან ქალაქ მესემბრიაამდე, ოთხმოცდაათი სტადიონია. სადგომია ხომალდთათვის. მესემბრიიდან ქალაქ ანქიალემდე სამოცდაათი სტადიონია. ანქიალიდან აპოლონიამდე – ას ოთხმოცი. ყველა ესენი ელინური ქალაქებია, რომლებიც მდებარეობენ სკვითიაში იმისათვის, ვინც პონტოში შესცურავს, მარცხენა მხარეს. აპოლონიიდან ქერონესამდე სამოცი სტადიონია. სადგომია ხომალდთათვის. ქერონესიდან ავლაიოსის კედლამდე –

ორას ორმოცდაათი. აქედან თინადის ნაპირამდე – ას ოცი.

Ἄπο δὲ Θυνιάδος ἐς Σαλμυδησὸν στάδιοι διακόσιοι. τούτου τοῦ χωρίου μνήμηγ πεποιήται Ξενοφῶν ὁ πρεσβύτερος, καὶ μέχρι τούτου λέγει τὴν στρατιάν ἐλθεῖν τῶν Ἑλλήνων, ἧς αὐτὸς ἤγησαστο, ὅτε τὰ τελευταῖα σὺν Σεύδη τῷ Θρακί ἐστράτευσεν. καὶ περὶ τῆς ἀλιμενότητος τοῦ

თინიადიდან სალმისამდე ორასი სტადიონია. ამ ადგილს იხსენიებს ქსენოფონტი-უფროსი; ის ამბობს, რომ აქამდე მოდიოდა ელინების ჯარი მისი წინამძღოლობით, მაშინ, როდესაც ილაშქრა თრაკიელ სვეთვისთან ერთად. მან ბევრი დაწერა იმის შესახებ, რომ აქ არაა ნავსად-

61

χωρίου πολλὰ ἀνέγραψεν, ὅτι ἐνταῦθα ἐκπίπτει τὰ πλοῖα χειμῶνι βιαζόμενα, καὶ οἱ Θρακὲς οἱ πρόσχωροι ὅτι ὑπὲρ τῶν ναυαγίων ἐν σφίσιν διαμάχονται.

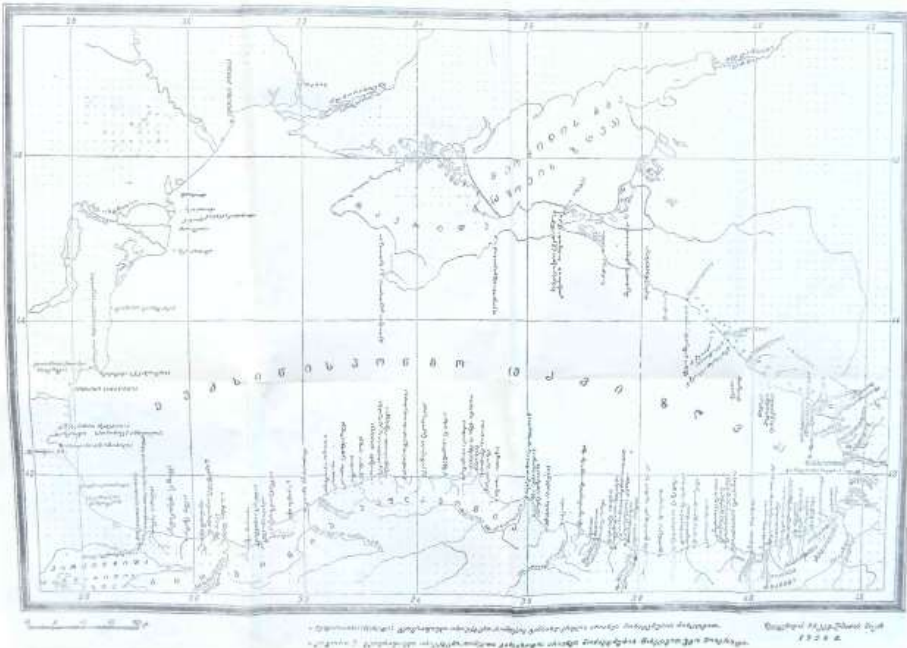
Ἄπο δὲ Σαλμυδησοῦ ἐς Φρυγίαν στάδιοι τριακόσια καὶ τριακόσιοι. ἐνθὲνδε ἐπὶ Κυανέας εἴκοσι καὶ τριακόσιοι. αὗται δὲ αἱ Κυανεαὶ εἰσιν, ἃς λέγουσιν οἱ ποιηταὶ πλαγκτίας πάλλαι εἶναι, καὶ διὰ τούτων πρώτην περᾶσαι τὴν Ἀργῶν, ἧτις ἐς Κόλχους Ἰάσονα ἤγαγεν. ἐκ δὲ κυανέων ἐπὶ τὸ Ἱερὸν τοῦ Διὸς τοῦ Οὐρίου, ἔναπαρ τὸ στόμα τοῦ Πόντου, στάδιοι τεσσαράκοντα. ἐνθὲνδε ἐς λιμένα Δάφνης τῆς Μαιομένης καλουμένης στάδιοι τεσσαράκοντα. ἀπὸ δὲ Δάφνης ἐς Βυζάντιον ὀγδοήκοντα.

Τάδε μὲν καὶ τὰ ἀπὸ τοῦ Βοσπόρου τοῦ Κιμμερίου ἐπὶ Βόσπορον τὸν Θρακίον καὶ πόλιν Βυζάντιον.

გური, რომ მრავალი ხომალდი იღუპება აქ ქარიშხლისაგან და რომ აქ მცხოვრებ თრაკიელებს ხშირად უთანხმოება უტყდებათ დამსხვრეული ხომალდების ნაწილების გაყოფის დროს.

სალმიდესიდან ფრიგიამდე სამას ოცდაათი სტადიონია. აქედან კიანეს კუნძულამდე სამას ოცი. ეს ის კიანეს კუნძულებია, რომლებზედაც პოეტები ამბობენ, თითქოს ძველად ისინი მოხეტიალენი იყვნენ და, თითქოს, პირველად მათ შორის გაიარა ხომალდმა არგომ, რომელმაც იაზონი კოლხებთან მიიყვანა. კიანედან ზევს ურიოსის ტაძრამდე, სადაც პონტოს შესართავია, ორმოცი სტადიონია. აქედან ეგრეთწოდებულ შმაგი დაფნის ნავსადგურამდე ორმოცი სტადიონია. დაფნიდან ბიზანტიონამდე – ოთხმოცი.

აი, ეს ადგილებია კიმერიის ბოსფორიდან თრაკიის ბოსფორამდე და ქალაქ ბიზანტიონამდე.

კომენტარები

1. ტრაპეზუნტი] ტრაპიზონი, Aristoteles, Mir. aud. 18; ტრაპეზუნტი კოლხეთისა. PS. Scyl. Periplus, 85: პონტოს ტრაპეზუნტი მაკროკეფალთა ქვეყანაში. Xen. An. V. 8, 22: ტრაპეზუნტი ელინური ქალაქი ევქსინის პონტოზე, სინოპელთა ახალშენი კოლხეთის ქვეყანაში. Tab Peut - Trapezunte. Herod. Hist. VI, 127: ტრაპეზუნტი ქალაქია არკადიაში.

Paus. Descr. Gr. 8,1 არკადიაში თავდაპირველად ცხოვრობდნენ პელაზგები, ქვეყანას „პელაზგია“ ერქვა. 8,27 უმველეს მოსახლეობას (პელაზგ-არკადიელებს) ჰქონდათ ქალაქები, ამ ქალაქთა შორის იყო არკადიის ტრაპეზუნტი. ტრაპეზუნტელები ამოწყვეტეს არკადიელებმა, მათი ნაწილი კი გადარჩა და მიაშურა პონტოს ტრაპეზუნტს. პონტოს ტრაპეზუნტის მცხოვრებლებმა გამოქცეულები მიიღეს, რადგან ეს უკანასკნელნი მათი მეტროპოლისიდან იყვნენ და მათ სა-

ხელს ატარებდნენ.

2. ამბობს ქსენოფონტი] Xen. An. V, 8,22.

3. ფილესიოსი] ღმერთის სახელია. არიანესთან ჰქვია ჰერმესის შვილიშვილს, სხვა ავტორებთან აპოლონის ზედმეტი სახელია. მაგ. Plin. NH 34, 8, 19. 75: Macrob. Sat. I, 17.

4. ქსენოფონტის მსგავსად] Xen. An. VI, 6. 22, 25.

5. ჰისოსი] ნავსადგური სურმენე, მდინარე კარა-დერე. Ptol. Georg. V, 7, 4 ჰისოსი კაპადოკიის ზღვაზეა, ფარნაკიასა და ტრაპიზონს შორის. Tab. Peut.-ზე აღნიშნულია ჰისოსი ტრაპეზ. შემდეგ (Hyssillime). ჰისოსი იხსენიებენ: Strab. Georg. II, 5, 24; XIV, 5, 19; Plin. NH, V, 91; VI, 214; Cic. ad Att. II, 10; V, 20; Xen. An. 1, 2, 24; IV, 1; Diod. Sic. Biblioth. hist. XIV, 21, 1; Proc. Goth. VIII, 2 Σουσιρμυνα.

V საუკუნიდან ამ ნავსადგურს ჰისოსს აღარ უწოდებენ, არამედ „სუსარმიას“ (პ. ი ნ გ ო რ ო ყ ვ ა, გიორგი მერჩულე, 1954, გვ. 225).

ჰისოსი სპარსელების და ალექსანდრე მაკედონელის დროს ძლიერი და აყვავებული ქალაქი იყო (Xen. An, I, 2, 24; IV, 1;

64

Diod. Sic. XVII, 32, 4) შემდეგ კი ძლიერ დაკნინდა და სტრაბონის ხანისათვის პატარა დაბად იქცა. ალექსანდრე მაკედონელის 333 წლის გამარჯვების შემდეგ ამ ადგილმა სახელი გაითქვა, მას ნიკოპოლისი დაარქვეს – Steph. Byz. Ethnica, s. v. Dionys. Perieg. 11 Ruge, Pauly – Wissowa, Real – Encycl. D. cl. Alt. Wiss.).

6. ჰომეროსი ამბობს] Od. 469.

7. მოედინებოდა] Ath. Deipn. IV, p. 156 E.

8. ათენი] ფაზარი. ქალღმერთ ათენას ტამარს აქ სტეფანე ბიზანტიონელიც იხსენიებს. Proc. Goth. IV, 2; Pers. II, 29; Ptol. Georg. (A – thenis). ტომაშევი (RE s. V.) ამბობს, რომ ადგილი ათენი ახლაც არსებობს რიზეს მეზობლად და ის იხსენიება მოსე ხორენელის გეოგრაფიაშიცო.

9. ბორეა] ჩრდილოეთის ქარის სახელია.

10. აპარკტია] ესეც ჩრდილოეთის ერთგვარი ქარის სახელია.

11. აფსაროსი] სარფი. სახელი „აფსაროსი“ არიანეს მიხედვით მედეას ძმისაგან, აფსირტესაგან მომდინარეობს. აფსაროსი აღნიშნულია Tab. Peut.-ზე (Apsaro). ამ ადგილს იხსენიებს: Pros. Goth. IV, 2, 14, 16; III, p. 320. პროკოპი კესარიელი ციხე-სიმაგრე აფსაროსს ლაზების ქვეყანაში ათავსებს, Plin. VI, 12,13 – მაკრონების ქვეყანაში ტრაპეზუნტიდან 150 სტადიონის დაშორებით. Ps. Scyl. 81: აფსაროსი მდინარეზეა კოლხეთში. St. Byz.: აფსაროსი, რომელსაც წინათ აფსირტი ერქვა. ანტიკური ავტორები: Ps. Scyl. 81; App. Mith. 101; Plin. VI, 13; Ptol. V, 6, 7 აფსაროსს უწოდებენ ჭოროხის იმ ტოტს, რომელზედაც გ ო ნ ი ა მდებარეობს. K. Müller-ით ჭოროხის დასავლეთი ტოტი მდ. აფსაროსია, აღმოსავლეთი კი - აკამფსისი (FHG V, 174).

ლ. ე ლ ნ ი ც კ ი ს აზრით (Из исторической географии древней Колхиды. ВДИ. 1938. N 2/3. გვ. 308 – 311) ამ ადგილს ახლა

გონია ჰქვია (ასევე. დ ი უ ბ უ ა დ ე მ ო ნ პ ე რ ე ც აფსაროსს ჭო-
როხის სამხრეთით შვიდი კილომეტრის დაშორებით ათავსებს გო-
ნიასთან).

3. ინგოროყვა აფსარს. ციხე ქალაქს მდ. ჭოროხის სამხრე-
თით. თვლის თანამედროვე სარფად ბათუმის რაიონში (გ. მერჩულე.
გვ 204).

აფსაროსი, როგორც სამხრეთ კოლხეთის, ანუ ჭანეთის მთავარი
პუნქტი მოხსენებულია ანდრია მოციქულის დასავ. საქართველო-
ში მოღვაწეობის აღმწერ ძეგლში (Scherman, Prophet. Vitae, fab-
p. 153 sq. 156. 3. ინგოროყვა, დას. შრ. გვ. 223). აფსაროსი რომის
იმპერიის საზღვრების დამცველ სიმაგრეთა სისტემაში ერთ-ერთი
მნიშვნელოვანი პუნქტი იყო. არიანეს მიხედვით იქ რომის ჯარის
ხუთი კოპორტი იდგა. არიანეს ამ ცნობას მხარს უჭერს CIL, X

65

№ 1202 რომლის მიხედვით იმპ. ტრაიანეს დროს აფსაროსში იდგა
პონტოს აღმოსავლეთ სანაპიროს, დამცველი რომაელთა რაზმი.

12. კოპორტი] ლეგიონის 0,1 ნაწილი, შედგება სამი მანიპული-
საგან ან ექვსი ცენტუ- რისაგან

13. აფსირტე] მედეას ძმა რომელიც მედეამ აკუწა არგონავტე-
ბის ლტოლვისას კოლ-ხეთიდან. ოვიდიუს ნაზონი (Tristia III, 9)
ქალ. ტომევისს (ახლანდ. კონსტანცას) სახელს აფსირტეს მოკვლას
უკავშირებს (ბერძნული სიტყვა “ტომეინ!” დაჭრას ნიშნავს), ასევე
აპოლოდორე ათენელი (Biblioth. I, 9, 24) და სტეფანე ბიზანტიო-
ნელი.

14. ტიანა] ქრისტუპოლი. Const. Porph. De thematiobus, I, 2:
მეორე კაპადოკიის ქალაქია. Basil. Sophen. Ταξ Παιρ.: მეორე კა-
პადოკიის ეპარქიის სამიტროპოლიტო ცენტრია. Stept. Byz.: თავდა-
პირველად იწოდებოდა „თონანად“, ბგერების შეცვლის შედეგად მი-
ვიღეთ „ტიანა“, როგორც გადმოგვცემს არიანე. 1598 წელს არიანეს
სქოლიოების გამომცემელი Jo. Guiliehuus Stukins-ი წერს, რომ
არიანე ტრაპეზუნტის ახლოს აღმოსავლეთითაა საძებნი და რომ არი-
ანე იძლევა იმ მხარის სახელს. რომელშიც თიანა-ტონსა შედიოდაო,
სახელდობრ, „თიანიკეს“ (ჭანეთს. ნ. კ.). Steph. Byz.: „ტიენის“ –
ქალაქი კოლხთა. მდ ტიენიდიდან აქვს სახელი მიღებული.
Plin. NH, VI, 8; Strabo, XII, 2,7; 2,9; Ptol. V, 6, 18: ქალაქი
კაპადოკიაში. „ტიენის“ მხარეში.

15. ორესტე და პილადე] ორესტე ტროის ომში მონაწილე ბერ-
ძენთა ლაშქრის მთა-ვარსარდლის, აგამემნონის ვაჟია. პილადე –
ორესტეს განუყრელი მეგობარი.

16. მდ. ოფისი] ამ მდინარესთან ახლა არის ადგილი „ოფი“.
არიანეს მიხედვით ეს მდინარე ჰყოფს კოლხების ადგილ-სამ-
ყოფელს „თიანიკისაგან“ (ჭანეთისაგან). Tab. peut.-ზე არის ეს პუნ-
ქტი აღნიშნული (Opiunte). Paus. Descr. Gr. VIII; 8. 4, 7: არკა-
დიაშიცაა ამ სახელის მქონე მდინარე. ახლანდ. მდ. სულაკლი.

17. მდ. ფსიქროსი] კომენტატორთა მიხედვით ეს მდინარე დღევან-
დელ ვალტახი-სუს უდრის Ptol V, 9, 8: მდინარეა აზიის სარმატი-
აში. Pape (ლექსიკონი ბერძნულ საკუთარ სახელთა) კოლხების და

ჭანების საზღვრებზე ათავსებს ამ მდინარეს. Anon. PPE 38 (GGM, I, გვ. 411): Arist. Hist. An. 3, 12.

18. მდ. კალოსპოტამოსი] მდ. კალოპოტამოს – დერე. Anon. 39 (GGM, I, გვ. 411).

19. მდ. რიდიოსი] მდ. როხის-სუ. Ptol. V, 9, 8: ნავსადგური რიდიოსის ათენსა და პიტეონტს შორის. Strabo, VII, 5, 7; Ps. Scyl. 84; Tab. Peut.: Reila. C. Muller-ი (GGM. I. P. 374, 2) რიზეს თვლის ქ. ბეპირიადად ბეპირთა ქვეყანაში. Anon. 39 (GGM. I. გვ. 411). Proc. BP II, 29: ქალაქია ლაზიკეში, ტრაპეზუნტიდან ორი დღის

66

სავალითაა დაშორებული. Proc. De aedif. III, 7: ტრაპეზუნტელთა საზღვრებს იქით სოფელი რიზეა; იუსტინიანემ იგი განაახლა და ზღუდე-სიმაგრე შემოავლო. Agath. V, 1: რიზე ქალაქია. Basil. Sophen. Notitia, III: რიზეს საეპისკოპოსო კათედრა შედის პოლემონის პონტოს ეპარქიაში Notitia, IV: რიზეს სამიტრო-პოლიტო. Not. X: რიზეს საარქიეპისკოპოსო (იხ. ს. ყ ა უ ხ ჩ ი შ ვ ი ლ ი, გეორგიკა IV, 2, გვ. 192, ტაბულა).

20. მდ. ასკუროსი] ასკოროსი – Anon. 39 (GGM. I, გვ. 411). Dtol. V, 13, V, 13, 10. გეოგრაფმა კიპერტმა სწორად შეამჩნია, რომ სტადიონების ცნობილი რაოდენობა მდ. ასკუროსის სალოკალიზაციოდ მიღებული (30 სტადიონი კალოსიდან და 60 – ასკუროსიდან ადიენამდე) არაა სწორი (RE, Tomaschek).

21. მდ. ადიენი] მდ. ყიბლედალ-დერე. Ps. Scyl. 83 ხმარობს სახელს „ოდენიოსს“. Tab. Peut.: Ardineo. Anon. 39 ეთანხმება არიანეს მანძილებში.

22. მდ. მაგატისი] Anon. 40 (GGM, I, გვ. 411). ВДИ- ით ეს მდინარე დღევანდელი სუხა-დერეა.

23. მდ. პრიტანიდი] არიანეს მიხედვით ამ მდინარესთან იყო მაკრონთა და ჰენიოხთა მეფის, ანქიალეს რეზიდენცია. Ps. Scyl. 83: პორდანისი (დღევანდ. ფურტუნ-სუ. იხ. ВДИ, 1948, N1, გვ. 267). ..თუ მდინაოე პრიტანეს მდებარეობა ათენიდან დაშორებულობის მანძილის- მიხედვით ვივარაუდეთ, მაშინ მაკრონების და ჰენიოხების მეფის, ანქიალეს სასახლე დაახლოებით ახლანდელი ვიწეს მახლობლად უნდა ვიგულისხმოთ. თუ ეს მცდარი არაა. მაშინ მდ. ოფითგან მოყოლებული ჭანების მიწა-წყალი ყოფილა, ხოლო ვიწეს ჩრდილო აღმოსავლეთით მაკრონების და ჰენიოხების თემი ყოფილა... ანონიმიდან ირკვევა. რომ მაკრონებისა და ჰენიოხების მიწაწყალი მდინაოე ოფისა და არქაბეს წყლის ხეობათა შორის ყოფილა მოქცეული და დასავლეთ საზღვრად ოფის ხეობა, ხოლო აღმ. საზღვრად

არქაბეს ხეობა უნდა მივიჩნიოთ (ივ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი, ქართველი ერის ისტორიის შესავალი, I, 1950, გვ. 264 - 5).

24. ანქიალე] მაკრონთა და ჰენიოხთა მეფე. Dio Cass. Hist Rom. LXVIII, 19.

25. მდ პიქსიტე] Plin. VI. 12: პიქსიტე აფსაროსის დასავლეთითაა. Ps. Scyl. 82 – არიანე და სვილაქსი თანაბრად ათავსებენ ორ მდინარეს - პრიტანისსა და აფსაროსს შორის – პიქსიტესა და არ-

ქაბისს (GGM I, 63).

26. მდ. არქაბისი] არხავე. Ps. Scyl. 82: მდ. არქაბისი, ბიძერე-
ბის ქვეყანაში. Ptol. V, 6, 6: არკადისი. Tab. Peut.: აზგაბესი.
(Abgabes). Anon. 42 (GGM I, gv. 412): არქაბისიდან მდ. ოფისა-
მდე წინათ ეკქეირიებად წოდებული ტომი ბინადრობდა, ახლა კი

67

მაქელონები და ჰენიოხები. Pros.Goth. VIII, 2: არქაზე ქალაქი
ევქსინის პონტოს ნაპირას. მდინარის თანამედროვე სახელი არ-
ხავეხ-სუ (ВДИ, 1948, N 1, გვ. 268).

27. მდ. აკამფსისი] მდ. ჭოროხი. Plin, I, 12. კლავდი პტოლემე აფ-
საროსის შემდეგ სებასტოპოლისს ათავსებს. პროკოპი ამ მდინარეს
უწოდებს ზოას (BG VIII, 2) ზოა, მისი აზრით, იწყება Τζαυიარჲ-ს
მთებიდან და ამას შემდეგ რაც გამოივლის მრავალ ჭალას და შემოუფ-
ლის მთაგორიან ადგილებს, ლაზთა სოფლების მახლობლად ჩაივლის
და ერთვის ევქსინის პონტოს. აქ მას უკვე ზოასი აღარ ეწოდება... მას,
სხვათა შორის, ადგილობრივი მცხოვრებნი აკამფსისს უწოდებენ...
Proc. BP. II, 29: მდინარე ზოასი გამოდის სადაც ჭანეთის საზღ-
ვრების მახლობლად არმენიელთა ადგილებში... მის შემდეგ რაც ეს
მდინარე მიაღწევს იმ ადგილს, სადაც კავკასიისა და იბერიის საზღ-
ვრები, აქ, რადგან მას ბევრი სხვა წყალიც ემატება. ის იზრდება
ძალიან და ნაცვლად ზოასისა, ამიერიდან ფაზისად წოდებული გა-
ნაგრძობს მდინარეობას ნაოსნობისათვის გამოსადეგი, ვიდრე ევქ-
სინად წოდებულ ზღვამდე (გეორგიკა, II, 71-72). აკამფსისის და-
სავლეთი ტოტი აფსაროსია სვიდა: აკამფსისი ქალაქის სახელია.
მდინარეცაა მახელონების ქვეყანაში. Const. Porph. De adm. Imp.
46, 211: აკამფსისის მეციხოვნე რაზმი. XII ს-დან კი იმ ადგილას,
სადაც ძველ წყაროებში აკამფსისის ციხეა მოთავსებული იხსენი-
ება გო-ნია (ს. ყ ა უ ხ ჩ ი შ ვ ი ლ ი, ანტიკური. მასალები ბათუმის
ისტორიისათვის, ქუთაისის პედ-ინსტ. შრ. X, 1950 - 51. გვ. 21).
ტ ო მ ა შ ე კ ი ს (RE) აზრით სახელი „ჭოროხი“ ადგილობრივ ენებ-
ზე ნიშნავს „მოუდრეკელს“, რადგან ეს მდინარე ზღვას ერთვის დი-
დი სიძლიერით, სისწრაფით.

28. მდ. ბათისი] ყოროლის წყალი. Plin. VI, 12; Scyl. 81.
ამ მდინარესთან მოთავსებულ ნავსადგურს Tab. Peut. აღნიშნავს
სახელით Portus altus (უფრო ზუსტად Portualtus): ღრმა ნავსად-
გური. იტალიურ რუკებზე ჰქვია La Vati, გონიას ჩრდი-
ლოეთით.

მდინარე „ბათვს“ ჭოროხის ჩრდილოეთით არის 12 – 13 კი-
ლომეტრის მანძილზე და ეს შეიძლება იყოს ყოროლის წყალი (არი-
ანეს 75 სტადიონი = 12 – 13 კმ-ს). ეს უკანასკნელი მდინარე ჭო-
როხის შესართავს აქ ნამდვილად ამდენითაა დაშორებული (ს. ყ ა-
უ ხ ჩ ი შ ვ ი ლ ი ანტ. მას. ბათუმის ისტ., გვ. 19). Tab. Peut.
არიანეს და პლინიუსს უჭერს მხარს. მასზე ბათისი მოთავსებულია
აფსაროსის ჩრდილოეთით და ისიდის სამხრეთით. ს. ს ყ ა უ ხ ჩ ი-

68

შვილი უშვებს შესაძლებლობას პორტის არსებობისაც მდ. ბათის-თან, ამის საბუთად მას მოაქვს Tab. Peut-ს altus (დას.

შრ., გვ. 23).

29. მდ. აკინასე] მდ. კინტრიში. ტომაშევი „ხინოს წყლად“ თვლის (RE). ელნიცკის, დიუბუა დე მონპერეს და მიულერის აზრითაც კინტრიშია აკინასე. სვიდა, ამბობს, რომ „აკინასის“ ადგილის სახელიაო Tab. Peut. Portualtus -ს (ბათუმის) შემდეგ ათავსებს apasi-dam-ს.

30. მდ. ისისი] ნატანები. Ps. Scyl. 81: ირისი. სვიდა: ირისი Anon. 42; Plin. VI, 12; Tab. Peut. X, 5: არის აღნიშნული, რაც უნდა წავიკითხოთ ad Isidem, ე. ი. ისისი (Ruge, RE IX, 2132)

31. მდ. მოგროსი.] სუფსა. Plin. VI, 12, Tab. Pent. ნიგროსს (Nigro) უწოდებს.

32. მდ. ფაზისი] მდ. რიონი. Tab. Peut. Phasin. ძველ მწერალთა მიერ მრავალჯერ მოხსენებული მდ. ფაზისი მდ. რიონია. აქ მკვლევართა შორის აზრთა სხვადასხვაობა არ არსებობს მდ. რიონის მარცხენა ნაპირზე მდებარეობდა ქ. ფაზისი (დღევანდ. ფოთი). ქალაქის მდებარეობის დაწვრილებითი აღწერა აქვს მოცემული ნ. ლომოურს სტატიაში: Из исторической географии древней Колхиды, ВДИ, 1957, N4. გვ. 96 და შ.

სტატიაში ნათქვამია, რომ ყველა სპეციალური ნაშრომის განხილვა გვარწმუნებს, რომ რიონის შესართავი ძველად ცოტათი უფრო აღმოსავლეთით უნდა ვიგულისხმოთ. ამასთან დაკავშირებინთ ქ. ფაზისი დღევანდელ ფოთზე ცოტა უფრო აღმოსავლეთით უნდა ვეძიოთ იქ, სადაც დარჩენილია „ნაჯიხური“, ციხის ნაშთი, ყოფილი სიმაგრე (გვ. 99).

33. ტიტარესი] თესალიის მდინარე.

34. პენეოსი] თესალიის მდინარე.

35. ფასიანე ქალღმერთი] მატრიარქატის ხანიდან შემორჩენილი ღვთაება. მცირე აზიის ქალღმერთი, რეა-კიბელე – ღმერთთა დედა. ათენის მეტრონში. ღმერთთა დედის ტამარში, იყო ფიდიასის მიერ შესრულებული ქანდაკება ამ ღვთაებისა. რეა-კიბელე აღმოსავლური ღვთაებაა. საერთოდ დაკავშირებულია კაბირების (მჭედელთა კოლექტივის) კულტთან. ერთ-ერთი კაბირი პრომეთე იყო (Paus. Descr. Gr. IX. 25. 6). კიბელეს შავი ზღვის სანაპიროზეც სცემდნენ თავყვანს. არიანეს ცნობა მიგვითითებს იმაზე, რომ ქართველებს და მცირე აზიის ავტოხთონურ მოსახლეობას ერთი და იგივე სალოცავი ჰქონდათ, რაც ამ ტომების ერთგვარ სიახლოვენათესაობაზე უნდა ლაპარაკობდეს.

35a. არგოს] ცნობილი ხომალდი, რომლითაც იმოგზაურეს არგონავტებმა.

36. მდ. ქარიენტის] მდ. ხობი – Tab. Peut. წერს კარიენტს (Cariente); Plin. VI, 14: ხარიენ; Ptol. V, 10,2: ხარიუსტოს; Ps.

Scyl. 81: არიოს. ტომაშევის (RE) მიხედვით ქარიენტის ჩრდილოეთით მიმდინარეობს ხობი. Strabo, XI. 2, 18: ხარის. ს. ჯანაშიას ქა-

რიენტი მდ. ცივად მიაჩნდა (ენიმკის მოამბე, ტ. I, 1937). ცივი პატარა მდინარეა, ქარიენტს კი სანაოსნოს უწოდებს არიანე. გარდა ამისა არიანეს სტადიონები არ ემთხვევა ცივამდე მანძილს. ლ. ელნიცკი მანძილების გამოანგარიშების შედეგად ასკვნის, რომ ქარიენტი ხობი უნდა იყოს (ВДИ, 1938, N2/3. გვ. 315).

36a. მათ შორის] ე. ი. ფაზისსა და ქარიენტს შორის.

37. ქობოსი] ენგური Plin. VI, 14: ქობოსი კავკასიონიდან სვანების მიწა-წყალზე მიედინება მდ. ქარიენტსა და როას შორის. Strabo, XI, 2, 19: სვანეთის მდინარეებში ოქროა. Ps. Scyl. 81: ხორსო. Tab. Peut. – Chobus.

„რიონის ჩრდილოეთით დღევანდელ რუკებზე ორი მნიშვნელოვანი მდინარეა: ხობი და ენგური. ხობს უთანასწორებდნენ სახელს „ქობოსს“ ფონეტიკური სიახლოვის გამო. იმის მიუხედავად, რომ პირველის მანძილი რიონიდან 17- 18 კილომეტრს არ სცილდება. ქარიენტი მაშინ სადღაც რიონსა და ხობს შორის უნდა გვეძებნა, სადაც თანამედროვე რუკებზე არავითარი მდინარე არ არსებობს... ამ ადგილთა ჩრდილოეთით მყოფი მდინარეების მდებარეობის გათვალისწინების შემდეგ ცხადია, რომ ქარიენტი ხობი უნდა იყოს და ქობო-სი-ენგური“ (Л. А. Ельницкий, ВДИ, 1938, № 2/3, გვ. 314 - 315). ფ. ბრუნს კი ქობოსი ხობად მიაჩნია, მაგრამ მანძილებში განსხვავება აფიქრებს (Черноморье, II, Од. 1880, გვ. 249). ქობო-სის შესახებ ასეთივე მოსაზრება აქვს გამოთქმული М. Иващенко -ს 1926 წ. სტატიამ: „К воп- росу о местоположении Диоскурии древних“. ნ. ლ. მ. ო. უ. რ. ს. არიანეს მიერ რიონის შემდეგ ქობოსზე გაჩერება სამხედრო თუ სავაჭრო საქმეებთან დაკავშირებით გამართლებულად მიაჩნია მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ ამ მდინარეში ვიგულისხმებთ ენგურს. სტრატეგიული მნიშვნელობა რიონის შემდეგ დიდ მდინარე ენგურს უნდა ჰქონოდა, ხობი კი პატარა და ნაკლებმნიშვნელოვანი მდინარე იყო (ВДИ, 1957, № 4, გვ. 100 – 101).

38. სინგამე] ერის წყალი - Plin. IV, 14: სიგანია. Ptol. V, 9,2: ძიგანეონ დასახლებული პუნქტია. Anon. 42, 6 (FHG, V, გვ. 176): ძიგანისი. Tab. Peut. – Sicanabus. ქალაქი ზიგანეონი იხსენიება ბასილ სოფენელის მიერ (IX ს.) შედგენილ ბიზანტიის იმპერიის საეკლესიო კათედრათა ეკთესისებში. აქ აღნიშნულია, რომ ქ. ზიგანეონის ეპისკოპატი შედიოდა ლაზიკის მიტროპოლიაში (გეორგიკა, IV, 2, გვ. 192a).

XI საუკუნის ერთი ქართული ხელნაწერის სქოლიოში (საქ. სახ. მუზეუმის ხელ-ნაწერთა ფონდი A, ხელნ. N 97, გვ. 436) სწერია: გუდაყუასა იტყვს ზიდანეოსადო (იხ. გეორ-გიკა IV, 2, 415).

70

ეს დღევანდელი სოფელი გუდავაა (ნ. ბერძენიშვილი: ენიმკის მოამბე, X, 299) ერის წყალის ნაპირზე მოთავსებული, სადაც, „ქართლის ცხოვრების“ მოწმობით მართლაც იყო საეპისკოპოზო კათედრა (ნ. ლ. მ. ო. უ. რ. ი, ВДИ, 1947, N4, გვ. 102).

39. მდ. ტარსურა] მდინარე მოქვის წყალი. Anon, XLII, 6.

(FHG, V, გვ. 176): „მოხეც“ ჰქვია ტარსურას. Plin. VI, 14: თერზოს Tab. Peut.: ტასსიროს (Tassiros). ВДИ-ის აზრით პტოლემეს რუკაზე მდ. ტარსურას ადგილას მოთავსებულია მდინარე კიანეოსი (ВДИ. 1948, N2, გვ. 250).

40. მდ. ჰიპოსი] კოდორი. Strabo, XI, 3, 4. Plin. VI, 13:

ჰიპოსი ფაზის უერთდება. მაგრამ არიანეს აღწერილობით ჰიპოსთან ზღვის ნაპირი დასავლეთით იხრება. ასეთი სანაპიროს ხაზი კი კოდორის შესართავთან გვხვდება. Ptol. V, 10, 2. Steph. Byz. – Αία: კოლხთა ქალაქი, აშენებულია აიეტის მიერ, ზღვას დაშორებულია სამასი სტადიონით. მას ჩამოუდის ორი მდინარე: ჰიპოსი და კვანეოსი. Proc. Goth. VIII, 14: ლაზიკის ერთ-ერთი ქალაქი, მოხერესი არქეოპოლისიდან ერთი დღის სავალია. აქ მრავალი სოფელია. კოლხეთის საუკეთესო მხარეა. ღვინოს ამზადებენ და მრავალი კარგი ნაყოფი იზრდება, რაც არაა არსად დანარჩენ ლაზიკეში.

ს. ყ უ ხ ჩ ი შ ვ ი ლ ი ს და ს. ჯ ა ნ ა შ ი ა ს აზრით მოხერესი ახლანდელ ქვემო იმერეთს უნდა უდრიდეს, ცხენის წყალსა და რიონს შუა მდებარე ტერიტორიას უნდა შეიცავდეს. სამტრედიის რაიონში, რიონის მარცხენა მხარეს ახლაცაა ადგილი მუხური და მუხურის ციხე (ნ. ლ ო მ ო უ რ ი, ВДИ, 1957, N4. გვ. 108). Proc. BP II, 29 ასახელებს ქ. მოხერესს. პტოლემეს მეხლესი – მეხრესოსი ქალაქი უნდა იყოს. Proc. Goth. IV, 1,6: ლაზეთის ლანდშაფტზე, მოხერესზე მიმდინარეობს ჰიპოსი.

41. მდ. ასტელეფი] მდ. პატარა კოდორი. Plin. VI, 14; Tab.

Peut.: სტემპეკ (Stemper). ფ. ბრუნი (Черноморье II, 248, 1880 წ.). ასტელეფს ათანაბრებს მდინარე სკურჩასთან. არიანეს სკურჩა არ ექნება დასახელებული. რადგან ის მეტად უმნიშვნელო მდინარეა და კოდორის გვერდით არაა სახსენებელი. აქ, უბრალოდ, კოდორის ერთ ტოტთან გვაქვს საქმე.

42. სებასტოპოლისი, დიოსკურიადა] სოხუმი. Plin. VI, 15:

დიოსკურიადა კოლხთა ქალაქი...300 სხვადასხვა ენაზე მოლაპარაკე ტომია ამ ქალაქში რომაელები აქ საქმეებს აწარმოებენ 130 თარჯიმნის საშუალებით. Proc. Deaed. Just III, 7: სებასტოპოლისი სიმაგრე და ბანაკია კედლითა და ციხით. Tab Paut.: Sebastopolis. არიანეს მიხედვით (PPE, 11) სებას-ტოპოლისი სანიგების მიწაზე იმყოფება. სოხუმის სანაპიროზე აღმოჩნდა ლათინური წარწერის ფრაგმენტი. სადაც იხსენიება იმპერატორ ადრიანეს ლეგატი ფლავიუს არიანე (ამ წარწერის გამოცემების შესახებ იხ. თავი I: „ფლავიუს არიანე და მისი „პერიპლუსი). Ptol. V. 9, 2: სებასტოპოლისი მდინარე ჰიპოსსა და კარტერონ ტეიხოსს შორისაა.

71

ანდრია მოციქულის დაბადების შესახებ თხზულებაში წერია: „მოციქული ანდრია სიმონ კანანელი მოვიდნენ ქალაქ სებასტში“ (საქ. სახ. მუზეუმის ხელნაწერთა ფონდი A - 95; A - 144). ერთ-ერთ ხელნაწერს მოსდევს სიტყვები, "რომელსაც ახლა ცხუმი ეწოდება" (ფონდი A - 395, გვ. 83; Ж о р д а н и я, Описание I , 391: «- который называется Охуми» (= Цхуми). ნ. ლ ო მ ო უ რ ი, ВДИ, 1957, № 4, გვ. 104, შენიშვნა 31).

არქეოლოგიური მასალით მტკიცდება, რომ დიოსკურია – სებასტოპოლისი – სოხუმი ერთსა და იმავე ადგილას ყოფილა. სებასტოპოლისამდე არიანე თავისი ფეხით იარა: „ციხე-სიმაგრე დიოსკურია წარმოადგენს რომის სამფლობელოს უკიდურეს პუნქტს პონტოს შესასვლელიდან მარჯვენა მხარეს“ (თ. 17). დიოსკურიიდან დაწყებული სანაპიროს აღწერა კი არიანეს მოცემული აქვს სხვისი ნაამბობით, ან ძველი წყაროების მიხედვით.

43. როგორც ქსენოფონტი ამბობს] Xen. An. IV, 8, 22; V, 2, I.

44. კოლხები] ასირიულ წყაროებში (XII ს. ძვ. წ. ა.) შავი ზღვის სამხრეთ-აღმოსავლეთ სანაპიროზე მოთავსებულ ქვეყანას ეწოდებოდა „გილხი, „კილხი“. ურარტულ წყაროებში ეს ქვეყანა „კულხაა“ (Г. М е л и к и ш в и л и, Наири – Урарту, Тб. 1954, გვ. 28). ძველი წ. ა. VIII ს-ში „კულხა“ იყო სამხრ. აღმ. საქართველოს ტომების ძლიერი გაერთიანება. 744 – 41წ. ურარტუს მეფემ, სარდურ II-მ ილაშქრა კულხაზე. კულხას მცხოვრებნი კარგი მეტალურგები ყოფილან. სარდურ II-მ აქ რკინის ბეჭედი გააკეთებინა. VIII ს-ში. ძვ. ა. კულხა ძლიერი იყო, მან დიაუხის გაერთიანების მრავალი რაიონი დაიპყრო (გვ. 412 – 13). VII ს-ში ბერძენ კოლონისტებს, შავი ზღვის აღმოსავლეთ სამხრეთ-აღმოსავლეთ სანაპიროზე მოსულთ, აქ დახვდათ კოლხები (ძველი კულხები) და ქვეყანას „კოლხიდა“ დაერქვა Herod. II, 104: მეოტიდის ტბიდან მდინარე ფაზისამდე და კოლხების სამფლობელოებამდე ოცდაათი დღის სავალია მსუბუქად ჩაცმული ქვეითისათვის. კოლხეთიდან ახლოა მიდია, მათ შორის ცხოვრობენ მხოლოდ სასპერები. Herod. IV, 34: სპარსელები ცხოვრობენ სამხრეთის ზღვამდე მეწამულად წოდებულამდე (სპარსეთის უბე). მათ ზემო ჩრდილოეთით, მიდიელები, მიდიელების ზემოთ – სასპერები. სასპერების ზემოთ – კოლხები ჩრდილოეთის ზღვამდე, რომელსაც უერთდება მდ. ფაზისი. კოლხები ჩრდილოეთით კავკასიონის ქედამდე ვერ აღწევენ. III, 97: აქემენიდების სპარსეთს ნებაყოფლობით ძღვენს უგზავნიდნენ ოთხ წელიწადში ერთხელ კოლხები და მათი მეზობლები კავკასიონის ქედამდე. II. 104: თერმოდონტისა და მდ. პართენიოსის სანახებში მცხოვრებ ასურებს წინადაცვეთის ჩვეულება კოლხებისაგან შეუთვისებიათ. კოლხები ეგვიპტელები უნდა იყვნენ. ჰეროდოტეს და მისწინა ხანებში კოლხები სამხრეთით მდ. თერმოდონტამდე იყვნენ გავრცელებულნი.

სვიდა ამბობს: „თერმოდონტი მდინარეა კოლხეთში“. ქსენოფონტის მიხედვით კი (IV, 8, 22-24) კოლხები ტრაპიზონთან ცხოვ-

რობდნენ, მათ აღმოსავლეთით მაკრონები იყვნენ. ქსენოფონტის ხანში თერმოდონტზე ხალიბნი ჩანან.

არგონავტთა თქმულებაში და პინდარესა და ჰეროდოტეს დროს რიონის აუზშიაც კოლხები იყვნენ. „რიონის მიწა-წყლის კოლხეთს“ ტერიტორიის დიდი სივრცისა და სხვადასხვა ტომთა ბინადრობაზე უცილობელი ცნობის არსებობის გამოც, უეჭველია ზოგადი, პოლიტიკური ჰეგემონიის წყალობით გაჩენილი მნიშვნელობა ჰქონდა. ტრაპიზონის სანახების კოლხეთს, რა თქმა უნდა, შესაძლებე-

ლია მხოლოდ ვიწრო. ტომობრივი მნიშვნელობა ჰქონდა (ივ. ჯ ა-
ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი, ქართველი ერის ისტორიის შესავალი, I, 1950,
გვ. 11-12).

Pt. Scyl. 81 – 82: კოლხები მოსახლეობენ დიოსკურიიდან აფსა-
როსამდე. Strabo: X LI, 3, 17: კოლხები ტრაპიზონის აღმოსავლეთით
არიან. Arr. PPE, 11: კოლხები ტრაპიზონის აღმოსავლეთით მდინარე
ოფისამდე აღწევენ. Ptol. V. 9,1,5 - პტოლემესთან კოლხეთის მო-
სახლეობაში შემავალ ტომებში კოლხები არ მოიხსენებიან ამიტომ
პტოლომეს გეოგრაფიაში კოლხეთის სახელის არსებობა წარსულის
გეოგრაფიულ-პოლიტიკური ვითარების ანარეკლად უნდა იქნეს
მიჩნეული (ივ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი, ქართველი ერის ისტორიის შე-
სავალი, თბ. 1950, გვ. 13). კოლხეთი მთლიანი პოლ.-გეოგრაფიუ-
ლი ერთეულია. რომელიც კავკასიონის ქედითგან მოყოლებული
ტრაპიზონამდე და ტრაპიზონს იქით შავი ზღვის მთელ სანაპირო-
ზეა ბადაჭიმული. II ს-ში, არიანეს დროს (პტოლემეს დროსაც)
ასეთი დიდი და მთლიანი პოლ.- გეოგრაფიული ერთეული აღარ არ-
სებობს. რიონის აუზის არეში კოლხების სახელის ხსენებაც კი აღა-
რაა (იქვე).

Herod. 1, 2; VII, 193, 197: კოლხეთი აია, გაია. Strabo, I, 45:
ფაზისთან არის ქალაქი აია. ბერძნულ საკუთარ სახელთა ლექსიკო-
ნის შემდგენელი Pape წერს: Αία – altmythischer Name fur des Land
Kolchis. როგორც ირკვევა, პაპეს ეს მოსაზრება სწორი უნდა იყოს:
„აია“ კოლხეთის ქალაქის სახელი კი არაა, არამედ კოლხეთის
უძველესი სახელია. ამას წერს აპოლონიოს როდოსელი II, 401:
ქუთაისი, ქალაქი აიასი – და სხვა ავტორებიც

St. Byz.: ფაზისი აიას ქალაქია კოლხების ქვეყანაში. Herod.
II, 104 – 105; D. Per. Descr. Hab. M. 689: კოლხები ეგვიპტელები
არიან. Ap. Rhod. Arg. III, 212; Arr. An. 4, 15, 4: კოლხეთში მრავალი
ტომი ცხოვრობს, არსებობს ამიტომ Κόλχων ἔθνη ἢ φύλα.

ფს. სკილაქსის მიერ კოლხებსა და ტრაპიზონელთა შორის მო-
თავსებულ ტომებს: ბიძერებს, ეკქეირიებს, ბექირებს, მაკროკეფა-
ლებს აპოლონიოს როდოსელი უწოდებს კოლხების ტომებს (ἔθνεα
Κόλχων) Diod. Sic. 1, 28, 55: კოლხები მოსხები არიან. Hecat. fr:
185, 188 (SC, I, (80, I, 1-3): კოლხი მესხია, კორაქსია, კოლაა. St. Byz:
კოლხიდის მახლობლად ქალდეველების ტომია. მოსხები კოლხთა

73

ტომია. CIG, IV, 8239 – Χόλχοις = Κόλχοις. ანდრია მოციქულის აღ-
წერაში სახელი „კოლხნი“ არ იხმარება (Schermann, Prophet. vitae
წab. p. 153. Sq. 156). ეპიფანე კონსტანტინეპოლელის თხზულებაში
(VIII ს. ახ. წ. ა.): „ანდრია მივიდა ტრაპეზუნტში ლაზიკის ქალაქში
(პ. ინგოროყვა, გიორგი მერჩულე, თბილისი 1954, გვ. 225). კოლხთა
ტომის ძლიერების დაცემის შემდეგ ქვეყანაში გაბატონდნენ ლაზები:
Proc. Goth. VIII, 1: ზოგიერთი ამბობს, რომ ტრაპეზუნტელთა მო-
საზღვრენი არიან სანები, რომელთაც ახლა ჭანები ეწოდებათ, ან
კოლხები, სხვანაირად ლაზებს რომ ეძახიან... კოლხები კი შეუძლებე-
ლია არ იყვნენ იგივე ლაზები, ვინაიდან ფასისის მდინარეზე მოსახ-
ლეობენ. ხოლო სახელი „კოლხები“ როგორც სხვა მრავალი ტომე-

ბისა, ამჟამად „ლაზთა“ სახელად შეიცვალა. Agath. De regno Just. II. 18: ლაზებს რომ ძველად კოლხები ეწოდებოდათ და სწორედ ისინი არიან, ამაში ეჭვი არ შეეპარება არავის. თუ კი ის გაეცნობა ფაზისის. კავკასიისა და მათ გარშემო მდებარე ქვეყნების მოსახლეობას.

Anon, 42, 7 (FHG, V, გვ. 177): დიოსკურიდან ანუ სებასტოპოლისიდან მდ. აფსაროსამდე ძველად ცხოვრობდა ხალხი, რომელიც იწოდებოდა კოლხებად და რომელსაც ახლა შეერქვა ლაზები. Theoph. Simoc. Hist. VI, 17: კოლხები, რომელთაც ჩვეულებრივი ენით ლაზებს ეძახიან.

45. დრილებს უწოდებს ქსენოფონტი] Xen. An. V, 2,1. არიანე დრილებს სანებად – ჭანებად მიიჩნევს.

46. სანები] ჭანები. Strabo, XII, 3, 18: ნიუხე. XII, პლ 18:

ტრაპეზუნტისა და ფარ-

ნაკის ზემოთ ცხოვრობდნენ ტიბარენები, ქალღები და სანები, რომელთაც უწინ უწოდებდნენ მაკრონებს. St. Byz.: მაკრონები, რომელთაც ახლა სანები ეწოდებათ. Eust. Comm. S.v. D. Oer. 765: სანები მაკრონები არიან. Proc. Goth. 4, 1: Σάβοι. Phot. Myriob.: სანების ქვეყანა ჭანიკედ (Τζαννική) იწოდება. Proc. BG VIII, 1, De aed. III, 6.: სანები ჭანები არიან, მთებში ცხოვრობდნენ, ყაჩაღურ ცხოვრებას ეწოდნენ და უმეფონი იყვნენ (ἀτυονόμοι καὶ ἀναρχοί)

სატომო სახელწოდება ჭანი (Τζαννοί) გვიანი ხანის ბერძნულ წყაროებში უპირატესად ეკუთვნის ტრაპიზონის მხარეში (პონტოს მთიანეთში) მოსახლე მთიელებს.

Plin, VI, 14 სამეგრელოში სანებს ასახელებს. იპოლიტე პორტელი ამბობს: სანები, რომელნიც სანიკებად იწოდებიან და ვრცელდებიან პონტომდე, სადაც არის აბსარის გასავლელი და სებასტოპოლისი და ჰისულიმენი და მდინარე ფასიდი (SC, II, 446 – 7).

ს. ჯ ა ნ ა შ ი ა ს აზრით (თუბალ-თაბალი, ტიბარენი, იბერი: „ენიმკის მოამბე“, 1937, 1, გვ. 191) იპოლიტე სანებში კოლხეთის ძირითად მოსახლეობას გულისხმობს და მას „სანიკებსაც“ უწო-

დებს. ასევე ევსევი კესარიელიც: სანები სანიგებადაც იწოდებიან, რომელნიც პონტომდე ვრცელდებიან, სადაც არის შეერთება აფსაროსისა, სებასტოპოლისა და მდ. ფაზისისა, ვიდრე ტრაპეზუნტამდე (SC, I, 668). სან-ჭან ძირი გვხვდება გეოგრაფიული ობიექტების სახელწოდებებში (ს. ჯანაშია, დას. შრ., გვ. 197 და შემდ.).

Agath. V, 1: ჭანები ცხოვრობენ ევქსინის პონტოს სამხრეთით ქალაქ ტრაპეზუნტის ქვემოთ; თუმცა ეს ჭანები ძველითგანვე რომაელებთან დაზავებულნი და მათი ქვეშევრდომნი იყვნენ, მაგრამ მაშინ მათი ერთი ნაწილი წინანდელ მშვიდობიან წესებს იცავდა და სრულიადაც არ ფიქრობდა ურჩობას, უმეტესი მათგანი კი შექმნილი მდგომარეობით სარგებლობდა და ყაჩაღობას მისდევდა, დათარეშობდა პონტოს გასწვრივ მდებარე სოფლებში.

ბერძენ მწერლებთან დადასტურებულია უმეტესად ჭანების სახელის ორგვარი დაწერა Σάβοι და Τζάννοι. არიანე მესამე ვარიანტს

იძლევა: Θιαυιακή (ჭანეთი). არიანეს სქოლიოების გამომცემელი Stukins-ი გვთავაზობს მეოთხე ვარიანტს – Τιαυιακή, Τυαυιακή-ს.

47. მაკრონები] ივ. ჯავახიშვილის აზრით მაკრონები იგივე მეგრელები არიან (ქართველი ერის ისტორია, 1913 წლის გამოცემა, გვ. 38; 1951 წლის გამოცემა, ტ. I, გვ. 406). Anon. 42, 8 (FHG, V, გვ. 177): მაკრონები-მაქელონები. მაკრონთა სახელი შავი ზღვის სამხრეთ სანაპიროზე I საუკუნის დამლევისათვის ჩვენს წელთაღრიცხვამდე, სტრაბონის დროს (XII, 3, 17) უკვე გამქრალი ყოფილა. სტრაბონს მხოლოდ ის-ღა აქვს ნათქვამი, რომ ტრაპიზონისა და ფარნაკიის ზემოთ ტიბარენნი: ხალდეები, ჭანები ბინადრობენ, რომელთაც წინათ მაკრონები ეწოდებოდათო (ივ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი, ქართველი ერის ისტორიის შესავალი. წ. I, 1950, გვ. 263). Herod, II, 104 – 7: მაკრონები სირიელების, კაბადოკიელების მოსაზღვრენი არიან. მათი მეზობლები არიან მოსხები, ტიბარენები, მოსინიკები, მარდები.

Xen. An. IV, 8, 8: კოლხები ტრაპიზონთან ცხოვრობენ, მათ აღმოსავლეთით მაკრონები არიან. კოლხეთის საზღვარი სამი დღის სავალზეა მიკრონთა ქვეყნიდან. Schol. Ap. Rhod. I, 1024: მაკრონები მაკროკეფალები არიან. Anon. 37 (GGM, I, გვ. 410): მაკრონები მაკროკეფალებია. ზოგი ავტორი მაკრონებს მაკროპოგონებს უწოდებს (Strabo, XI, 2, 1). Hecat. სტეფანე ბიზანტიონელთან: მაკრონებს სანები ეწოდებათ Strabo, XII, 3, 18; Xen. An. IV, 8, 1 – 7; 8,25; Ap. Rhod. II, 396, 1245; Schol. Ap. Rh. I, 1024; Orph. Arg. 747; Diod. Sic. XIV, 29.

Plin. VI, II: მაკროკეფალები ცხოვრობენ ტიბარენების და მოსინიკების შემდეგ, მაქორონები ბეკირთა და ბიძერთა შემდეგ. Eust. D. Per. 765. Anon. XLII, 8 (FHG, V, გვ. 177): მაქელონები და ჰენიოხები. აპოლონის როდოსელით მაკრონები ცხოვრობდნენ პროპონტიდამი დოლიონების მეზობლად, ამ მაკრონებს პოეტი მაკ-

75

რომლებს უწოდებს და პელაზგური წარმოშობის ტომად თვლის: Μακρίεων Πελασγικόν ἄρεα (1,1023). სტეფანე ბიზანტიონელი და აპოლონიოს როდოსელის სქოლიასტი (I,1024) მაკრონებს ევბეიდან გადმოსახლებულად თვლიან. ევბეას კი მაკროსი ეწოდებოდა (არგონავტიკა, ა. ურუშაძის თარგმანი. 1948.. გვ. 223).

48. ჰენიოხები] დასავლეთ საქართველოში მოსახლე ერთ-ერთი უძველესი ტომი. Heracl. Pont. De. Reb. publ. XVIII: FHG. II, 218: ფაზისის გაყოლებით თავდაპირველად ცხოვრობდნენ ჰენიოხები, შემდეგ კი – მილეტელები. ჰენიოხები IX -VIII საუკუნეებში გავრცელებულნი ყოფილან შავი ზღვის აღმ. სანაპიროს ცენტრალურ და სამხრეთ რაიონებში. V-IV სს-ში მოსახლეობდნენ კავკასიონის ქედის უკიდურეს ჩრდილო კალთებთან მდებარე ზღვის სანაპირო ვიწრო ზოლში ბიჭვინთამდე სოჭისა და ადღერის რაიონებში (მ. ი ნ ა ძ ე, შავი ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროზე მოსახლე ტომთა ისტორიისათვის, (ჰენიოხები), მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის, ნაკვ. 32, 1955: გვ. 16).

Plin. VI, 12: ჰენიოხები შავი ზღვის სამხრეთ-აღმოსავლეთ ს-

ანაპიროზე არიან მდ. პიქსიტესთან (In ora ante Trapezunta flumen Pyxites, ultra vero gens Sannorum Heniochorum): Plin. VI, 12: მთების უკან იბერიას, სანაპიროზე კი ჰენიოხები (მოსახლეობენ). Plin VI, 14: ზღვის ჩრდილო-აღმოსავლეთ სანაპიროზე არიან ჰენიოხები. სანიკების ტომი სებასტოპოლისთანაა, მათ შემდეგ მრავალსახელიან ჰენიოხთა ტომებია. Strabo, XI, 2, 14 (არტიმიდორე ეფესელი) შავი ზღვის ჩრდილო - აღმოსავლეთ სანაპიროზე აქელები იყვნენ. შემდეგ ჯიქები (მიგები), მერე ჰენიოხები, მათ სამხრეთით კი ბიჭვინთა იყო. II, 5, 31; XI, 2, Strabo, XI, 2, 12: სინდიკესა და გორგიპიას შემდეგ ზღვასთან არის აქეელთა, ჯიქთა და ჰენიოხთა სანაპირო. ჰენიოხები მეკობრეები არიან. მათ აქვთ ნავები – კამარები (თალიანი ნავები). ისინი ყაჩაღობენ. XI 2, 13: ჰენიოხებს ოთხი ბასილევსი ჰყავთ. Ovid. Naso, Ep. Ex P. IV, 10, 25 – 30: ჰენიოხები ყაჩაღები არიან [ჩრდილო-აღმ. სანაპიროზე მოსახლეობენ], თავს ესხმიან ქ. ტომოსს [დღევანდელ კონსტანცას შავი ზღვის დასავლეთ სანაპიროზე]. Arr.PPE, 11: ჰენიოხები სამხრეთ-აღმოსავლეთ სანაპიროზე არიან. ისინი საგვარეულო წყობილებიდან გამოსულან, ყავთ უკვე ერთი მეფე მაკრონებთან ერთად].

ჰენიოხი ნიშნავს „მეტლეს“. ჰენიოხებმა სახელი მიიღეს ლაკონელი მეეტლეებისაგან, რომლებიც დიოსკურებს ახლდნენ თან. „ივ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი“ „შესაქმეთა წიგნის“ ენოხში ჰენიოხთა სახელწოდებას ხედავდა... ჰენიოხები ჭანურ ტომად მიაჩნდა. პ. ი ნ გ ო რ ო ყ ვ ა აიგივებს ჰენიოხებს, სანიგებსა და სანიგებსა და მათ ლოკალიზაციას ახდენს ძირითადად დღევანდელი აფხაზეთის ზღვისპირა ზოლში სუხუმიდან ადლერამდე (სტრაბონი, გეოგრაფია, თ. ყაუხჩიშვილის თარგმანი; 1957, გვ. 265).

76

49. დიდრიტები] Strabo, XII, 2, 1; Ptol. 0, 6: Ζαδρίε ქალაქია კოლხეთში.

Anon. PPE, 42, 1 (FHG, V, გვ. 175): მდინარე აფსაროსიდან მდ. არქაბისამდე წინათ ბიძერები ცხოვრობდნენ, ახლა – დიდრიტები. ივ. ჯავახიშვილის აზრით, რადგან მაკრონებისა და ჰენიოხების მიწა -წყალი მდინარე ოფისსა და არქაბეს წყლის ხეობათა შორის ყოფილა მოქცეული, დიდრიტების დასავლეთ საზღვრად არქაბეს ხეობა უნდა მივიჩნიოთ, ხოლო აღმოსავლეთით საზღვრად აფსაროსის ხეობა, რადგან აქედან ლაზები ცხოვრობდნენო (ქართველი ერის ისტორიის შესავალი, 1, 1950, გვ. 265)

50. ფარსმანი] ფარსმან II, მეფე იბერიისა (II ს. ახ. წ. ა.) Dio Cass, Hist. Rom. LXIX, 3 (SC, I, 622); Aelii Spart. Hadrianus, 17 (SC, II, 293)

51. ლაზები] პირველად ლაზებს იხსენიებს პლინიუსი VI, 4: 140000 ნაბიჯის მანძილზე ტრაპეზუნტიდან მდინარე აფსაროსია და იმავე სახელის მქონე ციხე შესართავთან. ამ ადგილებში მთების გადაღმა იბერიას, ხოლო ნაპირის გასწვრივ მოსახლეობენ ჰენიოხები, ამპრეეტები, ლ ა ზ ე ბ ი. მდინარეებია: აკამდსისი, ისისი, მოგროსი, ბათისი, კოლხთა ტომებია (აქ), ქალაქი მატეიუმი, მდინარე ჰე-

რაკლიუმი იმავე სახელწოდების კონცხითურთ და უსახელოვანესი პონტოს მდინარეთაგან – ბათისი.

მემნონი (I – II სს.), De Heracl. Fr. 54 (SC, 1, 510): ლუკულუსის ალყის დროს სინოპზე სინოპელები გაიქცნენ პონტოს შინაგან ადგილებში, რომლებიც დასახლებულია სანიგებითა და ლაზებით.

მეხუთე საუკუნიდან ამ სახელწოდებამ შთანთქა სხვა ტომების სახელები: Anon. 42. 7 (FHG, I, გვ. 177) სებასტოპოლისიდან ან დიოსკურიიდან მდინარე აფსროსამდე წინად ცხოვრობდა ხალხი, რომელიც იწოდებოდა კოლხებად და რომელსაც ახლა შეერქვა ლაზები.

ს. ჯ ა ნ ა შ ი ა წერს: „ ლაზი X ს-იდან უდრის თანამედროვე მეგრელს. ლაზიკე შეიცავდა გურიას, ქვემო იმერეთს, რაჭა-ლეჩხუმს, სამეგრელოს, სვანეთსა და აფხაზეთს და რომელიც ჩამოყალიბდა IV ს-ის დამდეგს“ (თუბალ - თაბალი, ტიბარენი, იბერი, გვ. 204). ს. ჯანაშიას აზრით საკუთრივ მეგრელები და დღევანდელი ლაზები (ჭანები) მჭიდროდ იყვნენ დაკავშირებული სატომო სახელთა სფეროშიც (ლაზი - ზანი-სვანი). ჩრდილოეთით: სან-ზან-წან; სამხრეთით: სან -ჭან.

ნიკო მარი ფიქრობდა, რომ „ ლაზ“ უკავშირდება „ლაზგს“ (ლეკი) და „პელაზგს“.

Ptol, V, 9,5: კოლხეთის ზღვისპირა ნაწილში მოსახლეობენ ლაზები, ზეგანში კი – მარნალები და ხალხები, რომლებიც ცხოვრობენ ეკრიტიკეს ქვეყანაში.

Steph. Byz.-ით ლაზები სკვითური ტომია.

77

იოანე ცეცე: კოლხები ინდოელი სკვითები არიან, იწოდებიან აგრეთვე ლაზებად და ცხოვრობენ აბასგების მეზობლად (Comin. in. Cass.L. 174: SC, I, 400); კოლხები ლაზური ტომია (SC, I, 404).

Agath. De regno Just. III, 5: ძლიერსა და მამაც ტომს წარმოადგენენ ლაზები და სხვა ძლიერ ტომებსაც მბრძანებლობენ, ამაყობენ კოლხთა ძველი სახელით და ზომაზე მეტად ქედმაღლობენ. შესაძლებელია არც თუ ისე უსაფუძვლოდ. იმ ტომებს შორის, რომლებიც სხვა სახელმწიფოს ექვემდებარებიან, მე არ მეგულება არც ერთი სხვა ესოდენ სახელგანთქმული და მორჭმული, როგორც თავისი სიმდიდრის სიუხვით, ისე ქვეშევრდომთა სიმრავლით, როგორც მიწაწყლის სიჭარბით და მოსავლიანობით, ისე ხასიათის სილამაზითა და სიცქვიტით.(Agath. II, 18: ლაზებს რომ ძველად კოლხები ეწოდებოდათ და სწორედ ისინი არიან, ამაში ეჭვი არ შეეპარება არავის, თუ კი ის გაეცნობა ფაზისის, კავკასიისა და მათ გარშემო მდებარე ქვეყნების მოსახლეობას.

Proc. BP. I, 11: კოლხიდას ახლა ლაზიკე ეწოდება.

Proc. Goth. VIII, 1: კოლხები კი შეუძლებელია არ იყვნენ იგივე ლაზები, ვინაიდან ფაზისის მდინარეზე მოსახლეობენ. ხოლო სახელი „კოლხები“ როგორც სხვა მრავალი ტომებისა. ამჟამად „ლაზთა“ სახელად შეიცვალა. ლაზეთის ციხეები და ქალაქები პეტრა, არქეოპოლისი, ტელეფისი. მუხურისი, ტრაპეზუნტი: (ძველი

ლაზიკე) ნიკოფსია ულნეტი. ლაზეთის ეპარქია – სამიტროპოლიტო ცენტრი არის ტრაპეზუნტი (იხ. გეორგ. IV, 1, 131 – 146).

ეპიფანე კონსტანტინეპოლელი. VIII საუკ. ავტორი წერს „ანდრიას ცხოვრებაში“: მოვიდა ანდრია მოციქული ლაზიკის ქალაქ ტრაპეზუნტში (გეორგიკა, I, V, I, გვ. 58).

„VIII ს-ის სომხურ უსახელო გეოგრაფიაში არის დასავლეთ საქართველოს აღწერილობა. ამ ძეგლის ჩვენების თანახმად დას. საქართველოს ტერიტორიის ფარგლებში შედიოდა პროვინცია ჭანიკე, იგივე ხალდია და ქალაქები: ათინა, რიზე და ტრაპეზუნტი. VIII საუკ. მეორე ნახევარში ტრაპიზონის მხარე დას. საქართველოს შეერთებია, ტრაპიზონი ეკლესიური მხრითაც გაერთიანებულა დას. საქართველოსთან, ლაზიკის მიტროპოლიასთან (რომლის ცენტრს წარმოადგენდა. ფაზისი - ფოთი). ამიტომაც ტრაპიზონი, ამ დროიდან მოკიდებული, ეკლესიური დანაწილების მიხედვით, ლაზიკედ ეწოდება. მას შემდეგ, რაც მერვე საუკუნის მეორე ნახევარში ტრაპიზონის მხარე დას. საქართველოს შემადგენლობაში შევიდა, ტრაპიზონის მხარეს არა მხოლოდ როგორც საეკლესიო ოლქს მიეკუთვნება ლაზიკის სახელი, არამედ ტრაპიზონის მხარეზე საერთოდ გავცერლდა ეს ისტორიული ზოგადი სახელწოდება დასავლეთ საქართველოსი – ლაზიკე, ლაზია“ (პ. ორგოროყვა, გ. მერჩულე, გვ. 213 – 214).

78

52. აფსილები] აფშილები. Plin. VI, 14 დაახლოებით მდინარე ასტელეფთან ასახელებს აბსილებს, დიოსკურიასთან ახლოს. აფშილებს ავტორები ახ. წ. ა. პირველ საუკუნეებში ასახელებენი. V ს-ში იხსენიებს მათ Anon. 42,10 (FHG, V, გვ. 178): აფსილები ლაზების ზემოთ ცხოვრობენ, მათ ზემოთ აბასგები არიან.

აბსილები ტომაშეკის განსაზღვრით (RE) კოდორის შესართავთან, კოლხთა ჩრდილოეთით მობინადრე აფხაზთა ტომი იყო. ბერძენთა უძველეს გეოგრაფებს ამიტომ აფსილები „კორაქსოს“ სახელითა ჰყავთ მოხსენებულიო. მათ ქვეყანას აფსილია, აბსილია, ქართულად აფშილეთი ეწოდებოდაო. თვით სახელი ტომაშეკს აფხაზურ „აბჟიბ“ – „შუაგულისაგან“ ნაწარმოებად მიაჩნია. აფშილეთში მდებარეობდა დიოსკურიადის ოლქის სავაჭრო ადგილიო.

St. Byz. აფსილებს სკვითურ ტომს უწოდებს.

თეოდოსი განგრელი (VII საუკ. გეორგიკა, IV, I, გვ. 44): აფსილიისა და მისიმიანის მხარეებში მდებარეობს ფუსტას ციხე (გვ. 50). აფსილიის საზღვარზე მდებარეობს თუსუმე და მოქვი.

Proc. Goth. VIII, 2: ქალაქ პეტრას პირისპირ. მეორე ნაპირას, ევროპის წაწილში აფსილების ქვეყანაა. აფსილები ლაზების ქვეშევრდომნი არიან და ისინი ძველთაგანვე ქრისტიანები იყვნენ. VIII, 3: აფშილები აბაზგების მეზობლები არიან.

Agath. IV, 15: აფსილების ჩრდილოეთით მისიმიელნი ცხოვრობენ. Agath. III, 15: მისიმიანები კოლხთა მეფის ქვეშევრდომნი არიან მსგავსად აფსილებისა. ხოლო განსხვავებულ ენაზე ლაპარაკობენ და სხვა კანონებსაც მისდევენ, ისინი აფსილთა ტომზე უფრო

ჩრდილოეთით ცხოვრობენ, ოდნავ აღმოსავლეთისაკენ.

პ. ი ნ გ ო რ ო ყ ვ ა ს აზრით აფხაზეთის მხარეთა ტომს, რომელიც ატარებდა სახელწოდებას აბსილი ანუ აფსილი (იგივე აფშილი), ეჭირა მდინარე კელასურის (ძველი კორახის) ხეობის ზემო ნაწილი და მისი მიმდგომი ზონა გუმისთის ხეობიდან ვიდრე კოდორის ხეობამდე. აბსილეთის მხარის საზღვრებია: 1) აღმოსავლეთით – წებელთა (Agath.: გეორგ. III, გვ. 160: IV, 1, 44).

2) დასავლეთით – საზღვრის ხაზი გადიოდა გუმისთის ხეობის დასავლეთით (Proc.: გეორგიკა, II, გვ. 127). 3) ჩრდილოეთით – კავკასიონის ქედი მარუხის უღელტეხილის სექტორში Menandr. Prot.: გეორგიკა, III, გვ. 246 – 7). 4) სამხრეთით – შიდა ეგრისი და სოხუმის თემი (პ. ი ნ გ ო რ ო ყ ვ ა, გეორგი მერჩულე, გვ. 126).

აფსილების სახელი აფსარონთან უნდა იყოს დაკავშირებული. „ქართლის ცხოვრებაში“ ვკითხულობთ: „ლაშა გეორგი, რომელი ითარგმნების აფსართა ენითა ქუეყნის მანათობელად“ (ქამთაალ-მწერელი, ქართლის ცხოვრება, ნაწილი I. 1469 წლამდე, მ. ბროსეს გამოცემა. პეტერბურგი, 1849. გვ. 339).

53. აბასკები] აფხაზები. არიანეს მიხედვით აბასკები ზღვის ნაპირზე არ მოსახლეობდნენ. სებასტოპოლისის სანიგების ქვეყანაშია.

აბასკები მოხსენიებულია „ორფიკულ არგონავტიკაშიც“ 754. ტ ო მ ა შ ე კ ი ს მიხედვით ძველ ავტორებთან აბასკები ენგურის

79

ჩრდილოეთით არიან და ბიჭვინთამდე აღწევენ. იტალიურ რუკებზე ბიზანტიელი მწერლების აბასგია-ს „ავოგაზია“ ეწოდება.

Proc. Goth. VIII, 3: აბსილებისა და ნახევარმთვარა ნაპირის შემდეგ აბაზგები მოსახლეობენ, რომელთა საბინადრო ადგილები კავკასიონის მთებამდე გრძელდება. აბაზგები ძველითგანვე ლაზების ქვეშევრდომები იყვნენ. Proc. BP, II, 29: კავკასიის მთებთან ცხოვრობენ აბასგები. ასევე Const. Porph. De adm. Imp. 42.

შუა საუკუნეებში და უფრო ადრეც აფხაზეთის ჩრდილო საზღვარი იყო ნიკოფსია, სამხრეთისა და სოტერიუპოლისი. ამას მხარს უჭერენ ქართული წყაროებიც: იოანე საბანის ძე, ლეონტი მროველი იხსენიებენ ნაფსაის - ნიკოფსიას ნავსადგურს: ასევე, ცხორება გეორგი მთაწმინდელისა (ათონის კრებული, 1901, გვ. 315).

ამასვე ამბობს Anon. 42, 17 (FHG, V, გვ. 180): ძველ ლაზიკმდე (ნიკოფსიამდე) წინათ ცხოვრობდნენ ჰენიოხები, კორაქსები, კოლიკები, მელანქლენები, მაქელონები, კოლხები და ლაზებიო.

54. სანიგები] ჭანები. Plin. VI, 14 არიანეს მსგავსად სანიგებს სებასტოპოლისის მიწაზე მცხოვრებლებად თვლის. Tab. Peut.: Sanigae. Memmon, De Heracl. (fr. 54 SG, I, 510): პონტოს შინაგანი სანახები დასახლებულია სანიგებით და ლაზებით. Anon. 42, 16 (FHG, V, 180): სანიგები ცხოვრობენ მდ. აქეუნტიდან მდ. აბასკამდე. Ael. Herod. De comm. oros. 3 (SC I, 263) სანიგები სკვითური ტომი, აბასკების მეზობლად მცხოვრები. Hippol. Port Liber gener. (SC II. 446 – 7): სანები, რომლებიც სანიკებად იწოდებიან და ვრცელდებიან პონტომდე, სადაც არის აბსარის გასასვლე-

ლი და სებასტოპოლისი და ჰისულიმენი და მდინარე ფასიდი. ეს ტომები ვრცელდებიან ტრაპეზუნტამდე.

Euseb. Caesar. Chron. P. 186 (ScI, 668): სანები რომლებიც აგრეთვე სანიგიებად იწოდებიან, რომელნიც პონტომდე ვრცელდებიან, სადაც არის შეერთება აფსაროსისა და სებასტოპოლისისა და კაუსოლიმენი და მდინარე ფაზისი. ვიდრე ტრაპეზუნტამდე. სანიგებს იხსენიებენ ქართული წყაროებიც, მაგ, თამარ მეფის ისტორიკოსი (ქართლის ცხოვრება, ტ. II, თბ., 1959, გვ. 49, 15. – იხ. ს. ჯ ა ნ ა შ ი ა, თუბალ - თაბალი, გვ. 192).

55. მდ. თერმოდონტი] მდ. თერმე-სუ. ამ მდინარის მიდამოები თავიდანვე ცნობილი იყო, როგორც ამამონთა (ამორძალთა, კოლხური ტომის მეომარ ქალთა) საცხოვრებელი ადგილი. მდ. თერმოდონტს იხსენიებს მრავალი ავტორი, მათ შორის: Herod. II, 104 – 9, 27; Aesch. Prom. 725; Xen. An. V, 6,9; VI, 2, 1; Ps-Scyl. 89 და სხვანი. Aesch. Prom. 415, 723: ამორძალები კოლხეთიდან არიან, მოსახლეობენ კავკასიონის სამხრეთით, კიმერიის ბოსფორთან და მეო-

80

ტიდის ტბასთან ახლოს. Eur. Heracles, 416; Helanikos, Atthis, frg. 84; Nicol. Dam. Cath. Hist. frg. 133; Amm. Marc. Res gestae, XXII, 8, 17; Statt. Achill. Prol. in Ar. II, 81; Prop. Eleg. III, 11, 14; Strabo, XI, 5,2 იმეორებს Her. IV, 110-ს: მეოტიდესთან მოვიდნენ ამორძალები და აქ დასახლდნენ სკვითიაში დონის აღმოსავლეთით და მეოტიდის ჩრდილოეთით. Hom. IL, II, 811: ამორძალი მირინეს საფლავია ტროაში Hom. IL, VI, 186: ლიკიაში ამორძალების საცხოვრებელი უძველესი ადგილია, ისინი გმირმა ბელეროფონტმა დაამარცხა. „მსგავსი მატრიარქალური ვითარება ჩვენ გადმოცემული გვაქვს ლელეგებისა და ტირსენების შესახებ, რომელთა უძველესი სამშობლო მცირე აზიის დასავლეთ სანაპიროზე უნდა ვეძიოთ“ (იხ. Graef-ის სტატია RE-ში).

ამამონების ქალაქი, თუ დედოფალი თემისკირა იყო, St. Byz. თემისკირა – ქალაქი და ქვეყანა თერმოდონტის პირდაპირ. Proc. Goth. VIII, 2: ქალაქ ამისოსის მახლობლად არის თემისკურა და მდინარე თერმოდონტი სადაც, როგორც ამბობენ, ამაზონთა ბანაკი იყო. Proc. Goth. VIII, 3: ამამონები თემისკირისა და მდინარე თერმოდონტის გარშემო დაბანაკდნენ Ap. Rhod. Arg. I. 9, 17: ლემნოსელი ამამონები, მათი დედოფალი ჰიპსიპილე. Herod, II. 104; ასურები, რომელნიც ცხოვრობენ თერმოდონტზე და მდ. პართენიოსზე თავის მეზობელ მაკრონებთან ერთად, ამტკიცებენ, რომ წინადაცვეთის ჩვეულება კოლხებისაგან მიიღეს. ივ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი ამბობს: „წინათ კოლხებს თერმოდონტისა და მდინარე პართენიოსის სანახების მეზობლად თუ არა, მახლობლად მაინც უნდა ეცხოვრათ (ქართველი ერის ისტორიის შესავალი, I, 1950, გვ. 10).

თერმოდონტის მიდამოებში მცხოვრებად ასახელებენ ბერძენი და რომაელი ავტორები კოლხების გარდა ხალიბებს. Hecat. Miles. Terr. Circ. Fr. 195 (SC. I, 3): პონტოში მოზინადრე ხალიბები თერმოდონტის ხეობაში ყოფილან დამკვიდრებულნი. ამას იმეორებს

St. Byz.: ხალიბები - ტომი პონტოზე, მდინარე თერმოდონტზე,

სვიდა: თერმოდონტი მდინარეა კოლხეთში.

56. კოტიორა და კიტორი] I არის ადგილი მდ. მელანთიოსის დასავლეთით, არიანეს მიხედვით პატარა სოფელია. სხვა ავტორები ქალაქად თვლიან. II – ნავსაყუდელი პაფლაგონიაში ეგიალსა და კრომნას შორის. Ptol.: Κυτέαρον; Diod. Sic. XIV, 31; Strabo, XII, 3, 10; 3, 17: Κύτσαρος, Κύτσαρον, Κύτσαρα, Steph. Byz.; Snid.: Κοτσαρίτα: და Κύτσαρα, Κύτσαρα, Ps. Scyl. 90; Ap. Rh. II, 942. Xen. An. V, 5, 6, 7: კოტიორა ბერძნული ქალაქია. სინოპელთა ახალშენი, ტიბარენების საზღვრებში მოთავსებული. Plin. VI, 11: ქალაქი კოტიორა, ტიბარენები, მასინები.

Pape (ბერძნული საკუთარ სახელზე ლექსიკონი) ამ სახელს უკავშირებს Herod. 7, 197: Κυτίσσορος ἐξ Αίης τῆς Κολχίδος.

81

Κυτίσσορος ფრიქსეს ვაჟის, ქ. კიტორის დამაარსებლისა (Ap. Rhod. II, 1158; Schol. Ap. RH. II, 1123; Apd. Biblioth. I, 9, 1; Mel. Descr. Orb. I, 19). თ. ყ ა უ ხ ჩ ი შ ვ ი ლ ი ს აზრით სიტყვა

უნდა შეიცავდეს იმავე ძირს, რასაც Κύτσια ვარიანტებით Κύτσια, Κύτα, Κύτη (სტრაბონი, გეოგრაფია, 1957, გვ. 20; „ჰეროდოტეს ზოგიერთი ცნობის შესახებ“, მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის, ნაკვ. 32, 1955 წ. გვ. 7).

57. მოიხსენია ქსენოფონტმა] Xen. An. V, 5, 6, 7.

58. კოტისი] ტიბერიუს იულიუს კოტისი II, ბოსფორის მეფედ იყო 123 წლიდან 131 წლამდე ახ. წ. ა.

59. პიტეუნტი] ბიჭვინთა. არიანეს მიხედვით „სებასტოპოლისთან მთავრდება რომაელთა სამფლობელოები პონტოს მარჯვენა მხარეს მცურავთათვის“ (თავი 17). აქამდე (დიოსკურიადამდე) არიანე თავისი თვალით ნახულს და გაზომილს აღწერდა. ამის შემდეგ კი სხვების ნათქვამს და დაწერილს ეყრდნობა. პიტეუნტი არიანეს დროს ბოსფორის სამეფოში შედიოდა.

Plin. VI, 16: პიტეუნტი, უმდიდრესი ქალაქი, ჰენიოხების მიერ დარბეულ იქნა. Strabo, XI, 2, 14: ძველი კოლხეთის ჩრდილოეთი პუნქტია სანაპიროზე. Plot. V, 8, 10, 9, 1: „კარტერონ ტეიხოსი“ დიოსკურიას შემდეგაა მოთავსებული. ნ. ლ. ო. მ. ო. უ. რ. ი. „კარტერონ ტეიხოსს“ აიგივებს ბიჭვინთასთან (ВДИ, 1957, № 4, გვ. 106). Proc. Goth. VIII, 4: რომაელებმა ზღვის პირას ორი სიმაგრე გააშენეს სებასტოპოლისი და პიტეუნტი. პიტეუნტი საგინების (სანიგების) მიწა-წყლის ზღვისპირა ნაწილია. Proc. BP II, 29: პიტეუნტი სიმაგრეა ლაზიკეში.

Const. Porph. De adm. imp. 42: აფხაზეთის ჩრდილო საზღვარია მდინარე და ქალაქი ნიკოფსია, ხოლო სამხრეთისა – სოტერიუპოლისი. სოტერიუპოლისის კ. დ. ი. ტ. ე. რ. ი. ხ. ი. (1912 წელს) და ი. კ. უ. ლ. ა. კ. ვ. ს. კ. ი. (1897 წელს) ბიჭვინთასთან აიგივებდნენ. აგრეთვე ლ. მ. ე. ლ. ი. ქ. ს. ე. თ. ბ. ე. გ. ი. Hieroclis Synecdemus et notitiae

Graecae episcopatuum-ში მოცემული ფრაზის: Σατηρόπολις τὰ νῦν Πύθια საფუძველზე ასკვნია, რომ სოტერიოპოლისი არის ბიჭვინთა (Древнейшая Пицунда у Понта Евксинского, Тб. 1916, გვ. 63). პ. ი ნ გ ო რ ო ყ ვ ა სოტერიოპოლისის ოფისთან აიგივებს (გ. მერჩულე გვ. 255).

პიტუნტი იყო კარიაშიც, მიზიაში (Strabo, XIII, 1, 15).

60. ნიტკე] გაგრის რაიონში მოთავსებული პუნქტი. სხვა წყაროებიდან არაა ეს სახელი ცნობილი.

61. გირჩის მჭამელები] Herod. IV. 109; Strabo, XI, 2, 19.

62. მდ. აქეუნტი] მდ. შახე. Anon. XLII, 15: მდ. აქეუნტს ახლა ბასისი ეწოდება. არიანეს მიხედვით ეს მდინარე საზღვრავს ჯიქებსა

82

და სანიგებს ტომაშევი აქეუნტს მდ.

შახედ თვლის. კი მიუღერი - სოჭა ფსტად..

63. ძილქები] ჯიქები. Ptol. V, 9, 8: ძინქები. Plin. VI, 19:

ძიგები. Strabo, XI, 2, 1; ძიგები. ST. B.: ზიგიანოს.

Diou. Per. 687: ძიგიები და სხვ.

Anon. XLII, 18, (FHG, V, 180): ძველი აქაიიდან ძველ ლაზიკმდე და მდინარე აქეუნტამდე წინათ ცხოვრობდნენ ტომები. რომელთაც ერქვათ ენოხები, კორაქსები და კოლიკები, მელანქლენები. მაქლონები, კოლხები და ლაზები, ამჟამად კი ცხოვრობენ ჯიქები. აქ ჯიქები I საუკუნეში ყოფილან უკვე (გეორგიკა, IV, 2, გვ. 233). ჯიქები ამიერკავკასიის მკვიდრი ტომია.

Proc. Goth, IV, 4; ჯიქები ცხოვრობენ კავკასიის მთებში ჰუნების მახლობლად. Proc. Goth. VIII, 4: ევქსინის პონტოს ნაპირას ზიქები არიან დამკვიდრებულნი. ზიქებს ძველად რომაელთა იმპერატორი უყენებდა მეფეს, ამჟამად ეს ბარბაროსები არაფერში აღარ ემორჩილებიან რომაელებს. Const. Porph. De adm. Imp. 42: ჯიქეთის სამხრეთი საზღვარი მდ. მიკოფსიაზეა. აქედან იწყება აბაზგიის ქვეყანა. მდ. ნიკოფსიიდან მოკიდებული ზღვის ნაპირი სოტერიოპოლისამდე უჭირავს აბაზგიის ქვეყანას.

პ. ი ნ გ ო რ ო ყ ვ ა ს აზრით აფხაზეთის ჯიქეთი ანუ ძველი ჩრდილო ჰენიოხეთი მოიცავდა ახლანდელი ტუაფსის რაიონს, დაწყებული მდ. შახედან ვიდრე ნიკოფსიამდე. ეს ტერიტორია ადრე ჰენიოხების მიწა-წყალი ყოფილა, შემდეგ ჯიქების ხელში გადასულა. ჯიქები შავი ზღვის სანაპიროზე მოსული ტომია. თავდაპირველად იმიერკავკასიის მკვიდრი ტომი ყოფილა. ანტიკური ხანის ავტორები I საუკუნემდე ჯიქებს აქ არ მოიხსენებენ, ჰენიოხების შემდეგ ისინი უშუალოდ ასახელებენ აქეელებს (მაგ. ჰეკატე მილეტელი, ჰელანიკე მიტილენელი, სკილაქს კარიანდელი. არტემიდორე ეფესელი). სტრაბონი ამ ადგილას პირველად იხსენიებს ჯიქებს (II, 5, 31; XI, 2, 1). აქეელთა და ჰენიოხთა შორის ჩამოსახლებულან ჯიქები, ცენტრი აფხაზეთის ჯიქეთისა იყო ნიკოფსია, ძველი ლაზიკე. ქართულ წყაროებში ჯიქები შემდეგ მოსული ტომია შავი ზღვის სანაპიროზე (პ. ი ნ გ ო რ ი ყ ვ ა, გეორგი მერჩულე, გვ. 125).

64. ძველი ლაზიკე] ქალაქი ნიკოფსია. მეხუთე საუკუნემდე ამ

ქალაქს ძველი ლაზიკე ერქვა, მხოლოდ V საუკუნის ანონიმი გეოგრაფოსი იხსენიებს მას სახელით – „ნიკოფსისი“ – მდ. „ფსახაფსისი“ 42, 17 (FHG. V, 180).

Ptol. V, 8. 9: ლაზთა ქალაქი (ეტყობა ლაზთა სამკვიდრებელი ამ პუნქტამდე აღწევდა ჩრდილოეთით).

ბ. კუფტინს მოაქვს ნიკოფსიის ლოკალიზაციისათვის დიუბუა დე მოპერეს და კ. მიულერის ჰიპოთეზა (რომელსაც მხარს უჭერენ ფ. ბრუნი და ტომაშეკი) რომ ნიკოპსია იყო ახლანდელ პატარა მდინარესთან - ნეგოფსუხუსთან. აქ შენახულია ნოვომიხაილოვსკის ახლოს ტყით დაფარული ძველი ქალაქის ნაშტები მდ. ფსებეზე,

83

წყალგამყოფი მოშორებული ფსეკუფსისაგან, ე.ი ძველ ფსახაფსისაგან (Б. А. Куфтин, Материалы к археология Колхиды, т. I, Тб., 1949, стр. 100 – 101).

Const. Porph. De adm. Imp. 42: ჯიქეთის საზღვრების შემდეგ, ესე იგი მდინარე ნიკოფსიიდან მოკიდებული, ზღვის ნაპირი ვიდრე სოტერიუპოლისამდე, 3000 მილის მანძილზე, უჭირავს აზაზგიის ქვეყანას.

აფხაზთის და შემდეგ გაერთიანებული საქართველოს ჩრდილო საზღვრად ნიკოფსიას იცნობენ ქართული წყაროებშიც. ლეონტი მროველი (ანასეული ქ. ცხ. თბ. 1942, გვ. 26, 13 – 16).

ნიკოფსია. აფხაზეთში (სამეგრელოში) შემავალი ქალაქი, მოხსენებულია გიორგი მთაწმინდელის ცხოვრებაში (ათონის კრებული, თბ., 1909, გვ. 315). იოანე საბანისძეც იცნობს ამ პუნქტს (კ. კ ე კ ე ლ ი ძ ე, ადრინდელი ფეოდალური ძველი ლიტ., გვ. 66, 1 – 7, 1935 წ.) და მას უწოდებს ნაფსაის ნავსადგურს (გეორგიკა, IV, 2, გვ. 231 – 3).

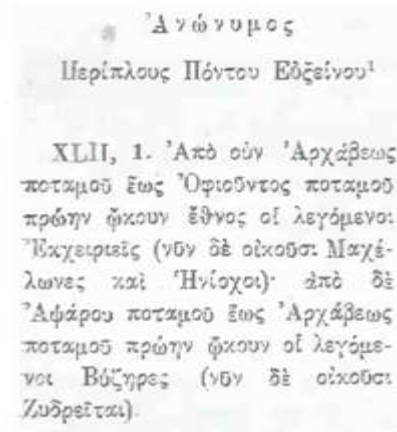
როდესაც დასავლეთ საქართველოს კათედრები კონსტანტინეპოლის პატრიარქს ჩამოშორდნენ და მცხეთის საკათალიკოსოს დაუკავშირდნენ, ნიკოპსიის საარქიეპისკოპოსოც დასავლეთ საქართველოს სხვა კათედრებთან ერთად ამ უკანასკნელის იურისდიქციას დაექვემდებარა იმ დროს, როდესაც ჯიქეთის დანარჩენი ორი კათედრა (ქერსონისა და ბოსფორის) კვლავ კონსტანტინეპოლის პატრიარქის ხელქვეით დარჩა (კ. ი ნ გ ო რ ო ყ ვ ა, მნათობი, 1950, №3, გვ. 120 – 122).

65. ძველი აქაია] აქეელთა სამკვიდრებელი ადგილი. ჰეკატე მილეტელი. ჰელანიკე მიტელენელი, სკილაქს კარიანდელი, პალეფატე აბიდოსელი, არტემიდორე ეფესელი ჰენიოხების შემდეგ ჩრდილოეთით უშუალოდ ათავსებენ აქეელებს. (ჯიქებს ჰენიოხთა და აქეელთა შორის არ მოიხსენებენ).

Strabo. XI, 2, 12: სინდიკესა და გორგიპიას შემდეგ ზღვასთან არის აქეელთა, ძიგთა და ჰენიოხთა სანაპირო, მეტწილად უნავსადგურო და მთიანი და წარმოადგენს კავკასიონის ნაწილს. ესენი ცხოვრობდნენ ზღვაზე მეკობრეობით. აგრეთვე Ptol. V, 9, 25; Tab. Pent., An. 42, 17 (FHG, V, გვ. 180): ძველი ლაზიკიდან ძველ აქაიამდე, სადაც ახლანდელი მდინარე ტოფსიდაა, 150 სატადიონია, 20 მილი.

შიფნერის მიხედვით სახელი აქეელთა ტომისა აქადადანაა მიღებული. ეს მხარე შავი ზღვის ჩრდილო აღმოსავლეთ სანაპიროზეა. aquâ აფხაზურ ენაზე ნიშნავს „სანაპიროს მცხოვრებს“ (RE, Brugsch).

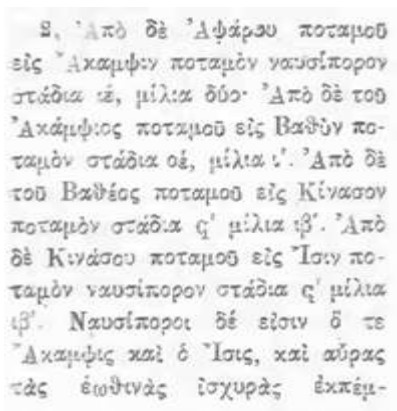
ოდივიუს ნაზონი უჩივის ჰენიოხებთან ერთად აქეელების თარეშს ქალაქ ტომევის (კონსტანცას) მიდამოებში (Epist. ex Ponto; IV, 10, 27).

ანონიმი (V ს. ახ. წ. ა.)¹

მოგზაურობა შავი ზღვის გარშემო

1. მდინარე არქაბისიდან მდინარე ოფიუნტამდე წინათ ცხოვრობდა ტომი ეკვირიებად წოდებული (ახლა ცხოვრობენ მაცელონები და ჰენიოხები). მდინარე აფსაროსიდან მდინარე არქაბისამდე წინათ ცხოვრობდნენ ეგრეთ წოდებული ბიძერები (ახლა კი ცხოვრობენ მიდრიტები).

2. მდინარე აფსაროსიდან სანაოსნო მდინარე აკამფისამდე, თუთმეტი სტადიონია, ორი [რომაული] მილი. მდინარე აკამფისიდან მდინარე ბათისამდე სამოცდათუთმეტი სტადიონია, ათი მილი. მდინარე ბათისიდან მდინარე კინასამდე ოთხმოცდაათი სტადიონია, თორმეტი მილი. მდინარე კინასიდან სანაოსნო მდინარე ისისამდე ოთხმოცდაათი სტადიონია, თორმეტი

¹ V საუკუნის ახ. წ. ა. ანონიმი ავტორის „პერიპლუსის“ ორი ნაწილი (პონტოს სამხრეთ, ჩრდილოეთ და დასავლეთ სანაპიროების აღწერა) რამდენჯერმე გამოცემული და K. Muller-ის წიგნის GGM, I, Parisis, 1882, 402 – 423 გვერდებზე მოთავსებული. ჩვენ გადმოწერილი და გადმოქართულებული გვაქვს „პერიპლუსის“ შუა ნაწილი – პონტოს აღმოსავლეთ სანაპიროს აღწერა.

πουσιν. Ἐπὸ δὲ Ἰσῖος ποταμοῦ
εἰς Μόγγρον (ἴτοι Νύγγρον) λεγόμε-
νον πόρος γαυσι σταδίων ρ'
μιλίων ιβ'. [Ἐνθενδε εἰς Φάσιν
σταδίων ρ' μιλίων ιβ']¹.

მილი. აკამფსისი და ისისი სანა-
ოსნო მდინარეებია, დილაობით.
მათზე ქრის ძლიერი ქარები.
მდინარე ისისიდან ეგრეთ წოდებ-
ულ მოგროსამდე (ან ნიგრო-
სამდე) ხომალდების მიერ გასაგ-
ლელია ოთხმოცდაათი სტადი-
ონი, თორმეტი მილი. [აქედან
ფაზისამდე ოთხმოცდაათი სტა-
დიონია, თორმეტი მილი].

3. Οὗτος δὲ ὁ Φάσις ποταμὸς
ἔχει τὸ βῆμα φερόμενον ἐκ τῆς
Ἀρμενίας. οὐ πλησίον οἰκοῦσι μετα-
στάντες ἐξ Ἰβηρίας εἰς Ἀρμενίαν
Ἰβηρες. Εἰσιόντων δὲ εἰς ποτα-
μὸν ἀριστερὰ τοῦ Φάσιδος παρά-
κειται Μιλησίων πόλις Ἑλληνίς
Φάσις λεγομένη, εἰς ἣν λέγεται
καταβαίνειν ἔθνη ἐξήκοντα δια-
φόραις χρώμενα φωναῖς, ἐν οἷς
τινας λέγουσιν ἀπὸ τῆς Ἰνδικῆς
καὶ Βακτριανῆς συναφικνεῖσθαι
βαρβάρους. Μεταξὺ δὲ τούτων
βάρβαρός ἐστιν ἡ Κοραξική, ἧς
τὰ ἐχόμενα ἡ Κωλικὴ καλουμένη,
τὸ νῦν Μελαγχλαίων καὶ Κόλ-
χων ἔθνος.

3. ეს მდინარე ფაზისი არმე-
ნიიდან მომდინარეობს. მის ახ-
ლოს ცხოვრობენ იბერიიდან
არმენიაში გადასახლებული იბე-
რიელები. მდინარის შესასვლელ-
თან, ფაზისის მარცხენა ნაპირ-
ზე, მოთავსებულია მილეტელე-
ბის მიერ დაარსებული ელინუ-
რი ქალაქი ეგრეთ წოდებული
ფაზისი, რომელშიაც, როგორც
ამბობენ, თავს იყრის სამოცი
სხვადასხვა ენაზე მოლაპარაკე
ტომი. მათ რიცხვში, გადმოცე-
მით, იმყოფებიან ინდოეთიდან
და ბაქტრიიდან მოსული ბარ-
ბაროსები. მათ შორის ბარბარო-
სული ქვეყანაა კორაქსიკე, რო-
მელსაც ეკვრის ეგრეთ წოდებუ-
ლი კოლიკე. ახლა მელანქლაინე-
ბის და კოლხების ტომია [იქ].

4. Ἐχει δὲ καὶ ἀνάπλους ὁ πο-
ταμὸς σταδίων ρ', μιλίων δ'. Ἐν
ἢ ἔστι πόλις μεγάλη Δία λεγο-
μένη, ὅθεν ἡ Μήδεια ἴν.

4. ეს მდინარე სანაოსნოა ასი
(180?) სტადიონის, ანუ ოთხი
მილის (24?) მანძილზე. მასზე
არის დიდი ქალაქი, ეგრეთ წო-
დებული აია, საიდანაც მედეა
იყო.

5. Πάνυ δὲ κουφότατον ὄδωρ
ἔχων ὁ Φάσις ἐπιπλεῖ τῇ θαλάσῃ,

5. ფაზისს აქვს მეტად მსუ-
ბუქი წყალი, ერთვის ზღვას და

καὶ οὐ συμμίγνυται· καὶ ἔστι μὲν
κατὰ τοῦ ἐπιρρέοντος γλυκύτατον
ἀνιμίσασθαι, εἰ δὲ εἰς βάρους τις
καθῆκε τὴν ἀλίπιν, ἕλυμρόν.
Καίτοι ὁ πᾶς Πόντος πολὺ τι
γλυκυτέρου τοῦ ὑδατὸς ἔστιν ἤπερ
ἡ ἕξω θάλασσα· καὶ τούτου τὸ
αἷτιον οἱ ποταμοὶ εἰσιν, οὔτε πλη-
θος οὔτε μέγεθος σταθμητοὶ ὄντες.
Τεκμηρίον δὲ τῆς γλυκύτητος, εἰ
τεκμηρίων δεῖ ἐπὶ τοῖς αἰσθησί-
φαινομένοις, ὅτι πάντα τὰ βροσκή-
ματα οἱ προσοικοῦντες ἐπὶ τὴν
θάλασσαν κατὰγουσι καὶ ἐν ταύ-
τῃ ποτίζουσι· τὰ δὲ ἡδέως πίνον-
τα [δράτται], καὶ λόγος κατέχει
ὅτι καὶ ὠφέλιμον αὐτοῖς [τοῦτο
τὸ ποτόν] ἔστι τοῦ γλυκέος μᾶλ-
λον. Ἦ δὲ χροιά τοῦ Φάσιδος
ἐξηλλαγμένη, οἷα ἀπὸ μολίσθου ἢ
κασσιτέρου βεβαμμένου τοῦ ὑδα-
τος· καταστάν δὲ καθαρώτατον
γίνεται. Οὐ τοίνυν γενδμίσται εἰσ-
καμίσαι ὑδωρ εἰς τὸν Φάσιν τοῦς
εἰσπλέοντας· ἀλλ' ἐπειδὴν ἦδη
εἰσβαίνωσιν εἰς τὸν ῥοῦν, παραγ-
γέλλεται ἅπαν ἐκχέαι τὸ ἐνὸν
ὑδωρ ἐν ταῖς ναυσίν· εἰ δὲ μή,
λόγος κατέχει· ὅτι οὐκ εὐπλόουσι.
Ἐὸ δὲ ὑδωρ τοῦ Φάσιδος οὐ πῆ-
πεται, ἀλλὰ μένει ἀκραίφνης καὶ
ὑπὲρ δέκατον ἔτος, πλήν γε δὴ
[δτι]⁹ εἰς τὸ γλυκυτέρον μεταβάλ-
λει.

არ ერევა ზღვის წყალს. თუ ზე-
მოდან ამოიხაპება წყალი მეტად
მტკნარია, თუ ვინმე ჭურჭელს
სიღრმეში ჩაუშვებს – მარი-
ლიანი. თუმცა მთელი პონტოს
წყალი უფრო მტკნარია, ვიდრე
გარეშე ზღვისა [ხმელთაშუა
ზღვისა]. ამის მიზეზია მდინარე-
ები, რომელთა რაოდენობის და
სიდიდის განსაზღვრა არ შეიძ-
ლება. სიმტკნარის საბუთი (თუ
კი საბუთი გრძნობათათვის ცხად
საგნებსაც ესაჭიროებათ) არის
ის, რომ მცხოვრებთ საქონელი
მიყავთ ზღვასთან და იქ ასმევენ
წყალს. საქონელი აშკარა სია-
მოვნებით სვამს ამ წყალს. ამ-
ბოზენ, რომ ეს სასმელი საქონ-
ლისათვის მტკნარ წყალზე უფ-
რო სასარგებლოა. ფერი ფაზი-
სისა თავისებურია, გავს ტყვიით
და კალით შეღებილ წყალს. და-
ყენების შემდეგ კი ის მეტის-
მეტად იწმინდება. ამიტომ არაა
მიღებული რომ ფაზისში ზღვი-
დან შემსვლელმა წყალი თან მო-
იტანოს. არამედ, როდესაც მოგ-
ზაურნი მდინარის კალაპოტში
შევლენ, გაიცემა ბრძანება ხო-
მალდზე არსებული მთელი წყა-
ლი გადაღვარონ. წინააღმდეგ
შემთხვევაში გადმოცემის მი-
ხედვით, მოგზაურობა არ იქნება
ბედნიერი. ფაზისის წყალი არ
შმორდება, არამედ უცვლელი
რჩება ათ წელს, ის უფრო მე-
ტად ტკბება [ამ ხნის განმავლო-
ბაში].

6. Ἄπο δὲ τοῦ Φάσιδος ποταμοῦ εἰς Χαριέντα ποταμὸν ναυσίπορον στάδια ς', μίλια ιβ'. Ἄπο δὲ Χαριέντος ποταμοῦ εἰς Χόβον ποταμὸν γαυσίπορον στάδια ς', μίλια ιβ'. Ἄπο δὲ Χόβον ποταμοῦ εἰς Σιγάμην (τὸν καὶ Ζιγάνην λεγόμενον) ποταμὸν στάδια σι', μίλια κη'. Ἄπο δὲ Ζιγάνεως εἰς Ταρσοῦραν ποταμὸν (τὸν [νῦν] λεγόμενον Μοχλῆ) στάδια ρκ', μίλια ιε'. Ἄπο δὲ Ταρσοῦρα ποταμοῦ εἰς Ἴππον ποταμὸν (τὸν νῦν λεγόμενον Λαγουμψάν), στάδια ρν', μίλια κ'. Ἄπο δὲ τοῦ Ἴππου ποταμοῦ εἰς Ἀστελέφον ποταμὸν, ([τὸν] νῦν λεγόμενον Εὐριπον εἰσπελους πορθμίων) στάδια λ', μίλια δ'. Ἄπο δὲ Ἀστελέφου ποταμοῦ εἰς πῶλιν Διοσκουρίδα λιμένα ἔχουσαν, τὴν νῦν λεγομένην Σεβαστοπόλιν, στάδια ρλε', μίλια ιη'.

7. Ἄπο οὖν Διοσκουρίδος τῆς [καὶ] Σεβαστοπόλεως ἕως Ἀψάρου ποταμοῦ πρῶτην ἔχουν ἔθνος οἱ λεγόμενοι Κόλχοι οἱ μετανομάσθηντες Λαζοί.

8. Ἐθνη δὲ παρημείψαμεν τάδε Ἰτραπίουντίους μὲν, καθάπερ καὶ Ξενοφῶν λέγει, Κόλχοι θηροὶ καὶ οὗς λέγει τοὺς μαχηωτάτους

6. მდინარე ფაზისიდან მდინარე ქარიენტამდე ოთხმოცდაათი სტადიონია, თორმეტი მილი. მდინარე ქარიენტისიდან სანაოსნო მდინარე ქობოსამდე ოთხმოცდაათი სტადიონია, თორმეტი მილი. მდინარე ქობოსიდან მდინარე სიგამემდე რომელსაც დიგანისიც ეწოდება), ორას ათი სტადიონია, ოცდარვა მილი. დიგანისიდან მდინარე ტარსურამდე (ახლა რომ მოხე ეწოდება) ას ოცი სტადიონია, თექვსმეტი მილია მდინარე ტარსურიდან მდინარე ჰიპოსამდე (ახლა რომ ლაგუმფსა ეწოდება) ას ორმოცდაათი სტადიონია, ოცი მილი. მდინარე ჰიპოსიდან მდინარე ასტელეფამდე (ახლა რომ ევრიპოსი ჰქვია და ხომალდთა მისადგომია) ოცდაათი სტადიონია, ოთხი მილი.. მდინარე ასტელევიდან ქალაქ დიოსკურიდამდე, რომელსაც ნავსადგური აქვს და რომელსაც ახლა სებასტოპოლისი ეწოდება. ას ოცდათხუთმეტი სტადიონია, თვრამეტი მილი.

7. დიოსკურიდიდან ანუ სებასტოპოლისიდან მდინარე აფსაროსამდე წინათ ცხოვრობდა ხალხი კოლხებად წოდებული, ახლა ლაზებად სახელმეცვლილია.

8. გავიარეთ შემდეგი ტოვები: ტრაპეზუნტელების მეზობლად, როგორც ქსენეფონტიც ამბობს, ცხოვრობენ კოლხები, და ისინი,

καὶ ἐχθροτάτους εἶναι τοῖς Τραπεζουνοῖς, οὗς ἐκεῖνος μὲν Δρίλλας ὀνομάζει, ἐμοὶ δὲ δοκοῦσιν οἱ Σάγνοι οὗτοι εἶναι. Καὶ γὰρ μαχιμώτατοι εἰσιν εἰς τοῦτο ἔτι καὶ τοῖς Τραπεζουνοῖς ἐχθροτάτοι, καὶ χωρὶς ὄχυρά οἰκοῦσι, καὶ ἔθνος ἀβασίλευτον, πάλαι μὲν καὶ φόρου ὑποτελεῖς Ῥωμαίοις, ὑπὸ δὲ τοῦ Ἀγηστεύειν οὐκ ἀκριβοῦσι τὴν φορὰν. Κόβλων δὲ ἔχονται Μαχέλωνες καὶ Ἡνίοχοι. Βασιλεὺς δ' αὐτῶν Ἀγχιάλος.

9. Τὸ δὲ Ἡνιόχων ἔθνος μισόγενές ἐστι. Τοῦτους δὲ λέγουσιν τινες κληθῆναι Ἡνιόχους ἀπὸ τῶν Πολυδεύκους καὶ Κάστωρος Ἡνιόχων Ἀμφιστάτου καὶ Τέλχιος· ἐν γὰρ τῷ μετὰ Ἰάσονος ἀφικέσθαι στόλῳ δοκοῦσιν οὗτοι, περὶ δὲ τούτους τοὺς τόπους ἠκησαν ἀπολειφθέντες, ὡς μυθεύεται. Ἰπὲρ Ἡνιόχους δὲ ἄνω κεῖται Κασπία καλουμένη θάλασσα βαρβάρων γένη ἰπποφάγα περὶ αὐτὴν ἔχουσα οἰκούμενα· ἧς δὴ τὰ Μηδῶν ἐστὶν ἕρις πλησίον.

რომლებიც მას. მიაჩნია მეტად კარგ მეომრებად და ტრაპეზუნტელების მოსისხლე მტრებად. ქსენოფონტი მათ დრილებს უწოდებს, მე კი მგონია, რომ ისინი სანები არიან. ესენი ახლაც მეტისმეტად კარგი მეომრები არიან და ტრაპეზუნტელების დიდი მტრები. გამაგრებულ ადგილებში ცხოვრობენ. მეფეები არ ჰყავთ. წინათ ისინი რომაელების მოხარკენი იყვნენ, მაგრამ ახლა ყაჩაღურ ცხოვრებას ეწევიან და სრულიად არ იხდიან ხარკს კოლხების ზემოთ მაქელონები და ჰენიოხები ცხოვრობენ. ამათი მეფე ანქიალეა.

9. ჰენიოხთა ტომი შერეულია ზოგიერთნი ამბობენ, რომ ამათ ჰენიოხები ქვიათ ამფისტატესაგან და ტელქისაგან. კასტორისა და პოლიდეკის მეეტლესაგან. ხომ გადმოგვცემენ, რომ ისინი აქ მოვიდნენ იაზონთან ერთად ლაშქრობის დროს, ამ ადგილებში დასახლდნენ თავისიანებისაგან მიტოვების შემდეგ. ასე მოგვითხრობს მითი. ჰენიოხების ზემოთ ეგრეთ წოდებული კასპიის ზღვაა, მას გარშემო ჰყავს შემოხვეული ბარბაროსთა ტომები, რომელნიც ცხენის ხორცით იკვებებიან. მის ახლოს მიდიელთა საზღვბია.

10. Μαχελώνων δὲ καὶ Ἡνιόχων ἐχόμενοι: Ἰουδρεῖται: Φαρασ-
 μάνοι οὗτοι: ἑπὶ τοῖς: Ζυδρεῖται δ'
 ἑχόμενοι: Ἀαζοί, βασιλεὺς δὲ
 Ἀαζῶν Μαλάσσας, ἔχει τὴν βασι-
 λείαν παρὰ σοῦ ἔχει: Ἀαζῶν δὲ
 ἔχοντά: Ἀφίλαι, βασιλεὺς δὲ Ἀ-
 φιλῶν Ἰουλιανός: οὗτος ἐκ τοῦ
 πατρὸς τοῦ σοῦ τὴν βασιλείαν
 ἔχει: Ἀφίλαις δὲ ὄμοροι: Ἀβασ-
 γοί, καὶ Ἀβασγῶν βασιλεὺς Πί-
 μαγας (Πησιμάγας Ἀγγ.) καὶ οὗ-
 τος τὴν βασιλείαν παρὰ σοῦ ἔχει:
 Ἀβασγῶν δὲ ἐχόμενοι: Σαννίγαι:
 ἐν ᾧ καὶ ἡ Σεβαστοπόλις φικί-
 στα: Σαννιγῶν βασιλεὺς Σπαδα-
 γας (Σπαδάγας Ἀγγ.) ἐκ σοῦ τὴν
 βασιλείαν ἔχει.

11. Καὶ μέχρι μὲν Ἀψάρου
 ὡς πρὸς ἕω (τὸ τε ἀνατολικόν)
 ἐπλέομεν ἐν δεξιᾷ τοῦ Εὐξείνου.
 Ὁ δὲ Ἀψαρὸς πέρας ἐφάνη μοι
 εἶναι κατὰ μῆκος τοῦ Πόντου·
 ἐνθὲν γὰρ ἦδη πρὸς ἄρκτον ὁ
 πλοῦς ἡμῖν ἐγένετο ἕστε ἐπὶ Χό-
 βον [ποταμιόν, καὶ ὑπὲρ τὸν Χό-
 βον] ἐπὶ τὸν Σιγάμην. Ἀπὸ δὲ
 Σιγάμου ἐκάμπτομεν εἰς τὴν λαϊάν
 πλευράν τοῦ Πόντου ἕστε ἐπὶ τὸν
 Ἴππον ποταμιόν. Ἀπὸ δὲ τοῦ
 Ἴππου ποταμοῦ ὡς ἐπὶ Ἀστελέ-
 φον καὶ Διοσκουριάδα καταφανῶς
 ἦδη ἐπὶ ἀριστερὰ τοῦ Πόντου ἐπ-
 λέομεν, καὶ ὁ πλοῦς ἡμῖν πρὸς
 ἡλῖον δυσόμενον ἐγένετο: ὡς δὲ
 ἀπεστρέφομεν ἀπὸ τοῦ Ἀστελέ-
 φου ἐπὶ Διοσκουριάδα κατείδομεν

10. მაქელონთა და ჰენიოხთა
 მეზობლად მიდრიტები ცხოვ-
 რობენ. ფარსმანის ქვეშევრდომ-
 ნი არიან. მიდრიტების გვერდით
 ლაზები არიან. ლაზთა მეფემ,
 მალასამ შენგან მიიღო მეფობა.
 ლაზების გვერდით აფსილები
 ცხოვრობენ. აფსილთა მეფე იუ-
 ლიანეა. ამას შენი მამისაგან
 აქვს ტახტი მიღებული აფსი-
 ლების მეზობლები აბასგები
 არიან. აბასგთა მეფე რიმაგაა,
 ამასაც ტახტი შენგან აქვს მი-
 ლებული. აბასკების გვერდით
 სანიგები არიან, მათ მიწა-წყალ-
 ზეა სებასტოპოლისი. სანიგთა
 მეფემ სპადაგამ შენგან მიიღო
 მეფობა.

11. აფსაროსამდე აღმოსავ-
 ლეთით მივცურავდით ევქსინის
 მარჯვენა მხარეს. აფსაროსი მე
 მეჩვენა პონტოს სიგრძის ბოლო
 საზღვრად, რადგან უკვე აქედან
 ჩვენი მოგზაურობა ჩრდილოე-
 თით წარიმართა ქობოსამდე [და
 ქობოსის ზემოთ] სიგამემდე. სი-
 გამიდან ჩვენ შევბრუნდით პონ-
 ტოს მარცხენა მხარეს მდინარე
 ჰიპოსამდე. მდინარე ჰიპოსიდან
 ასტელეფამდე და დიოსკური-
 დამდე ჩვენ უკვე აშკარად პონ-
 ტოს მარცხენა მხარეს მივცუ-
 რავდით და მივემართებოდით
 მზის დასავლისაკენ. როდესაც
 ჩვენ მოვბრუნდით ასტელეფი-
 დან დიოსკურიადისაკენ, დავი-
 ნახეთ კავკასიონის მთა, რომე-

τὸν Καύκασον τὸ ὄρος, τὸ ὑψὸς
 μάλιστα κατὰ τὰς Ἑλλείας τὰς
 Κελτικὰς. Καὶ τοῦ Καυκάσου κο-
 ρυφὴ τις ἐδείκνυτο, Στρώβιλος τῆ
 κορυφῆ ὄνομα, Ἰναπερ ὁ Προμηθεὺς
 κρεμασθεῖναι ἔπὸ Ἡφαίστου κατὰ
 πρόσταξιν Διὸς μυθεύεται.

12. Τάδε μὲν οὖν τὰ ἀπὸ Βυ-
 ζαντίου πλεόντων ἐπὶ δεξιὰ ὡς
 ἐπὶ Διοσκουριάδα, ἐς ἔπερ στρα-
 τόπεδον τελευτᾷ Ῥωμαίων ἡ ἐπι-
 κράτεια [ἐν δεξιᾷ] εἰσπλεόντων
 εἰς τὸν Πόντον. Ἐγὼ δὲ ἐπεὶ
 ἐπιστόμην Κότυν τετελευτημέναι,
 τὸν βασιλεῖα τοῦ Βοσπόρου τοῦ
 Κιμμερίου καλουμένου, ἐπιμελὲς
 ἐποίησάμην καὶ τὸν μέχρι τοῦ
 Βοσπόρου πλοῦν δηλώσαι σοι, ὡς
 εἴ τι βουλεύσοιο περὶ τοῦ Βοσπό-
 ρου, ἔπαρχοι σοι καὶ τόνδε τὸν
 πλοῦν μὴ ἀγνοοῦντι βουλεύσασθαι.

13. Τὰ δὲ λοιπὰ οὕτω πληρῶν
 λέξω. Ὀρμισθεῖσιν οὖν ἐκ Διο-
 σκουριάδος, τῆς Σεβαστοπόλεως
 πρῶτος ἄν εἴη ὄρμος ἐν Πιτυοῦντι·
 ἀπὸ οὖν Σεβαστοπόλεως, ἔνθα
 ὄρμος ναυσί, στάδιοι τν', μίλια
 μσ', ἔ, σ'.

14. Μέχρι τούτου Ποντικῆ τῶν
 βαρβάρων ἐστὶ βασιλεία κατὰ τε
 Ἰβηρανίην καὶ Σαννικίην καὶ
 Κολχίδα, τὰ δ' ἐχόμενα τῶν
 αὐτονόμων ἐστὶ βαρβάρων.

ლიც სიმაღლით კელტურ ალ-
 კებს შეედრება. გამოჩნდა ერთ-
 ერთი მწვერვალი კავკასიონისა,
 მწვერვალის სახელი სტრობი-
 ლია, სადაც, მითის მიხედვით,
 ზევსის ბრძანებით ჩამოკიდე-
 ბულ იქნა პრომეთე ჰეფესტოს
 მიერ.

12. ბიზანტიონიდან მარჯვნივ
 მიმავალს დიოსკურიადამდე ასე-
 თი გზა ექნება: ციხე-სიმაგრე
 დიოსკურიადა რომის სამფლო-
 ბელოების საზღვარია (მარჯვენა
 მხარეს) პონტოს შესასვლელი-
 დან. როდესაც მე მივიღე ცნო-
 ბა ეგრეთ წოდებული კიმერიუ-
 ლი ბოსფორის მეფის კოტისის
 გარდაცვალების შესახებ, გან-
 ვიზრახე ამეწერა შენთვის ბოს-
 ფორამდე ზღვის გზა, რათა თუ
 რაიმეს მოისურვებ ბოსფორის
 მიმართ, საშუალება გქონდეს
 იმსჯელო ამ გზის კარგი ცოდნის
 საფუძველზე.

13. ვასრულებ ამას და ვამბობ
 შემდეგს: დიოსკურიადა-სებას-
 ტოპოლისიდან წამოსულს პირ-
 ველი სადგური ექნება პიტიუნ-
 ტში. სებასტოპოლისიდან, სადაც
 სადგომია ხომალდთათვის, სამას
 ორმოცდაათი სტადიონია, ორ-
 მოცდაეკესი და 2/3 მილი.

14. აქამდე მოდის პონტოს
 ბარბაროსული სამეფო ტიბარა-
 ნიაში, სანიკეში და კოლხიდაში.
 მეზობელი მხარეები ავტონომი-
 ურ ბარბაროსებს ეკუთვნის.

15. Ἄπο δὲ Πιτυοῦντος εἰς Στεν-
νιτικὴν χώραν (καὶ ποτε Τρι-
γλίτην λεγομένην) στάδιοι ρν',
μίλια κ', ἐν ἣ πάλαι ἦκει ἔθνος
Σκυθικόν, οὗ μνήμην ποιῆται ὁ
λογοποιὸς Ἡρόδοτος· καὶ λέγει
τούτους εἶναι τοὺς φθειροτρακτέ-
οντας· καὶ γὰρ εἰς τοῦτο ἔτι ἡ
δόξα ἢ αὐτῇ ὑπὲρ αὐτῶν κατέχει.
Ἄπο δὲ Στεννιτικῆς εἰς Ἄβρα-
κον ποταμὸν στάδιοι ς', μίλια ιβ'.
Ἄπο δὲ Ἄβράσκου ποταμοῦ εἰς
Βρούχοντα ποταμὸν (τὸν νῦν λε-
γόμενον Μίζυρον) στάδιοι ρκ', μί-
λια ιϛ'. Ἄπο δὲ τοῦ Βρούχοντος
εἰς Νήσιον ποταμὸν, ἐν ᾧ καὶ Ἡρά-
κλειον ἀκραν ἔχεις (τὴν λεγομέ-
νην Πυξίτην) στάδιοι ζ', μίλια η'.
Ἄπο δὲ Νήσιος ποταμοῦ εἰς Μα-
σαιτικὴν ποταμὸν στάδιοι ς', μί-
λια ιϛ'. Ἄπο δὲ Μασσατικοῦ ποτα-
μοῦ εἰς Ἀχαιοῦντα ποταμὸν (ἐν
ᾧ εἰσπλοῦς πορθήμιος) στάδιοι ζ',
μίλια η'. Οὗτος ὁ ποταμὸς Ἀχαι-
οῦς (λέγεται Βάσις, καὶ) διορίζει
Ζιχούς καὶ Σάννιχας. Ζιχῶν δὲ
βασιλεὺς Σταχέμφλας· καὶ οὗτος
τὴν βασιλείαν παρὰ σοῦ ἔχει.

16. Ἄπο οὖν Ἀχαιοῦντος ποτα-
μοῦ ἕως Ἀβράσκου ποταμοῦ Σάν-
νιχες οἰκοῦσιν.

17. Ἄπο δὲ Ἀχαιοῦντος ποτα-
μοῦ εἰς Ἡράκλειον ἀκρατήριον

15. პიტუნტიდან სტენტი-
კის მხარემდე (მველად ტრიგ-
ლიტედ რომ იწოდებოდა) ას
ორმოცდაათი სტადიონია, ოცი
მილი. მასში წინათ სკვითური
ტომი მოსახლეობდა. რომელ-
საც იხსენიებს ისტორიკოსი ჰე-
როდოტე. ის ამბობს, რომ ეს
ტომი გირჩის მჭამელია. მართ-
ლაც. ეს აზრი ახლაც არსებობს
ამ ტომის შესახებ. სტენტიკი-
დან მდინარე აბასკამდე ოთხ-
მოცდაათი სტადიონია, თორმე-
ტი მილი. მდინარე აბასკი-
დან მდინარე ბრუქონტამდე
დან მდინარე ბრუქონტამდე
(ახლა მიძიგი რომ ჰქვია) ას ოცი
სტადიონია, თექვსმეტი მილი.
ბრუქონტიდან მდინარე ნესისა-
მდე, რომელშიაც ჰერაკლეს
კონცხიც გაქვს (პიქსიტედ წო-
დებული), სამოცი სტადიონია,
რვა მილი. მდინარე ნესისიდან
მდინარე მასატიკემდე ოთხმოც-
დაათი სტადიონია, თორმეტი
მილი. მდინარე მასატიკიდან
აქეუნტამდე (სანაოსნო მდინა-
რემდე) სამოცი სტადიონია, რვა
მილი. ეს მდინარე აქეუნტი
(იწოდება ბასისად და) მიქებსა
და სანიხებს შუა არის. მიქების
მეფე სტაქემფლასია. აასაც
შენგან აქვს მეფობა მიღებული.

16. ამრიგად, მდინარე აქეუნ-
ტიდან მდინარე აბასკამდე სანი-
გები ცხოვრობენ.

17. მდინარე აქეუნტიდან ჰე-
რაკლეს კონცხამდე (ახლა

(τὸ νῦν λεγόμενον τὰ Ἐρημα) στάδιοι ρν', μίλια κ'. (Ἀπὸ δὲ Ἡρακλείου ἀκρωτηρίου ἐπ' ἄκραν ἐν ἧ καὶ νῦν λέγεται τὰ Βαγᾶ κάστρον στάδιοι ε', μίλιον α', γ'). Ἀπὸ δὲ [ταύτης τῆς ἄκρας] ἐπ' ἄκραν ἐν ἧ σκέπη ἐστὶν ἀνέμου θρασίου καὶ βορρᾶ, (ἐν ἧ νῦν λέγεται Λαϊά) στάδιοι π', μίλια ε', ε. σ'. Ἀπὸ δὲ Λαϊᾶς εἰς τὴν λεγομένην Παλαιὰν Λαζικήν (ἐν ἧ ἱδρύται ἡ νῦν λεγομένη Νίκωφισ, ἧς πλησίον ποταμὸς ὁ νῦν λεγόμενος Ψάχαφισ) στάδιοι ρκ', μίλια ι'. Ἀπὸ δὲ τῆς παλαιᾶς Λαζικῆς εἰς τὴν Παλαιὰν Ἀχαΐαν (ἐν ἧ καὶ ποταμὸς ὁ νῦν λεγόμενος Τόφιδας) στάδιοι ρν', μίλια κ'.

18. Ἀπὸ οὖν Παλαιᾶς Ἀχαΐας ἕως τῆς Παλαιᾶς Λαζικῆς καὶ ἐπίκεινα ἕως Ἀχαιοῦντος ποταμοῦ πρώην φῶσιν εἶναι οἱ λεγόμενοι Ἠνίοχοι, Κοραῖοι καὶ Κωλικοί, Μελάγγλαινοι, Μαχέλωνες, Κόλχοι καὶ Λαζοί, νῦν δὲ οἰκοῦσι Ζιχοί.

19. Ἀπὸ δὲ τῆς Παλαιᾶς Ἀχαΐας εἰς Πάγρας λιμένα (τὸν νῦν λεγόμενον Ἐπτάλου λιμένα) στάδιοι τν', μίλια μσ', ε', σ'.

20. Ἀπὸ οὖν Πάγρας λιμένος ἕως τῆς Παλαιᾶς Ἀχαΐας πρώην φῶσιν οἱ λεγόμενοι Ἀχαιοί, νῦν δὲ οἰκοῦσι Ζιχοί.

უკაცრიელი ქვია) ას ორმოც-დაათი სტადიონია, ოცი მილი. (ჰერაკლეს კონცხიდან იმ კონცხამდე, რომელზედაც ახლაცაა სიმაგრე, ზაგად წოდებული, ათი სტადიონია, 1, 1/3 მილი. ამ კონცხიდან იმ კონცხამდე, რომელიც დაცულია თრასკიისა და ზორეის ქარებისაგან (სადაც ახლა იმყოფება ე. წ. ლაია), ოთხმოცი სტადიონია, 102/3 მილი. ლაიიდან ე. წ. ძველ ლაზიკემდე (სადაც მოთავსებულია ე. წ. ნიკოფისისი, რომლის ახლოს მდინარეა ახლა ფსახაფისად წოდებული) ას ოცი სტადიონია, თექვსმეტი მილი. ძველი ლაზიკიდან ძველ აქაიამდე (სადაც არის ახლა ტოფსიდად წოდებული მდინარე) ას ორმოცდაათი სტადიონია, ოცი მილი.

18. ამრიგად ძველი აქაიიდან ძველ ლაზიკემდე და შემდეგ მდინარე აქეუნტამდე წინათ ცხოვრობდნენ შემდეგი ტომები: ჰენიოხები, კორაქსები, კოლიკები, მელანქლაინები, მაქალონები, კოლხები, ლაზები, ახლა ძიქები ცხოვრობენ.

19. ძველ აქაიიდან პაგრის ნავსადგურამდე (ახლა ჰეპტალის ნავსადგური ეწოდება), სამას ორმოცდაათი სტადიონია, 462/3 მილი.

20. პაგრის ნავსადგურიდან ძველ აქაიამდე წინათ ე. წ. აქელები ცხოვრობდნენ, ახლა კი ძიქები ცხოვრობენ.

21. Ἀπὸ δὲ Ἐπτάλοῦ λυμένος εἰς τὸν Ἴερὸν λυμένῃ (τὸν νῦν λεγόμενον Ἴερίου ἦτοι τὸ Νίκαιον) στάδιοι ρπ', μίλια κδ'. Ἀπὸ δὲ Ἴεροῦ λυμένος ἦτοι Νίκαιον εἰς Σινδικὴν (ἦτοι Σινδικὸν λυμένα, νῦν δὲ λεγόμενον Εὐδουσίαν) στάδιοι: σδ', μίλια μ'.

22. Ἀπὸ οὖν Σινδικῶν λυμένος ἕως Παύρου λυμένος πρῶτην ἴρουν ἔθνη οἱ λεγόμενοι Κερκαταί: ἦτοι Τορίται, νῦν δὲ οἰκοῦσιν Εὐδουσίαν οἱ λεγόμενοι, τῇ Ῥοθικῇ καὶ Ταυρικῇ χρώμενοι γλώττει.

23. Ἀπὸ δὲ Σινδικῶν λυμένος ἐκδέχεται κώμη Κοροκονδάμη λεγομένη, ἐπὶ Ἰσθμῶν ἦτοι στενοῦ τῆς λίμνης καὶ τῆς θαλάσσης κειμένη. Μεθ' ἣν ἡ Κοροκονδαμίτις ἐστὶ λίμνη ἢ νῦν λεγομένη Ὀπισσᾶς, κόλπον εὐμεγέθη ποιοῦσα, σταδίων χλ', μιλίων πδ'. Εἰσπλεύσαντι δὲ εἰς αὐτὴν τὴν λίμνην καὶ περιπλεύσαντι εἰς Ἑρμώνασσαν πόλιν στάδια σμ', μίλια νη', δ', σ'.

24. Ἀπὸ οὖν Ἑρμώνασσης ἕως τοῦ Σινδικῶν λυμένος παροικοῦσι Μαιωτῖν τινες Σίνδοι λεγόμενοι ἔθνος, ἐφ' οἷς λέγεται Σινδική.

21. ჰეპტალის ნავსადგურიდან ჰიეროს ნავსადგურამდე (ახლა ჰიერიოს ან ნიკაქსისი რომ ეწოდება) ას ოთხმოცი სტადიონია, ოცდაოთხი მილი. ნავსადგურ ჰიეროსიდან ან ნიკაქსიდან სინდიკემდე (ან სინდურ ნავსადგურამდე, ახლა ევდუსია რომ ჰქვია) ორას ოთხმოცდაათი სტადიონია, ორმოცი მილი.

22. ამრიგად, სინდურ ნავსადგურიდან პავრამდე წინათ ცხოვრობდა ხალხი, რომელსაც კერკეტები ან ტორიტები ეწოდებოდა ახლა კი ე. წ. ევდუსიანები ცხოვრობენ, რომელნიც გუთურ ან ტავრიდულ ენაზე ლაპარაკობენ.

23. სინდიკის ნავსადგურის შემდეგ არის სოფელი, რომელსაც ეწოდება კოროკონდამე. მოთავსებულია ყელზე ან ვიწრო ზოლზე ტბასა და ზღვას შორის. მის მეზობლად კოროკონდამიტის ტბაა. ახლა ოპისა ეწოდება. ქმნის მეტად დიდ უბეს ექვსას ოცდაათი სტადიონის. 84 მილის მანძილზე. თუ ტბაში შუა ვინმე და ნაპირის ირგვლივ დაიწყებს ცურვას, ქალაქ ჰერმონასამდე იქნება ოთხას ორმოცი სტადიონი, 582/3 მილი.

24. ჰერმონასიდან სინდიკის ნავსადგურამდე მეოტიდის გასწვრივ ცხოვრობენ ადამიანები, რომელთა ტომი სინდებად იწო-

Οὗτοι οἱ Σίνδοι βάρβαροι μὲν εἰσι, τοῖς δὲ ἤθεσι ἡμεροί. Ἄπο δὲ τῶν Σίνδων εἰσι Κερκέται οἱ λεγόμενοι Τορίται, δίκαιον καὶ ἐπιεικὲς ἔθνος καὶ ναυτικὸν μάλιστα. Ἄπο δὲ Κερκετῶν ἄμωρον τοῦτων ἔχουσι γῆν Ἀχαιοί, οὗς δὲ λέγουσιν ὄντας Ἑλληνας γένει καλεῖσθαι. Ἀχαιοὺς ἐκβαρβαρωμένους· τὸν Ὀρχομένων γὰρ φασιν λαὸν ποτε τὸν Ἰαλμένου μὴνύεσθαι παντὶ τῷ στόλῳ ἐξ Ἰλίου πλέοντι ὅπο τῶν πνευμάτων τοῦ Τανάιδος ἀνέμου ἔκοντας εἰς τὴν Ποντικὴν καὶ βάρβαρον χώραν κατελθεῖν· ὁμὲν ἀπεξενωμένους εἶναι καὶ παρανόμους φασὶ καὶ τοῖς ἤθεσι μάλιστα Ἑλλησι δυσμενεστάτους· πολλοὶ [δὲ] καὶ ἐναντίοι εἰσιν (οἱ Ἀχαιοὶ) τοῖς Κερκέταις.

25. Ἄπο δὲ Ἑρμωνάσσης ἐκπλεύσαντι τοῖς κόλπου ἐπὶ τὸ στόμα τῆς Μαιώτιδος λίμνης καὶ κώμην Ἀχιλλεῖον στάδιοι φεῖ, μίλια ξη', δ', σ'.

26. Ἐπ' ἐνθεῖας δὲ πλέοντι ἀπὸ Εἰνδικῆς εἰς Βόσπορον τὸν Κυμύριον καλούμενον καὶ πόλιν

დება, ქვეყანას აქედან ჰქვია სინდიკე. ეს სინდებ ბარბაროსები არიან, მაგრამ ზნე ჩვეულებით მშვიდობიანნი. სინდების შემდეგ კერკეტები, იგივე ტორიტები არიან, სამართლიანი და კეთილი ტომია, ნაოსნობაში მეტად გამოწრთენილი. კერკეტების მეზობელი ქვეყანა აქელებს უჭირავთ. რომელნიც, როგორც ამბობენ, წარმოშობით ელინები არიან და გაბარბაროსებულნი. იწოდებიან აქელებად, რადგან ამბობენ, არის გადმოცემა, ერთ დროს ორქომენელთა ლაშქარი, იალმენეს [მეთაურობით]. მთელი ფლოტით რომ მოცურავდა ილიონიდან, ტანაისის ქარის წყალობით, უნებლიეთ მოხვდა პონტოს ბარბაროსულ ქვეყანაში. ამიტომაც, რომ, როგორც ამბობენ, ისინი ერთგულნი არიან ბარბაროსული ადათებისა, უსამართლონი არიან და ელინებისადმი მტრულად განწყობილნი. (აქელები) მრავალნი არიან და კერკეტების მტრებად ითვლებიან.

25. ჰერმონასიდან, უბიდან რომ გამოხვალ. გაივლი ხუთას თხუთმეტ სტადიონს 68²/₃ მილს, მეოტიდის ტბის შესართავამდე და აქილევსის სოფლამდე.

26. პირდაპირი გზით მცურავს სინდიკილინ ეგრეთ წოდებულ კიმერიულ ბოსფორამდე, ბოს-

Βοσπόρου Παντικαίαιον στάδιον
φλ', μίλια οβ'.

27. Ὅμοσ ἀπὸ τοῦ Ἱεροῦ περι-
πλέοντι ἕως τοῦ στομίου τῆς Μαι-
ώτιδος λίμνης ἦτοι Ἀχιλλείου
κώμης στάδιοι „α'βυπζ", μίλια,
αχγγ', γ'.

28. Ἀπὸ δὲ τῆς Ἀχιλλείου κώ-
μης, ἣτις ἐστὶν ἐπὶ τοῦ τέλους
τῆς Ἀσίας καὶ τοῦ πόρου τοῦ
κατὰ τὸ στόμα τῆς Μαιώτιδος
λίμνης ἦτοι τοῦ Τανάεως κειμένη
ἐπὶ τῆν καταντικρὺς κειμένην κώ-
μην ἐπὶ τοῦ τέλους τῆς Εὐρώ-
πης, [τὸ] λεγόμενον Πορθμίον,
ἣτις καὶ αὐτὴ κεῖται ἐπὶ τοῦ πό-
ρου τοῦ κατὰ τὸ στόμα τῆς Μαι-
ώτιδος λίμνης, ἔσσι ὁ διάπλους
τοῦ στόματος σταδίων κ', μιλίων
β', ε'.

29. Ὅστις Τάναις ποταμὸς λέ-
γεται ὀρίζεσθαι ἀπὸ τῆς Ἀσίας τὴν
Εὐρώπην, καὶ ὀρμάται μὲν ἀπὸ
λίμνης τῆς Μαιώτιδος, ἐκβάλλει
δὲ εἰς θάλασσαν τὴν τοῦ Εὐξεί-
νου πόντου· καίτοι Αἰσχύλος ἐν
Προμηθεὶ λυσμένῳ τὸν Φάσιν πο-
ταμὸν ὄρον τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς
Ἀσίας ποιεῖ. Λέγουσι γοῦν αὐτῷ
οἱ Τιτάνες πρὸς τὸν Προμηθεά
ὅτι

ფორის ქალაქ პანტიკაეამდე მო-
უხდება გავლა ხუთას ოცდაათი
სტადიონის, ანუ სამოცდათორ-
მეტი მილისა.

27. თუ ნაპირის გასწვრივ იმ-
გზავრებ ზევს ურიოსის ტაძრი-
დან მეოტიდის ტბის შესართა-
ვამდე ან აქილევსის სოფლამდე,
სულ იქნება თორმეტიათას ოთ-
ხას ოთხმოცდა შვიდი სტადიო-
ნი, 1653¹/₃ მილი.

28. აქილევსის სოფლიდან,
რომელიც აზიის უკიდურეს ად-
გილასაა მოთავსებული და მეო-
ტიდის ტბის შესართავის სრუ-
ტესთან ან ტანაისთან, იმ სოფ-
ლამდე, რომელიც საპირისპი-
როდ მდებარეობს ევროპის უკი-
დურეს ადგილას, პორთმიონი
ეწოდება და მოთავსებულია აგ-
რეთვე სრუტეზე მეოტიდის
ტბის შესართავთან, შესართა-
ვის სიგანე ოცი სტადიონი იქ-
ნება, ანუ 2²/₃ მილი.

29. ეს მდინარე ტანაისი, ამ-
ბობენ, აზიასა და ევროპას
ყოფს და მეოტიდის ტბიდან
გამომდინარეობს, ერთვის კი
ევქსინის პონტოს ზღვას. სხვა-
თა შორის ესქილე „განთავისუ-
ფლებულ პრომეთეში“ ფაზისს
თვლის ევროპისა და აზიის საზ-
ღვრად. მასთან ტიტანები ეუბ-
ნებიან პრომეთეს:

ἴχομεν
 τοὺς σοὺς ἄθλους τοῦσδε,
 Προμηθεῦ,
 δεσμοῦ τε πάθος τόδ'
 ἐποφόμενοι.

Ἐπειτα καταλέγουσιν ὅσῃν χώρῃν
 ἐπήλθον·

Ἡὲ μὲν δίδυμον χθονὸς
 Ἑδρώπης
 μέγαν ἦδ' Ἀσίης τέρμονα
 Φᾶσιν.

Ἦς δὲ λίμνης τῆς Μαιώτιδος πε-
 ρίπλους ἐν κύκλῳ λέγεται σταθίων
 ἄμφ' τοὺς ,β', μιλίων, ,αα'.

„მოვედით
 პრომეთევ, რათა ვიხილოთ შენი
 უბედურება და ტანჯვა ამ ბორკილ-
 თაგან“.

შემდეგ ისინი ამბობენ თუ რა
 დიდი ქვეყანა გაიარეს:

„სადაც ორმაგი საზღვარია ევროპის
 და აზიის მიწისა, დიდი ფაზისი“.

ამბობენ მეოტიდის ტბის ირგვ-
 ლივ მანძილი ცხრაათასი სტადი-
 ონია, ათას ორასი მილი.

ФЛАВИЙ АРРИАН И ЕГО « ПЕРИПЛ »

Резюме

1. Legatus Augusti pro praetore Флавий Ариран объехал вверенную ему императором Адрианом провинцию от Трапзунта до Диоскуриады и оставил весьма ценные сведения относительно местоположения населенных пунктов, устьев рек и народностей, находившихся на восточном побережье Черного моря.

Расстояния между географическими пунктами восточного и южного побережий Евксинского Понта, выраженные Аррианом в стадиях, дают возможность точно нанести их на карту.

2. В « Перипле » указывается использование римлянами некоторых мест юго-восточного и восточного побережий Черного моря, как опорных пунктов для своих военно - политических целей.

3. Арриан последовательно упоминает народности, населявшие юго- восточ-ное и восточное побережья Понта. Выясняется, что во время Арриана прибрежные места от Трапезунта до Диоскуриады были населены чано-лазскими народностями.

4. Колхы намного раньше до Арриана перестали играть объединяющую роль. Арриан помещает колхов только между Трапезунтом и Офисом и даже не упоминает царя. На восточном побережье Понта колхи у Арриана не фигурируют.

5. Приобретение самостоятельности отдельными народностями в Западной Грузии во II в. н. э. Свидетельствует о временном ослаблении центральной власти страны, что привело в дальнейшем к выдвигению на первое место наиболее сильной народности – лазов, а в конце концов – к исчезнованию имен других народностей под давлением растущего значения лазов

в стране, так же, как раньше имя колхов покрывало имена живших в Западной Грузии племен.

6. Эти отдельные этнические группы представляли собой государственные образования во главе с царем, утверждавшимся Римом. Об этом свидетельствуют археологические данные и сведения античных авторов о социальной дифференциации в стране, отделении ремесел от земледелия, развитой городской жизни и оживлённой торговле со многими странами мира. С этой точки зрения исключение составляет лишь племя саннов

(ჩანოვ), сохранившее родовый строй. Особо следует подчеркнуть гениохов, в социальном строе которых со времени Страбона и Плиния произошел большой сдвиг. По Страбону гениохи пребывали в родовом строе (Georg. XI, 2, 13; XVII, 3, 24; XI, 2, 12). Также по Плинию (NH VI, 14). У Арриана они уже имеют государственное образование во главе с общим с макронами царём (PPE, II).

7. Выдавая царский знаки царям, римляне требовали от них главным образом военную услугу – защиту северных провинций от нашествий аланов и гуннов. Эти отношения С. Джанашия считает вассальной зависимостью (С. Д ж а н а ш и я, Труды, II, 1952, стр. 317 – 318).

Обособленное место в этом отношении занимают зидриты, подчинявшиеся не Риму, а царю Иберии, Фрсману Второму (PPE, II; Аноним, PPE, XLII.10), что свидетельствует об усилении Иберии (в I, II вв. н. э.), когда она простирала свою власть до побережья Понта, соперничая даже с Римом в деле подчинения населения За-падной Грузии.

В этом аспекте можно говорить и о зачатках объединительных тенденций в Иберии.

შ ი ნ ა რ ს ი

შესავალი	1
1. ფლავიუს არიანე და მისი „პერიპლიუსი“	1
2. რომაელების მიერ სამხედრო - პოლიტიკური თუ სხვა მიზნებისათვის გამიყენებული პუნქტები შავი ზღვის სანაპიროებზე.....	6
3. კოლხთა საკითხი.....	8
4. დასავლეთ საქართველოს სანაპირო მხარეში მოზინადრე ეთნიკურ ჯგუფთა ვინაობა.....	11
5. არიანესდროინდელი სახელმწიფოებრივი წარმონაქმნები შავი ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროზე.....	12
6. დასავლეთ საქართველოს სამეფოები და რომი ახ. წ. ა. II საუკუნეში.....	19
7. რუკისათვის.....	23
არიანე – მოგზაურობა შავი ზღვის გარშემო.....	29
კომენტარები.....	63
ანონიმი - მოგზაურობა შავი ზღვის გარშემო.....	85
Флявий Арриан и его «Перипл» (Резюме)	98
საკუთარ სახელთა საძიებელი.....	100

საქართველოს შესახებ არსებული უცხოური წყაროების კომისიის
გამოცემანი

წიგნი I: თ. ყ ა უ ხ ჩ ი შ ვ ი ლ ი, ჰეროდოტე. თბ. 1960.

წიგნი I: ნ. კ ე ქ ა ღ მ ა ძ ე, არიანე. თბ. 1961.

წიგნი III: ვლ. ფ უ თ უ რ ი ძ ე, სპარსული ისტორიული სა-
ბუთები. თბ. 1961.

წიგნი IV: ა. გამყრელიძე და ს. ყ ა უ ხ ჩ ი შ ვ ი ლ ი, გე-
ორგიკა, ტომი პირველი (იბეჭდება).

დაიბეჭდა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის
სარედ-საგამომც. საბჭოს დადგენილებით

გამომცემლობის რედაქტორი ც. შ ა ლ ა მ ბ ე რ ი ძ ე
ტექრედაქტორი ა. თ ო დ უ ა
კორექტორი ე. ჯ ო ბ ა ვ ა

გადაეცა წარმოებას 30.6 1960; ანაწილის ზომა 6 X 10;
ხელმოწერილია დასაბეჭდად 7.2.1961; ქალაქის ზომა 60 X 92^{1/16};
ქალაქის ფურცელი 4,13; საბეჭდი ფურცელი 8,26; საავტორო
ფურცელი 8,07; სააღრიცხვო-საგამომცემლო ფურცელი 8,19;
შეკვეთა 1017: უე 02720; ტირაჟი 1000
ფასი 69 კაპ.

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობის სტამბა
თბილისი, გ. ტაბიძის ქ. № 3/5